

Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 1851

bron

Handelingen der jaarlijksche algemeene vergadering van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden, gehouden den 19 Junij 1851, in het gebouw der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen te Leiden. J.G. la Lau, Leiden z.j.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_jaa002185101_01/colofon.htm

© 2004 dbnl



**Handelingen der jaarlijksche algemeene
vergadering van de Maatschappij van
Nederlandsche Letterkunde *te Leiden*,**

*gehouden den 19 Junij 1851, in het gebouw der Maatschappij tot Nut
van 't Algemeen te Leiden.*

Tegenwoordig waren: de Leden van het Bestuur, *J. de Wal*, Voorzitter; *A. Doyer Tz.*; *J.H. Scholten*; *P.O. v.d. Chijs*; *L.J.F. Janssen*; *A. Rutgers*; *J.G. La Lau*, Penningmeester; *J.T. Bodel Nyenhuis*, Secretaris.

Voorts uit de gewone Leden: *A. de Vries*; *J. de Vries*; *H.W. Tydeman*; *P.C.G. Guyot*; *D.J. den Beer Poortugael*; *J.P. Heye*; *L.P.C. van den Bergh*; *P. Scheltema*; *R.C. Bakhuizen van den Brink*; *J.G. Kist*; *R. Fruin*; *D. Tieboel Siegenbeek*; *A.C.G. Alsche*; *A. Rutgers van der Loeff*; *C. Leemans*; *G. de Vries Az.*; *C.A. Kluit*; *J.F.C. Moltzer*; *J.H. Sonstral*; *J.C. Ryk*; *P.J. van Maanen*; *J.T. Bergman*; *M.W. de Jonge van Campens Nieuwland*; *C.E. van Koetsveld*; *S.J. van den Bergh*; *J.A. Alberdingk Thym*; *W.J. van Zeggelen*; *E.M. Calisch*; *W.H. Dozy*; *J.G. de Waldkirch Ziepprecht*; *C. Gébel*; *W. Moll*; *J. Tichler*; *J. van Harderwyk Rz.*; *G.D.J. Schotel*; *A.P. van Groningen*; *H.R. de Breuk*; *W.I.C. Rammelman Elsevier*; *C.L. Schuller tot Peursum*; *W. Eekhoff*; *H.J. Matthes*; *F.H.G. van Iterson*; *P.P. Roorda van Eysinga*; *A.H. van der Boon Mesch*; *H. Fangman*; *A. Brown*; *N. Berkhout*; *J.W. Tydeman*; *F.J. van Maanen*; *H. Tollens Cz.*; *Ab. des Amorie van der Hoeven*; *G. Salomon*; *H. Obreen*; *J.F. van Oordt JWz*; *J.J. van Voorst*; *D.H. Levyssohn*.

[Openingsrede van de voorzitter, Prof. J. de Wal]

De Voorzitter, Prof. J. DE WAL, opent de vergadering met de volgende aanspraak:

Geëerde Medeleden!

Van harte roep ik U het welkom toe op deze plaats, waar Gij, van vele kanten zaamgekomen, met ons het jaarlijksch feest der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde wederom wilt vieren. Op deze plaats, zeg ik, die velen Uwer vreemd is; in het gebouw waarin onze Maatschappij eerst in den loop dezes jaars is gehuisvest; waarin aan de wetenschappelijke verzamelingen door haar sints ruim 80 jaren bijeengebragt, eene geschikte bewaarplaats voor de toekomst is verzekerd.

Is mij als voorzitter door de wet de vereerende taak opgedragen om deze Uwe bijeenkomst met eene beknopte toespraak te openen, en U den slaat der Maatschappij en hare voornaamste lotgevallen, gedurende het afgelopen jaar, te schetsen, - wat kan mij aangenamer zijn, dan in stede eener bloote vermelding der werkzaamheden, waarmede wij ons onledig hielden, Uw eigen oordeel in te roepen over den toestand waarin onze vereeniging thans verkeert; U ook uit naam mijner

medebestuurderen welmeenend uit te noodigen om een blik te slaan op de schatten, waarop onze Maatschappij mag bogen, als de kostelijkste hulpmiddelen voor wetenschappelijk onderzoek.

Herwaarts, naar dit gebouw, is in het afgelopen jaar onze schoone boekerij overgebracht; - hier werden de handschriften, die de zeldzaamste oorkonden onzer vroegere taal en letterkunde bevatten, met zorg geborgen, om bij de eerste aanvraag aan elk Uwer, die het begeert, ten gebruike te worden afgestaan; - hier legden wij de sphragistische verzameling neder, eerst voor weinige jaren begonnen, maar reeds door de zorg van een onzer ijverigste medeleden tot een belangrijk geheel gevormd; - hier eindelijk plaatsten wij in het midden van dien schatkamer de schoone borstbeelden van BILDERDYK en WILLEMS, ons door de mildheid van twee onzer leden geschonken. Zoo mogen wij U dan met blijdschap toeroepen: 'neemt met ons dien rijken voorraadschuur in oogenschouw!' Zoo mogen wij er gaarne bijvoegen: 'weest ook onze deelgenooten in het gebruik dier hulpmiddelen', want wij allen hebben daarop dezelfde regten, en de bloei der Maatschappij kan niet duidelijker blijken dan wanneer zij op vele plaatsen en in verschillende gewesten, tot bevordering van wetenschappelijk onderzoek, regtstreeks of middelijk mag medewerken. En den man, dien Gij aan het hoofd Uwer verzamelingen hebt geplaatst, is niets aangenamer, wij spreken hier uit eigen ervaring, dan om aan het verlangen van een iegelijk met naauwgezetheid en ijver te voldoen.

Tweemaal 's weeks is die schatkamer geopend, niet slechts voor ons, leden dezer vereeniging, maar voor allen die in den bloei der Vaderlandsche Letterkunde, of in eigen ontwikkeling belangstellen. Door hierin met onbekrompen zorg te werk te gaan, hopen wij onze instelling den eernaam waardig te maken eener *maatschappij van algemeen nut*, al moge zij dien ook, in eene wettige beteekenis van het woord, moeten derven.

Vraagt Gij naar hetgeen in den engeren kring onzer bijeenkomsten werd behandeld, het zal U straks uit het deswege opgemaakt verslag kunnen blijken. De Commissiën voor taal- en letterkunde, en voor geschied- en oudheidkunde, bleven ook ditmaal niet rusten. Zoo dikwerf wij hare voorlichting inriepen strekten zij ons tot gidsen, eer eenig besluit omtrent eene wetenschappelijke vraag werd genomen, en uit eigen beweging lokten zij menige belangrijke wisseling van denkbeelden over letterkundige geschilpunten uit. En mag niet hetzelfde van onze maandelijksche bijeenkomsten gezegd worden? Heeft niet, om mij bij en enkel voorbeeld te bepalen, de sierlijke rede van hem, die ons op de eereblijken wees welke een dankbaar Vaderland in vroegere tijden aan zijne edelste burgers toekende, ons aangespoord om U allen op te wekken tot het onderzoek naar de gedenkteeken, die sedert eeuwen in vele oorden des lands voor heldenmoed en burgerdeugd zijn verzezen?

Deze herinnering geeft mij aanleiding om te wijzen op wat nog aan onze Maatschappij schijnt te ontbreken.

Wel heeft zij binnen deze muren haren hoofdzetel gevestigd, maar zij is daarom niet minder eene Nederlandsche Maatschappij. Te lang bleef het 9^{de} hoofdstuk onzer wet eene doode letter. Mogt het eerlang, door Uwe krachtige medewerking, een weldadig middel worden om de werkzaamheid onzer vereeniging en het nut dat zij het Vaderland aanbrengt uit te breiden en te vermeerderen. Het bestuur zal elke poging daartoe in het werk gesteld, zoo veel in zijn vermogen is, gaarne ondersteunen.

En die belofte behoeft geen ijdel woord te zijn, want de geldmiddelen onzer Maatschappij verkeeren in een zoo voldoende staat, dat wij niet alleen onze boekerij ook uit eigen fondsen mogten helpen uitbreiden en het bedrag onzer vaste inkomsten voor de toekomst mogten vermeerderen, maar ook het ernstig plan konden beramen, om bij de herziening onzer wet, die ten volgenden jare moet plaats hebben, eene vermindering van de toelagen der leden voor te dragen.

Doch ik hecht aan die uitwendige welvaart eener instelling weinig, wanneer haar inwendige bloei daaraan niet ten volle beantwoordt.

Een nieuw deel onzer Werken was reeds in het vorige jaar ter perse; wij moesten het voorregt missen U het thans reeds aan te bieden.

De prijsvragen, jaarlijks door ons uitgeschreven, worden zelden beantwoord: de geest onzer eeuw schijnt afkeerig van elken arbeid naar een opgegeven thema. Langs een anderen weg alzoo moeten wij trachten het doel onzer Maatschappij te bereiken en haar tot een

krachtig hulpmiddel te maken ter bevordering van kennis en smaak en tot versterking van vaderlandschen zin. Dien weg wijst onze wet zelf ons allen aan.

Gij herinnert U de opwekking bij eene vorige gelegenheid in krachtige bewoordingen tot U gerigt, om ons de vruchten van Uwen arbeid voor onze Werken af te staan. Gij hebt die opwekking met toejuiching ontvangen; mag ik er de bescheidene bede bijvoegen dat Gij daaraan met welwillendheid moogt beantwoorden? Moge het voorbeeld ons door een uitnemend Rotterdamsch geleerde gegeven, die nooit aarzelde, waar het op de behartiging der belangen onzer Maatschappij aankwam, velen tot navolging opwekken.

Dan - er is nog een ander punt waarbij ik gaarne een oogenblik verwijle. Bedrieg ik mij niet, zoo is de hechtste waarborg voor den voortdurenden bloei eener maatschappij daarin gelegen, dat zij door het aanwenden van *vereenigde* krachten datgene tot stand brengt, wat de vlijt en inspanning: van een *individu* nimmer zou vermogen. Verliezen wij dit toch nimmer uit het oog. Het opvolgen en in acht nemen van bepaalde vormen is in elke vereeniging nuttig, ja noodig, maar onze tijd is te kostbaar en onze krachten zijn te edel, om die grootendeels aan de raadpleging over vormen te wijden. Er ligt nog zoo menige streek op den akker onzer letterkunde die men schier onontgonnen mag noemen, en in welke rigting zich ook onze bijzondere studiën bewegen, een iegelijk ontdekt die op zijn eigenen weg.

Als ik de tallooze regtsboeken gadesla, die vroeger

hier te lande hebben gegolden en naar wier uitspraken onze voorouders hunne maatschappelijke handelingen regelden, wat al vragen doen zich niet voor mijnen geest op, naar wier beantwoording ik vruchteloos zoeke! Hoe wordt mijne overtuiging bevestigd, dat voor grondige regtstudie de beoefening der geschiedenis des Vaderlands en zijner taal in al hare dialecten, een onontbeerlijk vereischte is. Wat al woorden treft men in onze landregten en stedelijke keuren aan, wier ware beteekenis men vruchteloos uit de gedrukte woordenboeken wenscht te leeren kennen! Wat al namen voor zaken uit het dagelijksche leven of voor geregtelijke handelingen, die slechts in het taaleigen van enkele landstreken bekend zijn, deels omdat dezelfde zaak elders op eene andere wijze werd aangeduid, deels omdat het regtsbegrip hetwelk zij vertegenwoordigen, in andere oorden geheel onbekend was!

Het nauwkeurig onderzoek naar den waren aard en de oorspronkelijke beteekenis van alle zoodanige thans welligt in onbruik geraakte woorden en uitdrukkingen, is misschien eene taak te veel omvattend voor den ijver van den arbeidzaamsten geleerde. Zij eischt de medewerking van veelsoortige krachten, en kan slechts door eene instelling als de onze worden ondernomen. En ik noemde slechts een voorbeeld aan den kring mijner letteroefeningen ontleend; hoeveel anderen plaatst Gij niet in Uwe gedachten daarnevens! Er is zoo menige grootsche taak, wier volvoering, met haast ondernomen, schipbreuk zou lijden, doch wier voorbereiding een gewigtige, bij uitnemendheid nuttige arbeid mag

heeten. Door onze persoonlijke werkzaamheid op die wijze tot één organisch geheel te vereenigen, kunnen wij alleen - maar dan ook ten volle - het bestaan onzer Maatschappij op roemrijke wijze handhaven, en haar eene blijde toekomst verzekeren.

Twaalf waardige medeleden zijn ons dit jaar door den dood ontvallen, waarvan elf onder de Nederlandsche letterkundigen eene eervolle plaats bekleedden, terwijl de twaalfde een sieraad was der in Pruissens hoofdstad gevestigde Hoogeschool. Wij betreuren hun gemis, gelijk het Vaderland rouw draagt over zoo vele uitstekende mannen, die, in verschillende kringen werkzaam, zijne belangen voorstonden, zijnen luister verhoogden, zijne welvaart vermeerderden. Maar wordt onze rouw niet getemperd, wordt onze droefheid niet doormengeld met een gevoel van dankbaarheid jegens den Allerhoogsten, wiens goedertierenheid niet alleen velen, die reeds tot hoogen ouderdom zijn geklommen, ook dit jaar weêr spaarde, maar ditmaal ook niet een eenigen uit ons midden wegnam, die eerst in deze eeuw het levenslicht had aanschouwd? Hebben wij geen reden van blijdschap, wanneer wij opmerken, dat het eerwaardige drietal, hetwelk voor 48 jaren tot deelneming aan onze werkzaamheden werd geroepen, nog in leven en gezondheid bewaard werd, schoon het telkens vele vrienden en thans ook dierbare betrekkingen rondom zich zag wegvallen? Heil dan ons, die ons voortdurend in uw bezit, eerwaardige DE VRIES, naast SIEGENBEEK

en BROES het oudste lid onzer instelling, mogen verheugen. Moge het U nog menigmaal te beurt vallen onze bijeenkomsten bij te wonen en deze vergadering nog dikwerf het voorregt genieten uwer verblijvende tegenwoordigheid, uwer wijze voorlichting.

Vergeeft mij M.H. dezen zijstap, en keeren wij tot hen terug, bij wier nagedachtenis wij gaarne een oogenblik verwijlen.

Achtbare staatsmanen moet ik voor uwen geest terugroepen, kundige regtsgeleerden die als regters en pleitbezorgers de achting hunner landgenooten in hooge mate verworven hadden. Denkt aan PIBO ANTONIUS BRUGMANS, die reeds voor bijna 60 jaren, bij het verlaten der Groningsche Hoogeschool, een uitstekend blijk gaf hoezeer hij als het ware voor de uitlegging des regts van nature bestemd was; die het vaderland in talrijke betrekkingen diende; die van de vorsten genegenheid, van de landgenooten eerbied zich waardig wist te maken; die de wetenschap beschermde, en daarbij niet zelden toonde, dat eene warme zucht voor letterkundig onderzoek hem bezielde. Denkt aan JAN FABIUS, in wiens krachtvol ligchaam eene onafhankelijke ziel woonde, wiens buitengewone schranderheid hem de vriendschap der edelste mannen van den lande had verworven, en die allen voorging in de getrouwe opvolging der wetten, wier nakoming hij van anderen vorderde. Denkt aan JAN FREDERIK MAURITZ GANDERHEYDEN, dien wij pas ten vorige jare in den kring onzer medeleden mogten opnemen: een man, doorkneed in de studie der regtsgeschiedenis van het gewest zijner

inwoning, en wiens geschriften de sprekende getuigen zijner onvermoeide werkzaamheid en diepe regtskennis zijn. Denkt aan GERARD WOUTER VERWEY MEJAN, den ervaren staatsman, die dáár liefst de belangen des vaderlands behartigde, waar hij verlichting en zedelijkheid kon bevorderen; die menigmaal in de hooge raadsvergadering des lands toonde, hoezeer Hollands taal geschikt is om in edelen stijl de voordeelen en leemten onzer maatschappelijke instellingen te ontvouwen en voor trapsgewijze verbetering den weg te banen.

Ik sprak daar van bevordering van verlichting en zedelijkheid, en reeds heeft de herinnering U gewis verplaatst aan het sterfbed van ABRAHAM BLUSSÉ, die sedert 1812 zoo dikwerf aan onze bijeenkomsten deel nam; onder wiens beeldtenis zoowel het *simplex veri sigillum* als het *semper idem* zou passen; wiens ingeschapen zucht voor ware vrijheid slechts geëvenaard werd door een voorbeeldeloozen ijver in de bevordering van al wat het opkomend geslacht voor het genot dier vrijheid vatbaar kan maken. Opgevoed in de school der oudheid had grondige studie hem voor het maatschappelijk leven voorbereid: van de weinige vruchten zijner letteroefeningen die hij wereldkundig maakte, heeft ook onze Maatschappij de waarde leeren schatten, en in de stad onzer inwoning zullen velen den tot aan 's levens eindpaal even krachtigen man blijven danken voor het nut dat hij stichtte, gelijk het vaderland zijn naam heeft geschreven op de rol derzulken, die tot verbetering van het onderwijs voor alle rangen en standen het krachtigst hebben medegewerkt.

Reeds eenige maanden vóór BLUSSÉ ontviel Leiden een ander bejaard, ijverig en weldadig burger, PAUL GODFRIED VAN HOORN. Zijne verdiensten naar waarde te schatten, vermeet ik mij niet. Zijn alom bekende kunstzin, heeft menigeen tot oefening en volharding aangespoord. Zijne liefde voor de Vaderlandsche letterkunde verbond hem aan onzen grooten puikdichter: zijne liefde voor de lijdende menschheid verwierf hem de dankbaarheid van velen die zijn edelmoedige hulp opbeurde en versterkte.

Doch in meer opzigten dan VAN HOORN mogen wij met onzen BLUSSÉ den man vergelijken die in het noorden des Vaderlands met onverdroten volharding alle bezwaren wist te bestrijden, alle moeilijkheden te overwinnen, waartegen de verbetering van het onderwijs en het welbegrepen belang van den onderwijzers-stand te kampen had. Het is niet zonder aandoening dat ik U dien man voor den geest roep, wien ik eens onder mijne leermeesters mogt tellen; die altoos even gaarne de raadsman was van aanzienlijken en eenvoudigen; die zoowel op den jeugdigen akademieburger als op den onderwijzer van het volk door raad en daad een heilzamen invloed wist te oefenen. Vraagt Gij wat hij voor Nederlands Letterkunde deed, niet slechts zijne schriften geven U het antwoord, maar duizenden roepen het u toe, dat het aan *zijne* zorg, aan *zijn*en vurigen ijver, aan *zijn* onbezweken geduld te danken is dat zij geleerd hebben hunne gedachten in de gemeene landtaal met juistheid uit te drukken, en dat de schriften dergenen, die voor de ontwikkeling van Neêrlands volks-

leven en de aankweeking van echten burgerzin hunne pen scherpten, ook voor hen zijn geopend. Dezen zullen met ons de nagedachtenis van THEODORUS VAN SWINDEREN in eere houden.

Langs anderen weg trachtte een thans ontslapen Drentsch kerkleeraar op de godsdienstige en zedelijke vorming der natie te werken. In hoeveel huisgezinnen zijn niet de geschriften verspreid van HENDRIK VAN HEYNINGEN, die door eenvoudige en duidelijke bijbelverklaring in veler harten de vurigste liefde voor de woorden des levens trachtte aan te wakkeren en te ontvonken!

Nog is de rij niet gesloten van hen die ons voorgingen op den door allen eens te betreden weg. Nog noemde ik U SIMON HENDRIK VAN DER NOORDAA niet, den ervaren muntkenner, die zoo spoedig zijnen stadgenoot volgde, wiens levensschets hij voor onze laatste Handelingen bewerkt had. Nog sprak ik niet van ARENT VAN HALMAEL en REINIER HENDRIK VAN SOMEREN, beiden als talentvolle dichters en geschiedkundigen bij allen bekend. Den laatsten mogten velen Uwer in ons midden de uitkomsten zijner historische nasporingen hooren mededeelen en zagen wij nog ten vorigen jare aan onze vriendschappelijke bijeenkomst deelnemen. Den eerstgenoemde leerde ik persoonlijk als een man kennen, die evenzeer door edelen inborst als door gaven des geestes uitmuntte, die in kennis van het tooneel en de tooneel-poëzij welligt door niemand hier te lande ooit is geëvenaard. Zeg ik te veel zoo ik beweer, dat zijne schriften niet slechts vruchten van studie, maar ook voorwerpen van studie voor anderen zijn? Zal niet de

toekomstige geschiedschrijver onzer tooneelpoëzij op hem moeten wijzen als den vertegenwoordiger van een eigen *genre*, dat misschien juist daarom minder navolgers vinden zal, omdat het eene voorbereiding eischt waarvoor velen terugdeinzen?

Maar ik mag de perken niet overschrijden mij door de gelegenheid van dezen dag als het ware aangewezen. Het zij genoeg U de namen genoemd te hebben van de landgenooten die ons naar betere gewesten voorgingen. Voegt daarbij den uitstekenden CARL LACHMANN, wiens scherpziende blik eene naar zekerheid strevende critiek op de philologie in de ruimste beteekenis van het woord toepaste: wiens naam zoowel door den regtsbeoefenaar als den godgeleerde, zoowel door den kenner der Grieksche en Romeinsche oudheid als door den navorscher der oud-Germaansche letterkunde met eerbied wordt genoemd. Hun aller lotgevallen en verdiensten zult Gij breedvoeriger geschetst vinden in de bijlagen tot de Handelingen onzer vergadering van heden, en in uwen naam breng ik mits dezen mijnen hartelijken dank toe aan allen die door de hulde welke zij hunnen afgestorven vrienden bragten ook deze Maatschappij aan zich verplicht hebben.

Medeleden, ik heb mijne taak van heden volbragt. Een nieuwe jaarkring opent zich voor mijnen blik. Laat ons dien blijmoedig binnentreden, met den ernstigen wil, om naar ons vermogen voor den roem en het welzijn des Vaderlands werkzaam te zijn. De getrouwe

beoefening der letteren stemt tot zachtheid en bant elken wrevel uit het hart: de zamenkomst van hen, die hetzelfde vaderland, dezelfde taal, dezelfde letterkunde lief hebben, snoert den vriendschapsband vaster! Dat genoeg en zij ons ook heden weggelegd!

Op voorstel van den Heer A. de Vries wordt, onder, algemeene toejuiching der Vergadering, besloten, om den Spreker uittenoodigen tot het afstaan dezer toespraak voor de Handelingen der Maatschappij, aan welk verzoek door ZEd. gereedelijk voldaan wordt.

De Secretaris der Maatschappij leest vervolgens zijn *Verslag der Handelingen sedert de laatstgehoudene Jaarlijksche Vergadering*. Het luidt als volgt:

I.

Het wordt mij dan vergund, M. HH., na onzen hooggeachten Voorzitter, het eerst in dit nieuw lokaal tot U het woord te voeren. Wij waren vroeger, en, sinds wij het lokaal op de Lange-Brug voor 35 jaren verlieten, langen tijd in nomadischen toestand. Thans bevinden wij ons weder op diezelfde Lange-Brug. En wij zien ons sinds de maand October jl. hier op eenen voet, die schier aan een wonen aan eigen haard gelijk staat. Zie daar dan ook de voorname reden, waarom wij u niet buiten de stad in de vrije natuur, maar hier ter plaatse hebben te zamen geroepen; terwijl wij aan wie het verlangt gaarne de overige door ons hier boven gehuurde vertrekken willen toonen, opdat ook de uiterlijke toestand der boekerij en de nette daarvoor ingerigte boekenkasten u eens vooral onder de oogen komen.

Sints October, zeide ik, zijn wij hier. En zoo wil ik dan ook eershalve vermelden dat in gemelde maand de plegtige inwijding des locaals van wege de Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen plaats hebbende, eene Commissie van ons Bestuur, uitgenoodigd werd aldaar op den 24^{en} dier maand tegenwoordig te zijn. Daartoe werden afgevaardigd onze tegenwoordige Voorzitter en uw Dv. Dien. de Spreker. De plegtigheid was geheel met het doel overeenkomstig en werd door de toonkunst nog meer opgeluisterd.

Maar wij willen van het gebouw tot de zaken, van het stoffelijke tot het wetenschappelijke den overgang maken. Van wege het Bestuur van het Derde Nederlandsch Letterkundig Congres, dat in Augustus e.k. te Brussel vergaderen zal, heeft onze Maatschappij onlangs eene circulaire tot deelneming ontvangen. En de kortlings opgerigte *Maatschappij ter bevordering van wetenschap tot volksgeluk* zond ons hare reglementen, waarop reeds beleefdelyk geantwoord is geworden. - De vergaderingen onzer Maatschappij in dit wintersaizoen gehouden, waren, behalve de resumtie-vergadering, tien Bestuurs-vergaderingen en tien maandelijksche, welke door niet weinige afwisselende bezigheden gekenmerkt werden. In zeven dier maand-vergaderingen traden sprekers op, om ons de vruchten hunner werkzaamheden mede te deelen. Tweemaal hoorden wij dichtstukken; de andere redenaars spraken in ongebonden stijl. Twee reizen kwamen ook leden van elders tot ons over, de HH. VAN GRONINGEN van *Ridderkerk*, en P. SCHELTEMA uit *Amsterdam*. Tweemaal hadden wij twee sprekers op éénen avond. Overigens waren de onderwerpen tamelyk uiteenloopende niet alleen, maar ze leverden ook meermalen na den afloop stoffe op tot belangrijke wisseling van denkbeelden. De behandelde punten waren de navolgende: In October deelde de Heer L. PH. C. VAN DEN BERGH eene *opgave* mede van *bij ons voorhandene onuitgevene HSS.*, proeven van middel-nederlandsche poëzij bevattende; in November las de Heer RAMMELMAN ELSEVIER aantekeningen over het *vroeger schoolwezen hier ter plaatse*, voor den tijd des Spaan-

schen belegs: bepaaldelijk over de latijnsche of groote school en de bijscholen hier aanwezig, van den jare 1323 af: geput uit het stedelijk Archief te dezer plaatse. De Heer ROORDA VAN EYSINGA verving hem, door zijne *Uitboezeming bij den dood van Mr. Willem Bilderdijk*, die sedert het licht heeft gezien. Dr. BERGMAN gaf in December, zijn *Verhaal of overzicht van hetgeen in de tweede helft der vorige eeuw, bij onze Maatschappij, ten aanzien der toereiding van een algemeen Nederlandsch woordenboek voorgesteld en verrigt is*; gij zult zulks grootendeels in de Bijlagen tot onze Handd. dezes jaars wedervinden. In Januarij d.j. gaf de naastvorige spreker ROORDA ons een fragment uit *de geschiedenis van Emir el Moemmin Hamzah*, door hem vertaald uit het Maleisch, waarin het uit het Arabisch was overgezet. De Heer VAN ASSEN hield in Februarij eene voorlezing *over de eereblijken, welke van landswege aan uitstekende mannen en bij de Grieken en Romeinen, en vooral in Nederland, vroeger zijn uitgereikt*. In Maart vergastte ons de Heer VAN GRONINGEN op een krachtig dichtstuk *Keizer Julianus* geheeten, voorafgegaan door eenige kritische aanmerkingen over dien vorst; terwijl de Heer N.C. KIST hem verving, daar hij ons, namens Ds. DELPRAT van Rotterdam, mededeelde de oudste *Series Lectionum* of lijst der Academische lessen onzer Hoogeschool, van den jare 1587, welke alhier niet meer voorhanden, maar door den Heer D. te Leeuwarden gevonden was, en met toelichtingen van hem en Prof. KIST begeleid werd. Wij hopen dit in onze Werken u aan te bieden. In April eindelijk trad de

Heer SCHELTEMA op en gaf eene inleiding tot de *Geschiedenis der voormalige kloosters te Amsterdam*. Onze laatste maand- en Bestuurs-vergaderingen waren genoegzaam uitsluitend toegewijd aan voorbereidende werkzaamheden voor deze Algemeene bijeenkomst.

Wat onze *Werken* betreft, het in het vorig jaar door ons in 't licht gezonden zesde deel is aan de vorstelijke Eereleden der Maatschappij ten geschenke toegezonden: waarop we, zoowel van wege Z.M. als van wege Z.K.H. Prins FREDERIK, verpligtende missiven van dankbetuiging mogten erlangen. De druk van Deel VII der *Werken* wordt voortgezet, naarmate er stof inkomt. Hoe meer Gijl. ons gelieft toe te zenden, hoe eerder het verschijnt, Thans wederom is er iets ter perse, het straks vermelde stuk van Ds. DELPRAT. Ter meerdere bespoediging van den druk der jaarlijksche Handd. is bij het Bestuur goedgekeurd, om den druk der necrologiën of levensberigten met afzonderlijke paginering te doen aanvangen, zoodra wij genoegzamen voorraad daarvan ontvangen hebben; gelijk nu reeds vier bladen daarvan afgedrukt zijn. Ze zullen dus, naar we hopen, U spoediger toekomen dan ten vorigen jare.

De schat onzer oude HSS. heeft dit jaar weder der wetenschap mogen ten dienste staan, daar Jhr. PH. BLOMMAERT te Gent, voor de uitgave van zijn HS. der *Spyghel van Sonden of nieuwe Doctrinael* van JAN DE WEERT, onlangs de collatie van ons, zeer volledig, HS. wenschte. Zij liep over 3000 verzen. Eene bevoegde hand vervaardigde die, en wij hebben hem die voor weinige weken toegezonden.

Op de *Prijsvragen*, wier termijn dit jaar verlopen was, mogt het ons niet gelukken een antwoord te erlangen; nieuwe vragen voor beide vakken vindt gij, ter uwer keuze, onder het VI^e punt van den voor u liggenden Beschrijvingsbrief.

Wij gaan over tot het personeel onzer inrigting. Wat ons *Bestuur* betreft, wij mogten in de II. maand October, voor de twee afgetredene, als nieuwe Bestuurders begroeten, de HH. JANSSEN en RUTGERS, beide vroeger reeds werkzaam in onze Commissiën. Uit het dus aangevulde Bestuur werd, ten zelven dage, onze tegenwoordige Voorzitter gekozen.

Vraagt uwe belangstelling of wij uit den kring onzer medeleden door den dood velen verloren hebben? Wij antwoorden: niet zoovele als wel in vorige jaren. Dus verre *elf* leden, en, daaronder drie welke den leeftijd van 70 of 80 jaren bereikt en 40 jaren of daaromtrent met ons verbonden geweest waren¹⁾. Wij raadpleegden op onze voorbereidende Vergadering over eene waardige aanvulling dezer verliezen. Doch zeer groot was het aantal onzer landgenooten die, in onze dagen, zoo rijk aan talenten in verschillende vakken van wetenschap, hierbij in aanmerking moesten komen. Bijaldien wij aan ulieder oordeel eene kandidaatslijst hadden onderworpen, geëevenredigd aan het aantal der gestorvene,

1) Voor het aangeboden lidmaatschap bedankten in het vorig jaar de HH. Dr. BOOT en Mr. A.M.C. VAN ASCH VAN WIJCK; in den loop des jaars nog de vroeger benoemde Dr. OTTEMA, de afgetredene Commissaris des Konings Mr. F. VAN DE POLL, en de rustende Hgl. P. HOFMAN PEERLKAMP, thans te Hilversum.

zoo zouden wij menigen voortreffelijken naam, die zich aan ons voordeed, u hebben moeten onthouden. Zoo hebben wij dan meer geraden geoordeeld uit een gros van 75, u *dertig* namen voor te leggen die ons schenen het meest in aanmerking te komen; de overigen zijn niet bij ons ter zijde gelegd, dan om in een volgend jaar met vernieuwden aandrang in onze voorbereidende Vergadering ter tafel te komen. Een en anderen geletterde uit Frankrijk, België en Duitschland dragen wij daarenboven ul. voor. Terwijl wij uit onze stadgenooten gemeend hebben drie personen in onzen kring te mogen kiezen, de HH. Mr. S. VISSERING, Dr. R. FRUIN en Mr. J.G. KIST.

Met de verdere werkzaamheden onzer maandelijksche Vergaderingen zullen de Rapporten onder Punt II en III van den Beschrijvingsbrief voorkomende, u straks nader bekend maken.

LEIDEN, Junij 1851.

J.T. Bodel Nyenhuis,
Secretaris.

II.

De Bibliothecaris droeg vervolgens voor het

Verslag van den staat der Bibliotheek en der Zegelverzameling, 1850-1851.

Was de toestand der Boekerij en der Zegelverzameling in het vorig Maatschappelijk jaar reeds in menig opzigt gunstig te noemen, thans is die nog merkelyk

verbeterd, zoowel uit- als inwendig, want in plaats van een paar oude onbevallige vertrekken, opgevuld met boekenkassen van allerlei grootte en vorm, sommigen door ouderdom bijna onbruikbaar en geheel vermolmd, is thans de bibliotheek in eene nieuw opgebouwde, ruime en luchtige zaal overgebracht, wier wanden met sierlijk gebruinde boekenkassen prijken, allen van ééner vorm en wel gevuld, terwijl de zaal, licht en hoog, den hier bijeengebragten schat veel beter in het oog doet vallen. Vergunt mij dan al dadelijk, MHH. der Vergadering dank te mogen toebrengen, voor hetgeen zij om dit een en ander tot stand te brengen, door buitengewone toelagen zoo edelmoedig heeft bijgedragen. De uitkomst heeft hare verwachting dan ook geenszins te leur gesteld; want niet alleen dat de inrigting der bibliotheek thans den bezoekers voldoet, maar ook de belangstelling daarvoor is merklijk aangewakkerd en hierdoor de verzameling èn rijker èn nuttiger geworden. Slechts één gebrek deed zich dezen winter gevoelen, de vocht van nieuwe gebouwen onafscheidelijk; maar de genomene voorzorgen hebben verhinderd dat hierdoor aan de boekwerken eenig wezenlijk nadeel is toegebracht. Reeds in de maand October des vorigen jaars kwam deze verbetering tot stand en ofschoon de overbrenging en schikking der boeken tijd vorderde, de krachtige bijstand der Heeren BODEL NYENHUIS en LA LAU, die daartoe tijd noch moeite spaarden, deed dit werk zoo spoedig voortgaan, dat de leden slechts korten tijd in het vrije gebruik dezer inrigting belemmerd werden, terwijl sedert de sierlijke wel verwarmde

leeskamer dat kortstondige gemis rijkelijk heeft vergoed. Beiden heeren zij hier insgelijks in het openbaar mijn dank toegebracht en de Boekerij verder hunner welwillende belangstelling aanbevolen.

Maar niet enkel het uiterlijke, ook het innerlijke der Bibliotheek heeft dit jaar aanzienlijke verbetering ondergaan, en de belangstelling van vreemden zoowel als van leden der Maatschappij veel meer opgewekt dan te voren. Om u hiervan een denkbeeld te geven zal ik slechts aanvoeren dat in het vorig maatschappelijk jaar 72 aanvragen om boekwerken ontvangen zijn, en dit jaar 131, en dat de Bibliotheek toen met ruim 180 nummers verrijkt is, maar in het afgelopen jaar met 360 nummers.

Die verrijking geschiedde op verschillende wijze. Gedeeltelijk door aankoop, maar ook voor een goed gedeelte door het ontvangen van geschenken, welke wij vooral aan de welwillendheid der leden, maar echter ook aan die van andere genootschappen of van letterkundigen buiten onzen kring, te danken hadden.

Ik moet in de eerste plaats gewagen van de aankopen die onzer Bibliotheek verscheidene werken verschaft hebben, die men hier ongaarne miste. Daaronder wil ik alleen opnoemen ERNST *Histoire du Limbourg*, 6 vol.; DUMBAR *Analecta*, 3 vol.; een *Stadregt van Nijmegen* in HS.; *Handvesten van Amsterdam*, 3 d. fol.; PARDESSUS *la loi Salique* in 4°.; MERKEL *die lex Salica*; GACHARD *Corresp. de Philippe II*, 2 vol. 4°., uit het vak der geschiedenis; benevens JONCKBLOET *Geschied. der MNL. dichtk.* D.I; NESSELMANN, *littauisches Wörterbuch*;

Ros, *tratad de adages y refranys Valencians*; de prozaïsche *Edda*, uitgeg. door RASK, eene ons nog ontbrekende bijbeluitgave der 16^e eeuw, een paar volksromans, een zeldzaam liederboekje van MAERTZ uit de 17^e eeuw, eenige Friesche stukjes, oud Fransche gedichten, Servische volksliederen en andere stukken ter verrijking van het vak van taal- en letterkunde. Hierbij kwamen nog de vervolgen van vroeger aangekochte werken: zooals van den Gothischen bijbel door GABELENTZ en LOEBE, van de werken der *Vereen. voor oude Nederl. letterk.*, van HAUPTS *Zeitschr. für deutsches Alterth.*, van PERTZ *Archiv. für ält. deutsche Gesch.*, van FRIEDEMANN's *Zeitschr. für die Archive Deutschl.*, van HOEFER's *Zeitschr. für die Wissensch. der Spr.*, van DE JAGER's *Arch. voor Nederl. taalk.* enz.

Veel aanzienlijker was echter de aanwas dien de Boekerij door geschenken ontving, zelfs uit andere landen. Zoo zond ons Dr. DIEFENBACH te Hanau de voortzetting van zijn *Vergl. Wörterb. der goth. Sprache*, Dr. STEINER uit Hessen de voortzetting van zijn werk *zur Gesch. des Grossherz. Hessen*, het Hist. Verein van den Oberpfalz het 13^e deel zijner *Verhandlungen*, Dr. KLEIN te Maintz, twee jaargangen van het *Zeitschr. des Vereins für Rheinische Gesch. u. Alterth.*, de Heer MOOYER te Minden zijn onderzoek naar den *Oorsprong van het Normandische Koningshuis van Siciliën*, de Hoogl. VON HEFNER uit München drie archaeologische verhandelingen, de Société acad. de Cherbourg, eene *Notice sur M. Bogaerts, Prof. à Anvers*, de Heeren MERTENS en TORFS uit Antwerpen het vervolg hunner *Geschiedenis dezer*

stad, de Hoogl. BORMANS te Luik een *Fragm. d'un ancien roman du cycle de Charlemagne en vers thyois*, de Heer KERVYN DE VOLKAERSBEKE uit België zijne verhandelingen over de *Rewaerts* van Vlaanderen, over *Fr. de la Noue* en eenige verzamelingen *documents inédits du 16^e siècle*, door hem aan het publiek medegedeeld, de Heer LANSSENS uit Dixmuiden zijn *kort taelk. onderz. naer de bevolkers van Vlaanderen*, Dr. NOLET DE BRAUWERE VAN STEELANT zijne romance *Beatrys*, de Heer PRUDENS VAN DUYSE uit Gent zijn tijdschrift *de Eendracht* en een paar dichtbundels, Dr. SNELLAERT de 2^e verbet. uitg. van den *Reinaert de Vos* en die zijner *Gesch. der Ned. letterk.*, Prof. SERRURE den laatsten jaargang van den *Messenger des sciences*, waarvan hij mederedacteur is, Baron DE ST. GENOIS, *Voyages de Thetmar*, en het Luxemburgsch genootschap den vijfden jaargang zijner *Publications*. Wij durven ons vleijen dat de banden op het laatste letterkundig congres tusschen het Noorden en Zuiden nauwer geknoopt, hierop voor het meerendeel niet zonder invloed gebleven zijn.

In Nederland waren het vooreerst onderscheidene zuster-genootschappen, die onzer welwillend gedachten. Zoo zond ons de Hollandsche Maatschappij van Kunsten en Wetenschappen haar *Programma* en de beschrijving van haar 50jarig: jubelfeest; het Friesch genootschap behalve het tijdschrift *de vrije Fries* alle zijne ons nog ontbrekende werken; dat van Noordbrabant maakte onze Boekerij ook te zijnen opzigte volledig; het Utrechtsch genootschap zond het verslag van het verhandelde in zijne sectievergaderingen en het vervolg zijner *Werken*; het

Zeeuwsch Genootschap het Programma van de Algemeene Vergadering, en eindelijk het Bataviasche Genootschap de meeste ons nog ontbrekende deelen zijner *Werken of Verhandelingen*.

Buiten de wetenschappelijke Genootschappen ontvingen wij tweemaal een vereerend blijk van belangstelling van de Regering, doordien wij van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken het werk van DIEST LORGION mogten ontvangen, *de Hervormde Kerk in Friesland*, alsmede het tweede deel van JONCKBLOETS uitgave van den *Lancelot*, waarvan ons het eerste deel reeds vroeger geworden was.

De letterkundigen die nog niet in onzen kring opgenomen, ons met de vruchten van hunnen geest beschonken, waren de Heeren J.G. DRESSELHUIS te Wolfaardsdijk, DUPARC te Leeuwarden, S.G. HERINGA te Tilburg, HIRSCHIG te Alkmaar, P. NYHOFF te Arnhem, PLUYM te Warmond, DU PUY DE MONTBRUN bij Emmerick, VAN SCHAICK te Dwingelo en VAN VLOTEN te Leiden.

Wij komen eindelijk tot de geschenken van de leden der Maatschappij zelve afkomstig. Zij waren van tweederlei aard, deels oudere of nieuwere werken van vreemden, deels eigene geschriften. Om niet langwijlig te worden zij het mij vergund met de melding hunner namen en van het aantal geschonkene boekwerken te volstaan. De leden die ons vreemde werken vereerden waren, naar alphabetische orde gerangschikt, de HH. VAN DEN BERCH VAN HEEMSTEDÉ, die ons 48 deels HSS., deels gedrukte werken, schonk, L. PH. C. VAN DEN BERGH (5), BERGMAN (1), BODEL NYENHUIS (46), BOON-

ZAYER (2), L.J.F. JANSSEN (1), N.C. KIST (1), C. LEEMANS (2), VAN RAPPARD (2), L.W.A.J. SLOET VAN OLDHUIS (2), W.H.D. SURINGAR (2), H.W. TYDEMAN (9), S. VISSERING (6), J. DE WAL (10), J.G. DE WALDKIRCH ZIEPPRECHT (2).

Aanzienlijker was het aantal der leden die ons welwillend hunne eigene vroeger of later uitgegevene geschriften vereerden. Hiertoe behooren de HH. A.J. VAN DER AA, die ons 7 stukken toezond, AREND (1), VAN ASSEN (4), DEN BEER POORTUGAEL (2), BENNINK JANSSONIUS (3), L. PH. C. VAN DEN BERGH (3), BERGMAN (1), BODEL NYENHUIS (1), A.H. VAN DER BOON MESCH (1), VAN DER CHYS (3), DA COSTA (1), DIRKS (3), FEITH (2), VAN GENABETH (1), GRATAMA (1), K.J.R. VAN HARDERWYK, (1), VAN HASSELT (1), HETTEMA (3), C.J. VAN HEUSDEN (1), A. DE JAGER (2), H.Q. JANSSEN (1), JONCKBLOET (1), F.C. KIST (1), N.C. KIST (1), KNOOP (1), LA LAU (1), LEEMANS (1), J. VAN LEEUWEN (1), LESTURGEON (5), MAAS (1), G. MEES (1), W. MOLL (1), NYHOFF (3), OTTEMA (1), VAN OOSTERZEE (2), OUDEMANS (1), PAN (1), PERK (1), PHILIPSE (1), ROORDA VAN EYSINGA (2), RUTGERS (1), J.C. RYK (1), P. SCHELTEMA (1), SCHOTEL (5), SONSTRAL (3), SPANDAW (1), J. TIDEMAN (1), VERBRUGGE (1), VREEDE (2), DE WAL (2) en VAN ZEGGELEN (1).

Zoo is dan ook dit jaar, en wij mogen het niet verzwijgen, voor een goed deel door de belangstelling der leden, onze boekerij aanzienlijk verrijkt en op de hoogte der wetenschap gebracht. Het is waar, veel ontbreekt ons nog; maar zoo wij ons voortdurend in diezelfde belangstelling mogen verheugen, zullen allengs

die gapingen aangevuld worden, en geene Nederlandsche boekerij zal voor Nederlandsche taal- en letter- of geschied- en oudheidkunde de onze evenaren. De geëerde gevers gelieven hier in het openbaar onze dankbetuiging aan te nemen; hun en allen letterminnaren in het algemeen zij die inrigting in gunstig aandenken bevolen!

Wij gaan van de wetenschap tot de kunst over, tot onze sphragistische verzameling. Maar vooraf heb ik eene andere aangename medeeling. Onze boekerij prijkt namelijk sedert kort met twee sierlijk gegoten borstbeelden in gips van twee beroemde Nederlandsche letterkundigen uit het Noorden en Zuiden, van BILDERDIJK en WILLEMS. De eerste is alweder een geschenk van onzen Secretaris den Heer BODEL NYENHUIS, aan wien de Maatschappij reeds zooveel verschuldigd is, het andere beeld danken wij aan de welwillendheid van ons medelid den Heer SCHREUDER te Maastricht.

Onze Zegelverzameling is dit jaar door eenige leden en vreemden met belangstelling bezocht, en ook zij heeft eenige verrijking ondergaan. De Heer J. SCHELTUS VAN KAMPFERBEKE zond ons een afdruk van een oud zegel van Terschelling in lak; de Hoogl. TYDEMAN een perkamenten brief van 1644 met een familie-zegel, Dr. JANSSEN een zegel van eenen bisschop van Spiers en een van een geestelijk gesticht, benevens eenige anderen, en het Historisch Gezelschap te Utrecht een tiental in gips of compositie afgedrukte zegels uit de middeleeuwen. Er is eenige hoop dat onze verzame-

ling dit aanstaande jaar op gelijke wijze nog meer zal verrijkt worden.

En hiermede eindigende, beveel ik nogmaals beide verzamelingen aan de belangstelling der vergadering.

LEIDEN, Mei 1851.

L. PH. C. VAN DEN BERGH.

III.

Het derde punt - Verslag der werkzaamheden van de beide wetenschappelijke Commissiën - geschiedt, namens de Commissie voor Taal- en Letterkunde, door den Heer A. DOYER, in plaats van den afwezigen Secretaris den Heer A.C. OUDEMANS.

Verslag der werkzaamheden van de Commissie voor Taal- en Letterkunde, gedurende de laatste acht maanden van 1850 en de eerste vier maanden van 1851.

De Commissie voor Taal- en Letterkunde, bestaande in de Heeren Prof. SIEGENBEEK, Prof. RUTGERS, Dr. BERGMAN, Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH en OUDEMANS, heeft, in hare vergadering van 23 Mei 1850, hare werkzaamheden begonnen met zich onledig te houden, om, ter vervanging der in October daaraanvolgende aftredende leden, zijnde de Heeren Prof. SIEGENBEEK en Dr. BERGMAN, twee dubbeltallen op te maken, ten einde daarvan mededeeling te doen aan het Bestuur der Maatschappij.

De keuze voor den eerstgenoemden op Prof. SCHRANT en Ds. DOYER, en voor den Heer BERGMAN op Prof. VAN ASSEN en Prof. KIST gevallen zijnde, werden, door de daaropvolgende maandelijksche Vergadering, daarvan gekozen de Heeren Prof. SCHRANT en Prof. KIST.

Mocht de Commissie zich verheugen, dat laatstgenoemde zich deze keuze liet welgevallen, met leedwezen en teleurstelling vernam zij tevens, dat Prof. SCHRANT voor deze benoeming had bedankt. Hierdoor zag zij zich verplicht, om in hare vergadering van 31 October aan het Bestuur der Maatschappij een ander tweetal voor te dragen, bestaande in de Heeren Ds. DOYER en Prof. VAN ASSEN, uit welk tweetal, in de maandelijksche Vergadering van November, gekozen werd Ds. DOYER, door wiens toetreding de Commissie eerst in hare vergadering van 7 November voltallig en in staat gesteld werd, om voor het nieuw maatschappelijk jaar zich te constitueren. Overgaande tot het benoemen van eenen Voorzitter en Secretaris, viel de keuze voor de eerste betrekking op den Hoogleeraar RUTGERS, welke ook in het afgelopen jaar als zoodanig had gefungeerd, en voor de tweede betrekking op A.C. OUDEMANS. Beiden toonden zich bereid, aan deze keuze gehoor te geven, en aanvaardden deze betrekkingen, waarvan de Secretaris kennis gaf aan het Bestuur der Maatschappij.

Daarna overgaande tot de bezigheden op de Commissie berustende, werd het Reglement van Orde nagezien en gewijzigd, en kopij daarvan aan den Secretaris der Maatschappij verzonden. Verder hield de Commissie zich onledig met het onderzoek van twee, door

den Secretaris der Maatschappij aan haar toegezonden stukken, bestaande in:

1°. Eene lijst van woorden en zegswijzen, verzameld door den Heer ROORDA VAN EYSINGA, welke, volgens zijne bijgevoegde missive, niet in de woordenboeken van WEILAND en SIEGENBEEK voorhanden waren.

2°. Een voorstel van den Heer W. EEKHOFF, dd. 16 Mei 1850, strekkende tot bevordering der uitgave van een geschrift getiteld: *Geletterd Nederland*, waarbij gevoegd was een prospectus, daartoe reeds in 1842 uitgegeven.

Beide deze stukken werden aan de leden der Commissie ter lezing en overweging rondgezonden, en eerstgemeld stuk, met de aanmerkingen der Commissie-leden bij den Secretaris terug gekomen zijnde, zond deze daarover een rapport aan het Bestuur, waarmede de maandelijksche Vergadering van 6 December 1850 genoeg nam. Het voorstel van den Heer EEKHOFF werd in de vergadering der Commissie van 13 December 1850, met al dien ernst overwogen, dien het onderwerp verdiende, maar de vele bedenkingen en zwarigheden, welke geopperd en ontwikkeld werden, leidden de Commissie tot het advies, om de uitgave van dit werk, voor eigene rekening, aan de Maatschappij af te raden, waarmede de maandelijksche vergadering van 3 Januarij 1851 zich insgelijks heeft vereenigd.

In de volgende zittingen zijn er geene andere stukken van wege de Maatschappij bij de Commissie ingekomen. Zij is dus in de gelegenheid gesteld geworden, tot

het behandelen van eenige taalkundige onderwerpen, vooral het oud-duitsch, het plat-duitsch, de Groningsche en Geldersche Idiotismen betreffende, en welke onderwerpen tot vele belangrijke opmerkingen aanleiding gaven.

Eindelijk heeft, overeenkomstig art. 93 der Wet, de Commissie weder voor dit jaar 1851 hare zorgen gewijd aan het kiezen van eenige prijsvragen in het gebied der Ned. Taal- en Letterkunde, welke zij aan het Bestuur der Maatschappij heeft aangeboden.

Namens de Commissie voornoemd,

LEIDEN 28 April 1851.

A.C. Oudemans,

Secretaris.

De Heer L. PH. C. VAN DEN BERGH vervangt den vorigen spreker, en brengt, namens de Commissie voor Geschied- en Oudheidkunde, het navolgende rapport uit:

Rapport der Commissie voor Geschied- en Oudheidkunde over 1850-1851.

De werkzaamheden der Commissie voor Geschied- en Oudheidkunde zijn ook in dit afgelopen jaar even als vroeger geregeld voortgegaan.

Er zijn acht gewone vergaderingen gehouden, allen, de eerste uitgezonderd, in de leeskamer der bibliotheek, die daartoe geschikte gelegenheid aanbod, en deze vergaderingen werden door de leden meestal geregeld bijgewoond.

Het personeel der Commissie heeft ingevolge de wet weder verandering ondergaan. In de maand October des vorigen jaars zijn de beide leden DE WAL en VAN DER CHIJS afgetreden, ter wier vervanging aan het Bestuur vier kandidaten werden voorgedragen, om daaruit twee tweetallen te vormen; het waren, naar alphabetische orde gerangschikt, de HH. BODEL NYENHUIS, RAMMELMAN ELSEVIER, JANSSEN en KIST, waaruit door de Maandelijksche vergadering de HH. ELSEVIER en JANSSEN verkozen werden.

De Commissie benoemde vervolgens tot haren voorzitter den Heer TYDEMAN, die zich die keuze liet welgevallen; de Secretaris werd herkozen.

De Commissie bestaat sedert uit de HH. TYDEMAN, WTTEWAALL, VANDEN BERGH, ELSEVIER en JANSSEN, gewone leden, en de HH. BODEL NYENHUIS, KIST, VAN DER CHIJS en DE WAL, werden als vroegere leden ter medewerking uitgenoodigd.

Door de Maandelijksche vergadering werden ook dit jaar eenige stukken en voorstellen ter beoordeeling in handen der Commissie gesteld, waarover deze haar berigt mededeelde, t.w.

1°. Eenige tabellarisch opgemaakte aantekeningen van den Heer BOONZAIJER te Gorinchem, betreffende de bevolking van een aantal Nederlandsche gemeenten in de laatste 50 jaren. De Commissie, hulde doende aan den ijver des opstellers, was van oordeel, dat dit opstel ter uitgave in de Werken der Maatschappij minder geschikt was, maar dat het met dank in de Bibliotheek zou worden gedeponeed.

2°. Een voorstel van den Heer EEKHOFF te Leeuwarden, om door en op kosten der Maatschappij te doen uitgeven een werk getiteld *Letterkundig Nederland*, dat biographische en bibliographische berigten zou bevatten over alle schrijvers die ooit in Nederland zich hebben bekend gemaakt. De Commissie achtte die onderneming voor de Maatschappij niet geraden, zoowel om den grooten omvang en de moeilijkheid als wegens de aanzienlijke kosten van dit werk, maar wenschte dat de geëerde voorsteller aangemoedigd werd zelf zoodanig iets te ondernemen en dat hem alsdan op de ondersteuning der Maatschappij hoop zou worden gegeven.

3°. Een opstel van den Heer DELPRAT te Rotterdam, bevattende de oudste *Series lectionum* der Leidsche Hoogeschool, van den jare 1587, onder het rectoraat van J. LIPSIUS, met zijne ophelderingen en die van den Heer KIST, door laatstgenoemde aan de Maatschappij aangeboden. De Commissie vermeende dat een en ander eene allezins geschikte bijdrage voor de Werken der Maatschappij wezen zou.

4°. Een voorstel van den Heer VAN ASSEN tot opsporing van alle monumenten, ter eere van verdienstelijke Nederlanders opgericht: welk voorstel nog in overweging is.

Bij de ambtsbezigheden kwamen de vrijwillige bijdragen der leden, resultaten hunner studiën, mededeelingen van wat hun belangrijks voorkwam, vragen om opheldering en dikwijls antwoord daarop.

De Heer TYDEMAN gaf herhaaldelijk eenige zeldzame of belangrijke handschriften en drukwerken zijner boekerij ter bezigtiging of deed mededeelingen over laatst uitgekomene historische werken.

De Heer WTTEWAALL verplichtte de Commissie door haar eene opgaaf mede te deelen der handschriften in bezit van de familie ENSCHEDÉ te Haarlem, die voor de Nederlandsche letter- en greschiedkunde belangrijk waren, met vergunning daarvan afschrift te doen nemen, dat sedert ter boekerij is nedergelegd¹⁾.

De Heer VAN DEN BERGH bragt ter tafel een afschrift van den *Catalogus bonorum ecclesiae Trajectensis* bij HEDA, VAN MIERIS en anderen gedrukt, met zijne kritische en geographische ophelderingen, en leverde voorts een verslag van de staatkundige en regterlijke verdeeling des lands in de middeleeuwen.

De Heer ELSEVIER deelde het een en ander mede uit zijne aantekeningen getrokken uit het archief van Leiden, en berigtte onder anderen, dat hij hierin vele belangrijke oorkonden had aangetroffen betrekkelijk het beleg der stad in 1428.

De Heer JANSSEN bood reeds in de eerste vergadering der Commissie eenige Groningsche landregten met eene *instructie* in HS. tot onderzoek aan, waarmede zich de Heer DE WAL belast heeft. Verder vertoonde hij een aantal afdrukken van nog onbekende gemmen uit de verzameling van den ouderen SMETIUS, waardoor men

1) Onder de stukken die hieruit bij ons ter tafel kwamen behooren o.a. een blaffert der abdij van Egmond van 1567, eene beschrijving van Delfland, een Latijnsche bijbel op perkament enz.

meer opheldering ontving over hetgeen toenmaals in den omtrek van Nymegen van dien aard opgedolven en door dien oudheidkenner verzameld was. Dezelfde gaf voorts een naauwkeurig verslag zijner ontdekking en nasporing van eenen Romeinschen weg loopende door Limburg langs den regter Maasoever, door hem nagevorsch van Sittard tot Valkenburg, alsmede van zijne opgravingen in het Ravensbosch bij laatstgemelde plaats. Nog deelde hij eenige bijzonderheden mede over een door hem en den Heer BODEL NYENHUIS vroeger aan het Zeeuwsch Genootschap gezonden rapport over zekere kaart van dat gewest, zoo men meende uit de 13^e eeuw, en herinnerde aan het berigt van EGINHARD aangaande twee kaarten op tafels door KAREL DEN GROOTE bezeten. Eindelijk deelde hij eenige ethnographische schetsen en afbeeldingen mede nopens verscheidene Overijsselsche en Geldersche dorpen met bijgevoegde verklaring, een en ander opgesteld door den Heer HAASLOOP WERNER te Elburg. Na aandachtige beschouwing en overweging dezer laatste stukken, werd den opsteller medegedeeld dat men zeer wenschte, dat hij deze schetsen in een of ander der provinciale almanakken mogt mededeelen, als eene belangrijke bijdrage tot de kennis van het volk en zijne zeden.

De Heer BODEL NYENHUIS, bezitter eener rijke verzameling teekeningen en platen, gaf meermalen der Commissie gelegenheid zich met den vroegeren toestand van merkwaardige gebouwen en monumenten in ons land bekend te maken, door daarvan afbeeldingen ter tafel te brengen, mededeelingen des te belangrijker, naarmate

deze vroegere gebouwen allengs verdwijnen of eene andere gedaante aannemen. Een gedeelte daarvan was door hem uit de auctie van G. LAMBERTS te Amsterdam aangekocht, een ander gedeelte door den Heer EYCK TOT ZUYLICHEM te Maartensdijk geteekend. Van dien aard was ook de afbeelding eener straat, te Leiden (?), in de 15^e eeuw, op perkament geteekend en voor de kennis van den toenmaligen bouwtrant der burgerhuizen van veel belang. Hierbij voegde hij nog kleinere mededeelingen omtrent eenige zeldzame boeken en HSS., of omtrent bijzondere personen en hunne portretten.

De Heer KIST vertoonde der vergadering eene zeldzame palmhouten medaille, voorstellende het profiel van zekeren ADAM OEFFNER uit Altorf, deelde het een en ander mede over het onlangs verschenen werkje *la Hollande catholique par Dom PITRA*, en las het verslag van den Heer DELPRAT voor over de oudste Leidsche *Series lectionum*, waarvan boven berigt is gegeven.

De Heer VAN DER CHIJS deelde eenige onuitgegevene penningen mede, als van Paus LEO X, van eene nog onbekende vrouw van den jare 1540, van den Commissaris Gen. HULFT en van ANT. DE BLOCLANT, en sprak voorts nog over zekeren stempelsnijder en kunstkooper, N. CHEVALIER, uit het laatst der 17^e en het begin der 18^e eeuw, die aan de regering van Leiden verlof verzocht had, zich aldaar met zijn kunstkabinet te mogen nederzetten.

De Heer DE WAL gaf een verslag over de door den Heer JANSSEN aangeboden Groningsche landregten, waaruit bleek, dat deze reeds gedrukt waren in

ALTINGS *Pylaren en peerlen van Groningen*, en leverde een berigt over de afkomst en geboorte van den Deenschen veldoverste H. RUSE, ten betooge dat deze een Drenthenaar van geboorte geweest was. Hij vestigde op een anderen tijd de aandacht op het werk van CRAMER *Geschiede des Unterrichts in den Nederl.* en bood tot onderzoek eene HS. Kronijk van Teisterband en der dynasten dier landstreek aan. Deze laatste door de leden gelezen en onderzocht, bleek voor de geschiedenis weinig nieuws te bevatten.

Zoo heeft de Commissie ook dit jaar getracht aan hare bestemming zoo veel mogelijk te beantwoorden, en door onderlinge mededeeling en gedachtenwisseling hare bijeenkomsten nuttig te maken.

Uit naam der Commissie voorn^d,

LEIDEN Mei 1851.

L. PH. C. VAN DEN BERGH,
Secretaris.

IV.

De rekening en verantwoording zoo van den Penningmeester als van den Bibliothecaris worden medegedeeld. De eerste levert de navolgende uitkomsten op: Ontvang *f*4141.00. Uitgaaf *f*3906.37. Batig slot *f*234.63. Daarenboven is er in cassa een drietal Certificaten Werk. Schuld, 2½ pCts. - De rekening van den Bibliothecaris luidt als volgt: Ontvang *f*346.18. Uitgaaf *f*152.71. Batig slot *f*193.47. Het een en ander wordt met goedkeuring vernomen.

V.

Het Eerelidmaatschap der Maatschappij is den Oud-Hoogleraar M. SIEGENBEEK, die sedert 1803 lid der Maatschappij was, en van den jare 1823 tot 1848 het Voorzitterschap bekleed heeft, van wege de menigvuldige en belangrijke diensten, gedurende dien tijd der Maatschappij bewezen, onder algemeene toejuiching aangeboden.

Tot nieuwe Leden zijn voorgedragen 30 Nederlandsche en 8 buitenlandsche Candidaten. De Commissie ter stemopneming, bestaande uit de Bestuursleden VAN DER CHIJNS en RUTGERS en de gewone Leden CALISCH, EEKHOFF en ALBERDINGK THYM, brengt, bij monde van den eerstgemelden, het rapport uit dat alle deze Heeren waren aangenomen:

Er zijn dus benoemd de Heeren:

Binnenlands.

M^r. M.M. VON BAUMHAUER, Commies bij het Departement van Binnenl. Zaken, te 's Gravenhage.

M^r. W.R. BOER, Advocaat te *Utrecht*.

J.P. DE BORDES, 1^e Luitenant-Ingenieur, te *Utrecht*.

M.D. DE BRUYN, S.M. Cand. te *Utrecht*.

A.J. DE BULL, te *Amsterdam*.

M.F.A.G. CAMPBELL, Onder-Bibliothecaris der Kon. Bibliotheek, te 's Gravenhage.

F.W. CONRAD, Ingenieur-Directeur van den Hollandschen Spoorweg, te 's Gravenhage.

A.M. CRAMER, Pred. bij de Doopsgezinde Gemeente te *Middelburg*.

M^r. G. DIEPHUIS, Lid der Arr.-Regtbank te *Winschoten*.

M^r. F.W.N. EYCK TOT ZUYLICHEM, Burgemeester te *Maartensdijk*.

J. VAN GILSE, Hoogleeraar bij de Kweekschool der Doopsgezinden, te *Amsterdam*.

M^r. J.K. Baron VAN GOLTSTEIN, te *Utrecht*.

P.K. GÖRLITZ, Onderwijzer te *Rotterdam*.

D^r. G.P.F. GROSHANS, Lector in de Geneeskunde aan de Clinische School, te *Rotterdam*.

M^r. J. HEEMSKERK Bz., te *Amsterdam*.

M^r. M. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, Hoogleeraar in de Regtsgeleerdheid, te *Amsterdam*.

W.J. HOFDIJK, te *Velzen*.

M^r. J. HORA SICCAMI, Griffier bij het Hoog Militair Gerechtshof, te *Utrecht*.

M^r. J.L. DE BRUYN KOPS, Advocaat te 's *Gravenhage*.

G. KUYPER HZ., 1^o Luitenant der Genie en Onderwijzer aan de Militaire Academie, te *Breda*.

J. VAN LEEUWEN, Pred. te *Colijnsplaat*.

D^r. L.S.P. MEYBOOM, Pred. bij de Ned. Hervormde Gemeente te *Nymegen*.

A. OLTMANS, Secretaris des Genootschaps *Arti et Amicitiae*, te *Amsterdam*.

D^r. A.H. PAREAU, Pred. bij de Herv. Gem. te *Assen*.

D^r. H. RIEHM, te *Amsterdam*.

D^s. C. VAN SCHAICK, Pred. te *Dwingelo*.

M^r. D.J. SCHERER, Kantonregter te *Almelo*.

H.J. SCHIMMEL, te *Amsterdam*.

W.L. DE STURLER, Majoor enz. te *Groningen*.

D^r. H.E. VINKE, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te *Utrecht*.

Buitenlands.

In België:

J. DAVID, Hoogleeraar te *Leuven*.

J. DIEGERICK, Hoogleeraar bij het Collège Communal te *Yperen*.

J.W. WOLF, te *Brussel*.

In Frankrijk.

L. DE BAECKER, Advocaat te *St. Winoxbergen*, Département du Nord.

In Duitschland.

D^r. G. KLEMM, Directeur der Koninklijke Bibliotheek te *Dresden*.

D^r. R.C. LEPSIUS, te *Berlijn*.

E.F. MOOYER, Bibliothecaris der Westfälischen Gesellschaft te *Minden*.

H. MÜLLER, te *Würtzburg*.

VI.

Als prijsvragen worden gekozen:

Uit de vakken van Taal- en Letterkunde:

I. Eene Nederlandsche Spraakkunst, opgemaakt uit de schrijvers der 13^e en 14^e eeuw.

Uit de vakken van Geschied- en Oudheidkunde:

II. Welken invloed heeft de verheffing van Prins WILLEM III tot Koning van Engeland gehad op de Nederlandsche fabrieken en handel?

Doch op voorstel van den Heer M^r. M.W. DE JONGE VAN CAMPENS NIEUWLAND werd de redactie dezer vraag veranderd, en luidt dezelve nu als volgt:

Welken invloed heeft de verheffing van Prins WILLEM III tot Koning van Engeland gehad op het gemeenebest der Vereenigde Nederlanden.

Daar het aantal stemmen op de 1^e en 2^e vraag van deze laatste vakken nagenoeg gelijk stond, is, op voorstel van den Heer M^r. H.W. TYDEMAN, aangenomen ook de andere voorgestelde uit te schrijven, zijnde van dezen inhoud:

III. Welk gezag heeft de Saksenspiegel in Nederland uitgeoefend? Welke regtsbeginselen zijn daaruit in de statutaire regten van lateren tijd overgenomen of door dezen stilzwijgend erkend?

De antwoorden op deze vragen worden ingewacht vóór of op den 31 December 1852.

Ook wordt bij dezen herinnerd dat vóór of op den laatsten December 1851 antwoorden worden ingewacht, op de, ten vorigen jare, nogmaals uitgeschrevene prijsvraag uit de vakken van Geschied- en Oudheidkunde, over *de Kloosters en Abdijen in de voormalige Graafschappen van Holland en Zeeland*: waaromtrent mag ver-

geleken worden het over een vroeger daarop ingezonden antwoord in 1850 uitgebragt praeadvies des Bestuurs. (*Handd.* 1850. blz. 59-62.)

De prijs, door de Maatschappij voor de te bekroonen Verhandelingen uitgeloofd, bestaat in een' *gouden* penning, ter waarde van *één honderd en vijftig gulden*, of wel de waarde van dien. De in te zenden stukken moeten met eene andere hand dan die des auteurs geschreven en met eene zinspreuk geteekend zijn. In een verzegelde omslag, dezelfde zinspreuk ten opschrift hebbende, vermeldt de steller zijnen naam en zijne woonplaats. Een en ander moet, vrachtvrij, vóór of op den bepaalden dag, bezorgd worden ten huize van den Penningmeester, of van den Secretaris der Maatschappij.

VII.

Tot beoordeelaars der Verhandelingen, die op de voor de eerste keer uitgeschreven Prijsvragen zullen zijn ingekomen, worden benoemd:

Voor die uit de vakken van Taal- en Letterkunde:

De Heeren: L. PH. C. VAN DEN BERGH, J.H. HALBERTSMA, J. VAN LENNEP, A. RUTGERS, M. DE VRIES.

Voor die uit de vakken van Geschied- en Oudheidkunde:

II. (Over den invloed van WILLEM III.) de Heeren:

J. ACKERSDIJK, H. BEYERMAN, G. GROEN VAN PRINSTERER, W.C. MEES, H.W. TYDEMAN: waarbij, op voorstel des Bestuurs, gevoegd is de Heer M.W. DE JONGE VAN CAMPENS NIEUWLAND.

III. (Over het gezag van den Saksenspiegel) de Heeren: J.H. BEUCKER AUDREAE, H. NIENHUIS, C.A. DEN TEX, J. DE WAL, S. DE WIND.

VIII.

Het voorstel om, naar oud gebruik, aan de Maandelijksche Vergadering de vrijheid te verleen tot het kiezen van leden binnen Leiden wonende, wordt gedaan. De Voorzitter vraagt of iemand hierop het woord verlangt: na eenige woordenwisseling, en, nadat de urgentie van een amendement van den Heer J.P. HEYE het vereischte aantal stemmen niet had kunnen erlangen, wordt het oorspronkelijk voorstel met 40 stemmen aangenomen, terwijl 12 leden zich hier tegen verklaren en 9 zich buiten stemming houden.

IX.

Voor de beide, in October e.k., volgens de wet aftredende Bestuurders, de Heeren DOYER en SCHOLTEN, zijn uit twee voorgedragen dubbeltallen, der Heeren VAN ASSEN en WTTEWAALL, en KIST en BERGMAN, gekozen de Heeren VAN ASSEN en KIST; terwijl, voor den Bestuurder DE WAL, welke mede in die betrekking zijn

ontslag verzocht had, uit een dubbeltal van de Heeren RAMMELMAN ELSEVIER en VAN ITERSON gekozen is de Heer RAMMELMAN ELSEVIER.

Waarna de Vergadering gesloten is.

(geteekend)

J. DE WAL,
Voorzitter.

Aan het slot van den Beschrijvingsbrief zijn de leden wederom opgewekt om de vruchten hunner letteroefeningen in de vakken, tot deze Maatschappij behorende, aan haar te willen mededeelen, om voor de Werken der Maatschappij òf bij de vergaderingen, 't zij openbare of bijzondere, te kunnen strekken.

Levensberigten der in dit jaar afgestorvene medeleden.

Levensbericht van D^r. Paulus Godfried van Hoorn.

Het is mij eene weemoedige en toch aangename taak, eene korte levensschets in deze bladen te geven van mijnen hooggeachten vader, van hem, aan wien ik door zoo naauwe banden steeds was gehecht, en wiens verlies mij niet minder heeft getroffen, alhoewel ik het onschatbare voorregt heb gehad van mij in zijn bezit tot in hoogen ouderdom te mogen verheugen. Ik zal dan trachten het merkwaardige van dien levensloop na te gaan, en, uit mijne herinneringen, of uit hetgeen mij door den overledene zelve soms is medegedeeld, puttende, kortelijk, het een en ander hier ter neder te stellen.

PAULUS GODFRIED VAN HOORN werd den 7^{den} October 1777 te Delft geboren⁽¹⁾. In deze oude vorstenstad sleet hij de eerste dagen zijner jeugd. Vroegtijdig reeds, gaf hij blijken van buitengewone leergierigheid. Tot de lessen der Latijnsche school genaderd, wakkerde de lust voor de beoefening dier oude taal meer en meer bij hem aan. Meermalen wanneer, onder de leiding van den kundigen rector HENRICUS HOOGEVEEN, een of ander onderwerp den leerlingen ter behandeling werd opgegeven, vergenoegde hij zich niet alleen dit zorgvuldig te bewerken, maar stelde hij meestentijds dat zelfde onderwerp in Elegiaca, waartoe een fijn gevoel van het metrum, en van den Latijnschen versbouw, hem de gereede aanleiding gaf⁽²⁾.

Voor het veelomvattende vak der Geneeskunde zich voorbereidende, werd hij reeds vroeg in eene pharmacie geplaatst, om zich met het bereiden van arsenijen bekend te maken en zich in het recepteren te bekwamen. Hierop legde hij zich met de volle borst toe en zag zich weldra in staat gesteld de wieg en bakermat der hollandsche wetenschappen, de hoogeschool van Leyden, te gaan bezoeken. Het was daar, dat hij, voorgegaan door mannen als BRUGMANS, OOSTERDYK, PARADYS en SANDIFORT, steeds meer en meer vooringenomenheid voelde ontluiken voor het edele vak waaraan hij zich wilde toewijden. Geleid door eenen vasten wil en begunstigd met eene sterke gezondheid, besteedde hij onvermoeid zijne uren des daags en meerendeels ook des nachts, aan het nasporen der geheimen eener wetenschap, zoo heilzaam in hare gevolgen voor het mensdome, wanneer zij met warmen zin wordt bestudeerd, eener wetenschap, aan welke reeds de grijze dichter der oudheid, HOMERUS, den lof zijner zangen heeft toegebracht. Maar vooral mogt hij zich verheugen in het genot der vriendschap van den beroemden en onvergetelijken BRUGMANS. Als leerling, vriend en huisgenoot ten allen tijde steeds door hem onderscheiden, plukte de jonge student de duurzaamste vruchten van dezen gestadigen omgang; en was om zoo te zeggen zijne vorming, en het welgelukken van zijnen lateren levensloop aan hem verschuldigd.

Aan het einde zijner zesjarige geneeskundige studie gekomen, werd hij in 1803 tot Medicinae Doctor bevorderd na de openbare verdediging eener Dissertatie, ten titel voerende: *Specimen medicum inaugurale, de iis, quae in partibus membri, praesertim osseis, amputatione vulneratis, notanda sunt*. Deze Dissertatie, een onmiskenbaar blijk van zijne welbegrepene studiën, en versierd met een tal platen, uitgevoerd naar de oorspronkelijke teekeningen door hem zelve ontworpen, vond veel bijval zoo binnen als buiten 's lands, en wordt ook nu nog door deskundigen gewaardeerd. Als een bijzonder teeken van achting en goedkeuring werd hem door den Akademischen Se-

naat het regt aangeboden, om *more majorum* naar den graad van Doctor te streven; doch, door verschillende redenen gedreven, zag hij van die eervolle plegtigheid af, en verlangde alleen eenig afschrift, waarbij de Senaat mogt te kennen geven dat dit bewijs hem was aangeboden. Zoodanig afschrift werd hem volgaarne toegestaan en geschonken.

Aldus tot Doctor in de Geneeskunde bevorderd, keerde hij niet weder naar Delft terug, maar bleef in Leyden vertoeven, alwaar hij weldra in het huwelijk trad met Jonkvrouwe JEANNE THEODORE WILLER⁽³⁾, in den jare 1807. Daarna op zeer aantrekkelijke voorwaarden aangezocht om zich naar 's Hage te begeven, was het alleen op het herhaald en bepaaldelijk geuit verlangen van BRUGMANS, dat hij dit aanbod van de hand wees, en zich geheel te Leyden vestigde. Zoo als bijna met elk begin eener jeugdige loopbaan het geval is, was de praktijk aanvankelijk gering; maar standvastig op het eenmaal ingeslagen pad en gerugsteund door invloedrijke mannen, werd hij spoedig meer bekend en breidde de praktijk zich van lieverlede uit. Naderhand van grooteren omvang geworden zijnde, was het hem een voldoende genoegen zijne pogingen dikwerf met den besten uitslag bekroond te zien. Tot Geneesheer van het Nosocomium Clinicum benoemd, was hij eene reeks van jaren werkzaam hij dit gesticht.

In 1806 tot lid van de Provinciale Geneeskundige Commissie, residerende te Haarlem, benoemd, bedankte hij evenwel voor deze eervolle roeping. In 1815 na de veldslagen van Quatre-Bras en Waterloo, was hij Lid der Commissie van verzorging der hospitalen, en bewees hij ook hier vele diensten door zijne medewerking en ijver.

Steeds in het bijzijn van BRUGMANS, kwam hij daardoor menigmaal in aanraking met mannen van beroemden naam, en maakte hij zich alzoo die gemakkelijke om met iedereen omtegaan eigen, die hem naderhand zoo zeer kenschetste. Met dezen werkzaam geleerde, een der vurigste ijveraars voor het Museum van Natuurlijke Historie te Leyden geves-

tigd, arbeidde hij gedurende ettelijke jaren aan den opbouw van deze thans zoo rijke verzameling. Het was niet dan door den drang der omstandigheden dat hij zich eindelijk genoodzaakt zag zijne medewerking er aan te weigeren. Nog na het afsterven van den hooggeachten leeraar en vriend, wien hij tot in zijne laatste oogenblikken ter zijde stond, bleef hij eenige jaren aan deze instelling verbonden als Conservator voor het Mineralogisch gedeelte, tot dat hij eindelijk een verlangd en gevraagd ontslag verkreeg.

Ofschoon de Geneeskunde zijne hoofdstudie uitmaakte, bleef hij toch geen vreemdeling op het gebied van andere vakken van kunst en wetenschap. Alhoewel geen dadelijk en erkend beoefenaar der letterkunde en fraaije kunsten was hij toch een voorstander derzelve, en vormde hij zich allengs in den loop der jaren eene vrij talrijke boekerij, eene rij van boekwerken bevattende en handelende over verschillende vakken, waaronder vooral de geneeskunde, natuurlijke historie, vaderlandsche geschiedenis, reisbeschrijvingen en sommige dichters eene voorname plaats inhielden. In der tijd zeer bevriend geweest zijnde met BILDERDIJK en dezen zoo rijk begaafden Hollandschen zanger hoogschattende, is het geen wonder dat ook diens letter- en dichtvruchten er niet aan ontbraken, maar dat hij alles heeft in het werk gesteld en heeft mogen slagen eene bijna volledige uitgave van 's mans werken bijeen te vergaderen. Ook de poëzij, ontvloed uit de pen zijner echtgenootte prijkt nevens de zijne, en zij zelve heeft in eene harer boekdeelen eenige dichtregelen toegezongen aan en eigenhandig ingeschreven ter eere van den arts die haar in eene belangrijke ziekte had bijgestaan en wien zij als een blijk van dankbare erkentenis eene kleine proeve harer dichtader offerde. Deze regelen eigenhandig door Vrouwe BILDERDIJK geschreven, zijn geplaatst op een der eerste bladzijden van haar dichtwerk getiteld: *Gedichten van Vrouwe K.W. BILDERDIJK*, te Rotterdam bij A.F.H. Smit MDCCCXXVII, en luiden aldus:

Den Arts, die zorg en wijs beleid
 Vereent met vriendenhartelijkheid,
 Die recht heeft op den dank verkregen
 Van die hij onder 's Hemels zegen
 Terug bracht van des grafkuils rand,
 Zij dit tot haar erkentnis pand.

Hoe BILDERDIJK de zorg van den Arts voor hem en zijne gade hoogschatte, blijkt o.a. uit zijne uitgegeven *Brieven*⁽⁴⁾.

In zijne jeugd de teekenkunde niet zonder gelukkigen uitslag beoefend hebbende, en door een waar en zuiver gevoel van het schoone gedreven, werd door hem die alles verlevendigende en bezielende kunst in hare hooge waarde steeds erkend. Eene uitgelezene en keurige verzameling van teekeningen van oudere en jongere meesters bezittende, benevens een aantal plaatwerken van allerlei soort en smaak, was het steeds zijn grootst genoegen die te verrijken en zooveel mogelijk te volmaken en uit te breiden. Ten blijke dat hij als kenner en liefhebber der kunst op prijs werd gesteld, moge strekken zijne benoeming tot lid der Koninklijke Maatschappij van Beeldende Kunsten te Amsterdam. Mede-Directeur van het Teekengenootschap: *Ars Aemula naturae* binnen Leiden, behartigde hij zeer de belangen dezer instelling, en hoewel dit genootschap niet voor een tijdelijk verval te behoeden was, zoo scheen het toch, na jaren kwijnens, weder te herleven en tot meerderen bloei te herrijzen.

Lid van verschillende genootschappen, was hij het ook der Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem; alsmede van het Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht gevestigd. Op den 11^{den} Februarij 1820 lid der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden geworden, heeft hij altijd belang in hare welvaart gesteld. Ook was hij Corresponderend Lid van het Bataviasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, en van die Wetterausche Gesellschaft für gesammte Naturkunde, te Hanau.

Ook tot andere, en wel burgerlijke betrekkingen werd hij

door den gang der omstandigheden getrokken. Tijdens het Fransch bewind hier te lande, bij Keizerlijk besluit van 27 Julij 1811, tot lid van den Municipalen Raad benoemd, en 16 Augustus deszelfden jaars als zoodanig geïnstalleerd, werd hij ook in November 1813 lid der Provisionele Regering en bij de ontbinding daarvan in December 1815, eervol ontslagen.

In October 1818 verkozen tot lid van den Stedelijken Raad der Stad Leyden, bekleedde hij dien post een aantal jaren. Eene vacature daarna ontstaan zijnde bij het Wethouderschap, door het overlijden van een der leden, vervulde hij eenen geruimen tijd *ad interim* diens plaats, tot dat hij werkelijk bij Koninklijk Besluit in 1832 tot die waardigheid werd verheven. In beide deze betrekkingen beoogde hij ten allen tijde met den meesten ijver de belangen van ingezetenen en stad.

Door den Stedelijken Raad in 1840 gekozen tot lid der Provinciale Staten van Zuid-Holland, woonde hij telken jare getrouw de zittingen van dit Collegie in 's Hage bij.

Sedert de oprigting van het Invalidenhuis, lid der Districts-Commissie, werd hij in 1821 ook lid van den Raad van Administratie, en trad hij in 1832 op als President des zelfden Raads. Zoo werd hij nog in 1823 verkozen tot lid der Commissie van Administratie, waarbij hij vervolgens als Vice-President werkzaam is gebleven.

Het openvallen eener vacature in de vergadering van Hoofd-Ingelanden van Rijnland veroorzaakte dat hij in 1833 tot Hoofd-Ingeland van Rijnland van wege de stad Leyden werd gekozen. Gaarne aan deze benoeming voldaan hebbende en later als Secretaris aan dit Collegie verbonden, beschouwde hij het als eene aangename betrekking, wier waarneming hem naauw ter harte ging en die tot in de laatste dagen zijns levens nog aanhoudend zijne gedachten bezig hield.

In 1841 viel hem de eervolle onderscheiding te beurt van door Koning WILLEM II met de versierselen der orde van den Nederlandschen Leeuw begiftigd te worden. Dat deze hem geschonkene onderscheiding niet ten eenemale onverdiend was,

zullen allen die bekend zijn geweest met de menigvuldige plaatselijke betrekkingen, behalve de genoemde, waarin hij werkzaam geweest is, moeten toestemmen. Nimmer zich onttrekkende aan hetgeen hij voor het algemeen nuttig en goed keurde en datzelfde ondersteunende, zoowel door persoonlijke bemoeijingen als door ruimschootsche geldelijke bijdragen, was hij buitendien gastvrij, nederig en minzaam jegens iedereen. Godsdienstig in den regten zin des woords, was hij een ijverig voorstander van het Waalsche Kerkgenootschap waartoe hij behoorde, en waarbij hij gedurende een lang jarental in kerkelijke dienstbetrekking stond.

Eene vaste gezondheid bezittende door een regelmatig leven bevestigd, veranderde zijne uiterlijke gedaante in de laatste jaren weinig of niet: doch in de maand Februarij 1850 trof hem een' gevoelige slag door het overlijden zijner geliefde echtgenoot, met wie hij ruim 42 jaren in eenen gelukkigen echt vereenigd was geweest. Deze schok ondermijnde welhaast zijne krachten, die in het begin langzaam, op het laatst sneller en sneller afnamen. Tot eenige weken echter voor zijn afsterven was hij onafgebroken werkzaam in alle zijne betrekkingen, en het was niet dan door het meer en meer verzwakken zijner levensgeesten dat hij eindelijk geheel moest afzien van zijne gewone bezigheden. Eene laatste en flauwe hoop bleef er nog overig of namelijk misschien de heldere en gezonde buitenlucht ze op nieuw mogt opwekken en doen herleven; maar helaas! dit vooruitzigt mogt niet verwezenlijkt worden, want slechts na een kortstondig verblijf op zijn buitengoed *Adegeest* onder Voorschoten, ontsliep hij aldaar kalm en zacht in den nacht van den vierden op den vijfden Augustus 1850, beweend en diep betreurd door zijne kinderen, vrienden en bekenden en allen die hem van nabij mogten kennen en waarderen.

Leyden, December 1850.

M^r. P.F. VAN HOORN.

Eindnoten:

- (1) Zijne ouders waren GEOFFROI VAN HOORN en JUDITH MARTHA HAGEMAN.
- (2) De MSS. van eenige dezer stukken aldus in latijnsche versmaat door mijnen vader behandeld, zijn bij mij berustende. Het laatste, met keurigheid eigenhandig geschreven, voert ten titel: *Carmen elegiacum, orationem exhibens Mariae Christi necem deftentis.*
- (3) Dochter van JEAN THEODORE WILLER en THEODORE FRÉDÉRIQUE DE MALNOË (eigenlijk DE MALNOUE), beiden afstammelingen van Fransche réfugiés.
- (4) Dl. IV. bl. 256, 258, 295. en Dl. V. bl. 139, 144, 164-166.

Levensbericht van M^r. Jan Fabius.

Vele jaren reeds telde deze Maatschappij den Heer M^r. JANFABIUS onder hare Leden, in wier midden hij wegens zijne hoogschatting voor binnen- en buitenlandsche letterkunde, eene waardige plaats bekleedde.

Geboren te Amsterdam op 11 Februarij 1776, genoot hij zijne eerste letterkundige opvoeding van den met roem bekenden schoolonderwijzer COENRAAD WERTZ. Aldus wel voorbereid leide hij zich toe op de kennis van de geleerde talen der oudheid aan de Latijnsche school zijner geboortestad onder voorgangers als een VAN OMMEREN en anderen. Daar werd hij doordrongen van den geest der oudheid, en nog op lateren leeftijd hoorde men hem dikwijls of belangrijke spreuken, of enkele verzen en regels, of ook wel uitgebreide plaatsen uit de beste klassieke dichters en prosaschrijvers voordragen, met welke hij zich aldus in zijne jeugd vertrouwd bekend had gemaakt. Van HORATIUS maakte hij bijzonder veel werk.

Aan de Utrechtsche Hoogeschool, vooral onder leiding van zijnen bloedverwant Prof. BONDAM, zich op de beoefening der Regtsgeleerdheid toegelegd hebbende, verwierf hij aldaar het Meesterschap in de beide Regten, na op 12 Junij 1797 met lof zijne Inwijdings-verhandeling *de usufructu bonorum adventitiorum filii familias patri competente* te hebben verdedigd.

Hij wijdde zich aan de rechtspraktijk toe, terwijl hij 1 Maart 1798 zich als Advokaat bij den Hove van Justitie in Holland deed inschrijven.

Eene geheel andere rigting verkreeg voor hem de regtsoefening, toen hij 10 Augustus 1802 tot de Notariële praktijk overging. Velen was hij, ook in zeer verschillende betrekkingen ten dienste, zoo als hij in nauwere verhouding stond tot zijn' vriend den Hoofd-officier TADAMA, in de uitoefening zijner gewigtige bediening. Bijzonder als Notaris bleef hij steeds werkzaam tot het jaar 1838, toen bij de nieuwe ordening van ons regtswezen, hij eerst als Lid van de Criminele Regtbank in Holland, en later sedert 1842 als Raadsheer in het Provinciaal Gerechtshof van Noord-Holland, tot de regtspraak geroepen was geworden.

Onbegrensd was zijne liefde voor het vaderland en zijne gehechtheid aan het vorstelijk stamhuis. Niet onbelangrijk was hetgeen hij in 1813 hielp verrigten tot herstel der zoo gewenschte orde van zaken bij het herkrijgen van onze onafhankelijkheid. Hoezeer dit in bijzonderheden niet algemeen bekend is geworden, werd het echter door Z.M. Koning WILLEM I zeer op prijs gesteld, waarvan zijne benoeming tot Ridder van de Orde van den Nederlandschen Leeuw, reeds spoedig blijkbaar getuigde.

Zijne letterkundige verdiensten werden gehuldigd door de Maatschappij Diligentia in 's Gravenhage, die hem op 28 Januarij 1817 tot Honorair Lid verkoos; door het Provinciaal Utrechtsch Genootschap op 28 Junij 1818, en door deze Maatschappij zelve op 5 Julij 1830.

Maar, wat meer zegt dan zulke benoemingen, zoo in het vroeger met zoo veel lof bekend Genootschap *Concordia et Libertate*, als in de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen (afdeeling Amsterdam), aan welke laatste hij reeds in 1807 had deelgenomen, deed hij achtervolgend onderscheiden letterkundige voordragten, die nog niet geheel uit het geheugen zijn geweken. Onder de voortbreng-

selen van uitheemsche letterkunde, die hij bijzonder hoogschattede, bekleedde het *Bevrijd Jerusalem* van TASSO eene voorname plaats. Dat gedicht leverde hem de stof tot onderscheidene voorlezingen, die blijken gaven van zijne meer dan gewone bekendheid met dat uitstekend voortbrengsel van Italiaansche letterkunde. Daarbij voegden zich nog andere verhandelingen, als over de Zielskracht, over het Anthropomorphisme, enz., die echter geen van allen gedrukt of uitgegeven zijn geworden.

Doorgaans zeer juist en scherpzinnig van oordeel stond hij gaarne zijnen vrienden ten dienste, wanneer die omtrent hunne letterkundige opstellen zijne meening wenschten te verstaan, en zij hadden doorgaans reden hem voor zijne juiste bedenkingen bijzonder erkentelijk te wezen.

Sterk van ligchaam bezat hij eene zeldzame mate van zielskracht, die ook door eene zeer eenvoudige en matige levenswijze bevestigd werd. Onbepaalde welwillendheid jegens zijne vrienden, ijverig verlangen om anderen van dienst te zijn, kenmerkten hem bijzonder. Streng handhaving van tucht en orde stelde hij zich steeds voor, vooral toen hij gedurende vele jaren aan het hoofd geplaatst was van de schutterij der hoofdstad, terwijl hetzelfde doel hem voor den geest bleef, toen hij later in zijne regterlijke betrekking werkzaam was. Dikwijls droegen ook van die gezindheid zijne dagelijksche gesprekken de doorslaandste bewijzen.

Van sinds lang had hij zich een vriendental verworven, wier keuze hem zelve tot de meeste eere verstrekte. Dit blijkt reeds wanneer wij daaronder namen mogen vermelden als van den Utrechtschen Hoogleraar (later zijn schoonbroeder) J.F.L. SCHRÖDER, M^r. A.R. FALCK, M^r. C.F. VAN MAANEN, M^r. H. VAN ROYEN, M^r. J. KINKER en anderen, om van geene nog levende te gewagen. Belangrijk is in zijne nalatenschap de briefwisseling met de genoemden en meer anderen gehouden, waaruit hij somtijds, echter altijd met de meeste bescheidenheid, gewigtige bijzonderheden wist te vermelden.

Eerbied voor vroegere verdiensten, en zucht om onderdrukten te hulp te komen, vereenigden zich bij hem, toen hij in 1821 zich aan het hoofd stelde van de Commissie die zich toen te Amsterdam vestigde, om ten behoeve van de Grieken, in den strijd voor hunne onafhankelijkheid, bijdragen te verzamelen; een dienst, aan de zaak van het Grieksche volk bewezen, welke in 1849 door Koning OTTO van Griekenland werd erkend door zijne benoeming tot Ridder van de Orde van den Verlosser.

In den afgeloopen zomer een uitstap hebbende ondernomen tot het bezoeken van nabestaanden en vrienden in de provinciën Overijssel, Drenthe en Gelderland, had hij het ongeluk van bij het uittreden uit een rijtuig zijn linkerbeen aanmerkelijk te bezeeren. Die beenwond verergerde zeer, toen hij huiswaarts was teruggekeerd. Toen tot verligting zijner smarte tot het afzetten van het been was besloten, stond hij die bewerking koelbloedig door, daarbij met der daad blijken gevende van buitengemeene inwendige zielskracht, welke hij vroeger had aangeprezen en ook betoond, hoezeer nimmer in die mate als ze nu, nabij het uiteinde zijns levens, van hem gevorderd werd. Zoo overleed hij, kalm en gelaten, omringd van liefhebbende kinderen en hoogachtende vrienden, op 11 November 1850.

Amsterdam.

M^r. C.A. DEN TEX.

Levensbericht van D^s. Hendrik van Heyningen.

Op den 4^{den} Februarij 1851 leed de Hervormde Gemeente te Meppel het gevoelig verlies van haren Leeraar HENDRIK VAN HEYNINGEN, wien ook de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde sedert het jaar 1838 onder hare leden telde. Hij bereikte den ouderdom van 63 jaren.

Na zich met grooten lof aan de Leidsche hoogeschool te hebben voorbereid, aanvaardde hij in het jaar 1811 zijnen dienst te Langerak bezuiden de Lek en was in de jaren 1814 en 1815 Predikant bij het leger te velde. Van 1815 tot 1830 diende hij de gemeente te Rijswijk bij 's Graventage en werd toen te Meppel beroepen, alwaar hij zich tot den dag zijns doods in de algemeene hoogachting en liefde mogt verblijden. Het vertrouwen van zijne ambtgenooten en van Z.M. den Koning riep hem tot het Kerkbestuur van Drenthe, dat hij dikwijls op de Synode vertegenwoordigde, alwaar men hem, gelijk overal elders, als eenen man van uitgebreide kundigheden, van gematigde beginselen en van voorzigtigen ijver leerde waarden. Naauwgezet in zijn dagelijksch werk, wist hij zich toch, door gepaste tijdsverdeeling, ook voor ruimer kring dan zijne Meppelsche gemeente, nuttig te maken door zijne talrijke geschriften, vooral in het vak der populaire uitleg-

kunde de Bijbels. Zijne pogingen tot verdediging van den Christelijken Godsdienst werden met het eermetaal bekroond. Z.M. Koning WILLEM II erkende zijne verdiensten, door hem tot Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw te benoemen. Men moet van VAN HEYNINGEN zeggen: hij is met eer in zijn graf gegaan, nadat hij zijn leven nuttig had doorgebracht.

Deventer, April 1851.

D^s. P.C. Molhuysen.

Levensbericht van Abraham Blussé.

ABRAHAM BLUSSÉ werd op den 8^{sten} October 1772 te Dordrecht geboren. Zijn vader, PIETER BLUSSÉ VAN OUD-ALBLAS, behoorde tot den geachten koopmansstand en zijne moeder, SOPHIA ARNOLDA CHRISTINA VERMEER, was de dochter van M^r. H. VERMEER, een werkzaam lid van het gewestelijk bestuur te Zevenaar. Onze BLUSSÉ was de oudste van een elftal kinderen en had zijne geletterde opvoeding vooral te danken aan de zorg van zijn' grootvader A. BLUSSÉ, een warm voorstander der letteren¹⁾. Deze had vroeg een' goeden aanleg in hem opgemerkt en hem bestemd tot het predikambt bij de hervormde Walsche kerk, waartoe deze familie behoorde, als afstammelingen van bij het edict van Nantes uit Frankrijk uitgewekenen. Nadat hij te Dordrecht op de latijnsche scholen tot de akademische studiën was voorbereid, bezocht hij op zestienjarigen leeftijd de hoogeschool te Leyden en zette daar de studiën voort in de oude talen, de geschiedenis en de wijsbegeerte, in welke toen RUHNKENIUS, LUZAC, H.A. SCHULTENS, KLUIT, PESTEL en D. VAN DE WYNPERSSE dier hoogeschool tot sieraad waren. Daar hij eene grondige voorbereiding had ontvangen en veel ijver bezat, zag men hem in alle deze vakken zeer werkzaam, zóó dat het onzeker was welk

1) Zie over hem o.a. WITSEN GEYSBEEK *Woordenboek der Nederlandsche dichters*.

hij met meer voorliefde beoefende; zelfs de lessen van PESTEL over het natuurregt, die anders door toekomstige godgeleerden niet plagten gehouden te worden, sloeg hij zelden over en nog in latere jaren sprak hij daarvan met veel erkentelijkheid. Het meest sloot hij zich aan LUZAC en SCHULTENS aan. De vorderingen die hij onder de leiding van deze gemaakt hebbe zal men hieruit eenigermate kunnen beoordeelen, dat hij een van de drie jonge letterkundigen was die in het jaar 1792 openlijk een kritisch-philologisch specimen van LUZAC verdedigden; de beide anderen waren JAN TEN BRINK en JOH. JAC. SCHULTENS. Het door BLUSSÉ verdedigde specimen bevatte: *Observationes in Euripidis maxime Hippolytum*. In de voorrede daarvan berigt hij, dat Prof. LUZAC hem met zijn voornemen om ‘in scriptores Graecos Latinosque observationes identidem in lucem edere ut disputationi Academicae pro more inserviant’ bekend gemaakt hebbende, ‘haud difficulter impetravit ut harum exercitationum primus periculum facerem’¹⁾. Het strekt wel tot bewijs van zijne gelukkige beoefening der oude letteren tot zulk een drietal behoord te hebben en door eenen LUZAC het eerst tot dit academisch strijdperk geroepen te zijn. Daarbij mag in het oog gehouden worden, dat in elk der drie verdedigde *specimen's* zoo vele plaatsen van oude schrijvers en zoo vele onderwerpen der oudheid behandeld worden, dat hij die deze verhandelingen goed verstaan, ik wil niet eens zeggen in verstaanbaar latijn verdedigen kan, in onzen tijd mogelijk met lof een doctoraalexamen (toen in de letteren niet gebruikelijk) zou kunnen afleggen. Ook zal als bewijs zijner gelukkige letteroefeningen mogen aangevoerd worden, dat hij bij eene vacature in het Oostersch aan een onzer vaderlandsche Athenaeums, op voor-

1) J. TEN BRINK verdedigde, omtrent een half jaar na BLUSSÉ, het specimen getiteld: *Observationes in loca Veterum, praecipue quae sunt de vindicta*; SCHULTENS, kort na dezen, een vervolg op hetgeen door zijn' voorganger verdedigd was.

stel van SCHULTENS op het drietal werd geplaatst. Het was niet vreemd dat mannen als LUZAC en SCHULTENS, met geestdrift voor hun vak en met liefde voor hunne kweekelingen bezield, BLUSSÉ met vooringenomenheid voor hunne studievakken stemden; eene vooringenomenheid, die hem ook gedurende zijne volgende loopbaan is bijgebleven.

Na volbrachte studiën keerde hij in het jaar 1795 naar de ouderlijke woning te Dordrecht terug, en verzocht daar zijnen vader om de Dordsche courant te willen aankopen, welke redactie hij dan op zich nemen wilde. Een opmerkelijk voorstel van een' pas van de hoogeschool terugkeerenden student, en hetwelk wel de bijzondere rigting kenmerkt die zijne studiën genomen hadden. Zijn vader voldeed aan dit verzoek, en hij gevoelde zich als redacteur der courant op zijne plaats. Inmiddels bleef hij om zijn grootvader, die deze verandering van loopbaan noode zag, genoeg te geven, op de rol der Walsche proponenten, hetgeen de verpligting medebragt om soms eene predikbeurt waar te nemen. Zulk eene riep hem eens in het jaar 1798 naar Leyden, en dit werd de aanleiding dat hij sedert voor goed de theologische loopbaan met eene andere ver wisselde. Die aanleiding was deze:

LUZAC was sedert 1775 redacteur der zoo beroemd geworden Fransche Leydsche courant, die toen den titel droeg van *Nouvelles extraordinaires de divers endroits*. Men weet dat die courant, uitstekende door vrijzinnigheid, onpartijdigheid, spoed en degelijkheid van berigten en klassieken stijl, het meest gelezen staatkundige blad van dien tijd was, dat zij in handen was van alle beschaafden, in de kabinetten der diplomaten en vorsten van Europa, op de lessenaars van de stichters van den Noord-Amerikaanschen Vrijstaat, en, naar men zegt, zelfs in den divan te Konstantinopel¹⁾. LUZAC was een warm maar

1) Zij was begonnen in 1677 (blijkens een adres van E. LUZAC en A. BLUSSÉ aan Koning LODEWIJK, dd. 24 Maart 1807), en had door den geleerden ETIENNE LUZAC sedert 1738 in bloei zeer toegenomen. J. LUZAC was dezen zijnen oom in de redactie behulpzaam van het jaar 1770 tot 1775, in welk jaar hij deze werkzaamheden alleen op zich nam, en ook na zijne benoeming tot hoogleeraar in de Grieksche Letteren en de vaderlandsche geschiedenis, ten jare 1785, met denzelfden ijver volbragt; H.C. CRAS, *Notice sur E. Luzac*, p. 1 suivv.; *Biographie universelle* art. *Etienne Luzac*, en *Algem. Konst- en Letterbode*, 1819, II D. bl. 179-183. N^o. 41.

gematigd voorstander van zuivere republikeinsche beginselen, in den geest van mannen als een FRANKLIN, WASHINGTON en ADAMS¹⁾, niet van die democratische patriotten, die in 1795 den val onzer Republiek verhaast en vooral in 1798 de zaak der ware vrijheid bij ons te lande verguisd hebben. Het Bataafsch Uitvoerend Bewind liep aan den leiband van het Fransche Directoire, en LUZAC's beginselen waren voor die ultra's veel te gematigd, te aristocratisch, gelijk het toen heette. Hij had ook reeds in 1796 de miskenning ondergaan, dat hem het onderwijs in de vaderlandsche geschiedenis (in zijne handen te gevaarlijk geacht) verboden was en ten gevolge waarvan hij toen zijn hoogleeraarambt had nedergelegd²⁾. In zulk een' staat van zaken en bij dezen strijd van LUZAC's beginselen met die der toen heerschende partij, wordt het verklaarbaar, dat het Uitvoerend Bewind tot het besluit kwam om de *Nouvelles extraordinaires* te supprimeren. Dat besluit werd genomen op den 23 April 1798, en op den 3 Mei daaraanvolgende op eene officiële wijze aan den Hr. LUZAC medegedeeld³⁾. Het laatste nummer was van den 4^{den} Mei 1798. In-

- 1) Deze waren met hem bevriend; zie hierover en over LUZAC's verdiensten omtrent de vestiging van den Noord-Amerikaanschen Vrijstaat, de redevoering van den N. Amerikaan G.C. VERPLANCK op den 7 December 1818 gehouden in de *New-York historical Society*, in den *Konst- en Letterbode*, t.a. pl.
- 2) In 1802 werd hij eervol tot zijne vroegere betrekkingen teruggeroepen.
- 3) Naar authentieke bescheiden, berustende bij den HEG. Heer Staatsraad Mr. L.C. LUZAC alhier, wien ik zoowel de aanwijzing als de inzage daarvan verschuldigd ben.

tusschen oordeelde LUZAC het raadzaam om zoodra mogelijk een soortgelijk Fransch dagblad, onder anderen titel en redactie, in het leven te roepen¹⁾. Juist op dat tijdstip bevond zich BLUSSÉ te Leyden, om eene predikbeurt waartenemen. LUZAC oordeelende dat BLUSSÉ de meest geschikte persoon zou zijn om in zijnen geest die taak op zich te nemen, stelde ze hem voor, en wel onder zulke gunstige voorwaarden dat BLUSSÉ, na de goedkeuring van zijn' vader ingeroepen te hebben, zich aan die nieuwe betrekking ging wijden. Zoo verscheen reeds op den 13^{den} Mei 1798 het eerste nummer der *Nouvelles politiques publiées à Leyde, par A. BLUSSÉ*. Het was zeker noch eene onbelangrijke noch gemakkelijke taak waartoe hij zich verbonden had, wanneer men de voortreffelijkheid in het oog houdt van het dagblad waarvoor het nieuwe in de plaats zou treden en waarbij hij als redacteur een' LUZAC te vervangen had.

Eene aangename episode in dit levenstijdperk was zijne echtverbintenis met JOHANNA PETRONELLA MAIZONNET, dochter van den kort na hare geboorte overleden predikant bij de Walsche gemeente te Dordrecht, op den 8^{sten} Julij 1799 voltrokken. Ruim 51 jaren mogt hij in haar bezit gelukkig zijn, en wij zouden van haar niet geheel zwijgen, wanneer zij hem niet nog overleefde.

Nadat hij de redactie der *Nouvelles politiques* op zich genomen had, vestigde hij zich voor goed te Leyden. LUZAC beloofde nog wel 'zijn raad en adsistentie zooveel zijne bijzondere omstandigheden zouden toelaten', maar 'de geheele redactie, het opstellen van dat blad, de correctie en al wat bij de uitgave de post is van auteur', kwam op BLUSSÉ te rus-

1) De reden hiervan was, om het materieel, aan de uitgaaf der *Nouvelles extraordinaires* verbonden, niet geheel op te offeren, als strijdig met 'het belang van de vele handen die daardoor werk en brood hadden,' gelijk LUZAC zelf schriftelijk betuigd heeft.

ten¹⁾. Hiertoe bepaalden zich van toen af zijne werkzaamheden, tot dat in het jaar 1804 dit vrijzinnig en waarheidlievend blad niet langer bestand was tegen den overheerschenden invloed van NAPOLEON en op aandrang van den Franschen Ambassadeur de schorsing door het *Staatsbewind der Nat. Republiek* op den 5^{den} October bevolen werd²⁾.

Maar even als in 1798 werd nu door de eigenaren (waaronder BLUSSÉ behoorde) gezorgd, dat weldra onder anderen titel en redactie eene soortgelijke Fransche courant in het licht kwam, waarvan BLUSSÉ het wetenschappelijk gedeelte der redactie kon blijven waarnemen, en zoo verscheen op den 23^{sten} October 1804 het *Journal politique publiée à Leyde, par J.C. TEXIER WESTMULLER*, welke laatstgenoemde echter bijna uitsluitend met het materiële des werks belast was. In het jaar 1807 werd dit blad door Koning LODEWIJK aangekocht, en sedert heeft BLUSSÉ er geen deel meer aan genomen; wij hebben daarom de geschiedenis er van niet verder te vervolgen, en merken nog slechts op, dat, indien dit Journaal gedurende het belangrijke tijdperk der 12 jaren dat BLUSSÉ de hoofdredactie had, heeft blijven medewerken aan de verspreiding van verlichte staatkundige denkbeelden, daardoor een bewijs gegeven is dat zijn leven voor de volksontwikkeling niet onvruchtbaar is geweest. - Opvoeding des volks, door verbetering van zijn' geheelen in- en uitwendigen toestand, was een denkbeeld, tot welks verwezenlijking hij naar vermogen heeft trachten bij te dragen en dat hem ook als een leidend beginsel vergezeld heeft bij de onderscheidene werkzaamheden waartoe hij later geroepen werd.

- 1) Woorden uit het deswege gesloten contract van 20 Aug. 1798.
- 2) Naar men voorgaf vooral wegens een artikel betrekkelijk de geschillen tusschen Frankrijk en Zweden, en gestaan hebbende in het nummer van den 27 Sept. *Extract uit het Register van het Staatsbewind der Nat. Republiek* dd. 5 Oct. 1804, berustende bij den Hr. Staatsraad L.C. LUZAC voornoemd.

Welkom was hem daarom het nieuwe veld van arbeid dat hem in het jaar 1815 geopend werd. In dat jaar werd hij benoemd tot schoolopziener van het tweede schooldistrict van Zuid-Holland¹⁾. Die benoeming geschiedde bij hetzelfde besluit, waarbij de Departementale Commissiën van onderwijs ontbonden en de Provinciale ingesteld werden. Dientengevolge erlangde hij tevens de betrekking van secretaris bij de Provinciale commissie van onderwijs in Zuid-Holland. Deze laatste betrekking heeft hij dertig, de eerste ruim vijf en dertig jaren, d.i. tot aan zijn' dood toe, waargenomen.

Het kan hier de bedoeling niet zijn, zijne werkzaamheden in deze betrekkingen te vermelden, of de diensten in het licht te stellen door hem aan het Nederlandsche schoolwezen betoond. De geregelde, door hem achtergelatene archieven zouden daarvoor anders bouwstoffen opleveren, zoo het geoorloofd is uit het door mij geraadpleegde archief van zijn schoolopzienerschap te besluiten tot dat van zijn secretariaat. Met een enkel woord zij hier aangestipt, dat hij zijne betrekking tot de school als eene levenstaak beschouwd heeft. Het waren de bevordering van verstand en hart beide ontwikkelend onderwijs der jeugd, ook door vriendschappelijke oefening der onderwijzers onderling²⁾; het verbeteren van den onderwijzersstand door strenge examens, door voorspraak tot verbetering van inkomen en door andere aanmoedigingen; de zorg voor gezonde lokalen en geschikte leerboeken, het getrouw bezoeken der scholen en de minzame betrekking tot de onderwijzers, waardoor hij met veel vrucht heeft mogen, werkzaam zijn. Het ontbrak iemand als hem, die de zaak der volksopvoeding door middel van de school ijverig was toegedaan, zeker niet

- 1) Bij besluit van den 4 Maart, hetzelfde waarbij de hoogleeraar M. SIEGENBEEK tot schoolopziener van het eerste schooldistrict van Zuid-Holland werd aangesteld.
- 2) Daartoe was, reeds op 30 December 1815, door zijn toedoen een schoolonderwijzersgezelschap opgericht.

aan werk gedurende eene zoo lange reeks van jaren, onder wisseling van personeel, verandering van methode, strijd van beginselen, vermeerdering van schoolsoorten en onderwijsvakken enz., terwijl hij bovendien door de Regering gevraagd of uit eigen beweging gedrongen soms over belangrijke punten het schoolwezen betreffende zijn gevoelen uitbragt.

Zijne denkbeelden aangaande sommige, thans bij ons te lande op nieuw door vooroordeelen bemoeijelijkte, vraagstukken over de betrekking tusschen school en Staat te ontwikkelen, gedooft de ruimte niet. Alleen tot kenmerking van zijn standpunt zij het vergund op te merken, dat hij een warm voorstander was van een openbaar onderwijs vrij van alle inmenging van godsdienst- of kerkleer en bruikbaar daardoor voor alle ouders, onverschillig welke de godsdienstige gezindheid zij waarin zij hunne kinderen wenschen op te leiden, - een openbaar onderwijs, dat met gelijke eerbiediging van wat de kerk aan ieder der schoolkinderen mogt laten onderwijzen, een band van wederkeerig vertrouwen, liefde en verdraagzaamheid zou vestigen tusschen de burgers van denzelfden Staat, tusschen hen die de Voorzienigheid nevens elkander geplaatst had om met elkander te leven en die slechts van meening verschilden over de wijze waarop die Voorzienigheid het meest werd gediend. Godsdienst- of kerkleer, zeide hij, behoort eigenaardig te huis in de kerk. Hare aanroering, zelfs in de minste mate, op de openbare school is ondoelmatig in een land, waar zich zoo velerlei dikwerf op elkander naijverige gezindheden bevinden. Het eenige wat van de zijde van den Staat kan worden verrigt is, eensdeels het doen inprenten aan de kinderen, zoo dikwijls het pas geeft, van eerbied voor het Opperwezen, liefde tot den naasten, gehoorzaamheid aan ouders, overheid en wet, anderdeels het afstaan der schoollocalen buiten de schooluren aan de verschillende gezindheden, om door hunne leeraren aan die kinderen afzonderlijk godsdienstig onderwijs te geven.

Hij betreurde het wanneer de wet van 1806, en meer nog

wanneer hare uitvoerders de verwezenlijking van dit denkbeeld in den weg stonden, en zijn streven was om zoo veel die wet het gedoogde, zulks in zijn district in het leven te roepen.

In zijne nalatenschap zijn afschriften gevonden van voorstellen door hem aan wijlen Z.M. Koning WILLEM I en WILLEM II gedaan (waarvan één van 6 Maart 1830), ter zijns inziens betere uitvoering van de schoolwet van 1806, en strekkende om eensdeels meerdere onzijdigheid van het openbaar onderwijs ten aanzien van de Kerk te verzekeren, anderdeels meer vrijheid van bijzonder onderwijs te verleen; doch waaraan toen geen gevolg gegeven is.

Zooals de vrijheid van onderwijs in de Grondwet van 1848 was uitgesproken, wenschte hij dat daaraan door de bijzondere wet eene opregte uitvoering zou worden verzekerd. Strijdig met zulke achtte hij de opvatting van hen, die in de bij art. 194 voorgeschreven *eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen* bij het openbaar onderwijs, de verplichting der Regering meenden te lezen om het onderwijs zelve in die godsdienstige begrippen een deel van het openbaar onderwijs te doen zijn, en alzoo in stede van nationale scholen, godsdienst- of gezindheidsscholen op te rigten. Van de andere zijde meende hij, dat zulk eene uitvoering dier Grondwet vorderde, het brengen tot het Hooger Onderwijs van alle onderwijs in de oude talen, en het erkennen van slechts één ligchaam van onderwijzenden, openbare en bijzondere, onderling verbonden door een' gemeenschappelijken grondtitel, dien eener acte van algemeene toelating, langs denzelfden weg, in denzelfden vorm en met gelijke regten; welke beide vereischten bij het ministerieel ontwerp van wet van 3 September 1849 zijns inziens miskend waren.

Ofschoon hij zoogenaamde gezindheidsscholen (aan welke de vrijheid van onderwijs onder de bij de grondwet vereischte waarborgen leven scheen te zullen geven) strijdig achtte met die beginselen waarvan hij voor zich het heil voor het vaderland

zag, oordeelde hij dat men ze, bij het bestaan van andersdenkenden, behoorde toe te laten, dat men geen regt had de oprigting er van te beletten, en dat het eenige geoorloofde wapen er tegen bestaan moest in de meest voortreffelijke en ten aanzien van godsdienstbegrippen meest onzijdige inrigting der openbare scholen¹⁾.

Wat hij als lid der plaatselijke en als secretaris der Provinciale schoolcommissie bijzonder opmerkelijks mogt verrigt hebben, zullen zijne ambtgenooten getuigen kunnen; mijne hulpmiddelen gedoogden slechts een woord omtrent zijn schoolopzienschap aan te stippen; het moge besloten worden met eene bijzonderheid die van de achting getuigt hem in zijne betrekking tot het schoolwezen betoond.

In den winter van het jaar 1844 werd hij door eene catarrhale ongesteldheid aangetast, die, hoewel door de hulp van zijnen veeljarigen vriend D^r. SALOMON opgeheven, echter ten gevolge had, dat hij zich door zijne aanverwanten liet bewegen om zoowel het secretariaat bij de Prov. schoolcommissie als het schoolopzienschap neder te leggen. Hij verzocht zijn ontslag, voorgevende zijn vergevorderden 72 *jarigen leeftijd*. Maar de Regering betuigde zooveel prijs te stellen op zijne continuatie, dat zij hem enkel en zulks nog *noode* van de betrekking van secretaris van de Prov. schoolcommissie ontslaan wilde²⁾, daarentegen liet uitnoodigen om het schoolopzienschap te blijven waarnemen³⁾. In het bezit zijner vorige gezondheid teruggekeerd zijnde en beziel met lust om de maatschappij zoo lang mogelijk nuttig te zijn, liet hij zich door dien aandrang bewegen, om in gemelde betrekking werkzaam

1) Deels naar schriftelijke en deels naar mondelinge mededeelingen.

2) Koninkl. besluit van 3 Julij 1844, N^o. 85. Van wege Z.E. den Minister van Binnenl. Zaken werd hem berigt, dat zulks *noode* geschiedde.

3) Bij missive van HH. Gedeputeerden der Staten van Zuid-Holland, dd. 4 Junij 1844, ook namens den Minister van Binnenl. Zaken.

te blijven¹⁾. In het jaar 1841 was hem de onderscheiding te beurt gevallen van benoemd te worden tot ridder van de orde van den Nederlandschen Leeuw.

Dat hij tot den kring van Leyden's geletterden behoord heeft, ofschoon zelf weinig letterkundigs uitgegeven hebbende, zal geene opzettelijke aanwijzing behoeven. Gedurende zijn meer dan 50 jarig burgerschap van Leyden was hij met vele geleerden aldaar in vriendschappelijke betrekking, en bevond zich ook gaarne in die gezellige kringen van wetenschappelijk beschaafden, waarin het leven, in eene academiestad soms hooger gestemd en aan den geest nieuwe veerkracht bijgezet wordt.

Slechts eens, zooveel ik weet, trad hij in eene geleerde maatschappij als spreker op. Het was in eene openbare vergadering van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde, op den 3^{den} Maart 1815, eenigen tijd nadat deze hem het lidmaatschap had aangeboden²⁾. Hij was daartoe uitdrukkelijk uitgenoodigd en wilde door opvolging daarvan toonen de hem bewezen onderscheiding op prijs te stellen. Zijne redevoering bevatte eene *beschouwing van den vorm en den inhoud van CICERO's Laelius, over de vriendschap*, later in het III^e Deel der *Mnemosyne* van de Heeren TYDEMAN en VAN KAMPEN opgenomen. Ook daarin straalde eenigermate zijne paedagogische rigting door, daar hij betuigde tot die stof vooral geleid te zijn door de overweging, dat hare behandeling Academische jongelingen (die zulke vergaderingen veel plagten bij te wonen) zou kunnen opwekken tot gezamenlijke beoefening der oude en der vaderlandsche letteren.

Overigens heeft hij zich als geletterde niet door het uitgeven van geschriften trachten te onderscheiden³⁾. Zijne levens-

1) Brief aan HH. Gedeputeerden der Staten van Zuid-Holland, van den 19 Junij 1844.

2) Zijne benoeming dagteekent van den 27 November 1812.

3) Zijne bewerking van een *Dictionnaire François et Hollandois et Hollandois et François*, in twee deelen, waarvan in 1828 te Dordrecht de tweede uitgaaf verscheen, had mede meer de behoefte der school ten doel.

rigting was door den loop der omstandigheden steeds meer van practischen aard geworden; hij werd meer tot toepassing der wetenschap op het leven, dan tot toewijding des levens aan de wetenschap gedrongen, en de alledaagsche eerezucht van schrijver te heeten was hem vreemd. Intusschen heeft hij niet zelden anderen ia stilte vriendschappelijk bijgestaan bij het nazien hunner geschriften, of is door het geven van adviezen bevorderlijk geweest tot het uitgeven daarvan.

Dat iemand van zulke practische rigting en tevens van een onafhankelijk bestaan niet zelden geroepen werd tot plaatselijke lastposten en commissiën, behoeft naauwelijks gezegd te worden. Hij had ten deze veel voor zijne medeburgers over, tijd, ijver en stoffelijke opofferingen. Zoo was hij 25 jaren commissaris der spaarbank, waarvan hij in 1817 mede-oprigter en ontwerper van het reglement was geweest. Bij instellingen die de algemeene en bijzondere weldadigheid of de bevordering van vaderlandsche en plaatselijke nijverheid betroffen, was hij nooit de laatste, maar ondersteunde die met woord en daad. Te midden van eene werkzaamheid die tot deze laatste betrekking had, vond hij de noodlottige aanleiding tot zijn' dood, die hem na eene korte ongesteldheid van naauwelijks twee dagen op den 3^{den} December 1850 getroffen heeft. Bijna tot aan de laatste levensoogenblikken behield hij zijne helderheid van geest, en zijn uiteinde was zacht, als de afspiegeling van een leven hetwelk een voorbeeld van kalmte en gelijkmatigheid was geweest.

Indien er een doorloopende trek van zijn karakter moest aangewezen worden, het zou deze gelijkmatigheid zijn, die hem van der jeugd af tot in hoogen ouderdom is bijgebleven; eene gelijkmatigheid minder uit temperament ontstaan, dan door oefening verworven; want van aard was hij veeleer sanguinisch, zichtbaar in de levendigheid zijner opvatting en in de voortvarendheid van zijn handelen. Die gelijkmatigheid vertoonde zich niet slechts in zijn humeur, maar vooral in eene groote naauwkeurigheid van spreken en handelen. Daartoe

was hem zijn getrouw geheugen bijzonder behulpzaam, ten gevolge waarvan men, hem om eenige inlichting vragende, niet zelden zoo omstandig onderrigt werd, als ware het vooraf schriftelijk voorbereid, en daar hij zich geene opsmukking veroorloofde konden zijne mededeelingen als authentiek beschouwd worden. Werd hij om raad gevraagd, dan onderscheidde zich die door eene bedachtzaamheid, gelijk zij eigen pleegt te zijn aan een' helderen en wikkenden geest, terwijl zelden iets door overhaasting voorbijgezien of door bekrompenheid achtergehouden werd. Dezelfde gelijkmatigheid kenmerkte ook zijne staatkundige beginselen, maar waarover uit te weiden hier de plaats niet is. Geboren en opgevoed onder de republiek, in eene familie die noch tot de Prinsgezinden noch tot de regerings-familiën behoorde, maar van hare komst in dit land af door eigen nijverheid een onafhankelijk bestaan deelachtig, zich niet zelden aan de zijde der burgerij had getoond wanneer hare belangen behartiging en hare regten verdediging vorderden, - het maatschappelijk leven, ingeleid door eenen LUZAC, - gedurende de 12 eerste jaren van den mannelijken leeftijd bespiegelend werkzaam op het algemeene terrein der wereldpolitiek, - kenmerkte hem eene vrijzinnigheid, welke hij nimmer verloochend heeft.

Ware hij op een geschikten leeftijd in den stedelijken raad, de gewestelijke of landsvertegenwoordiging gekozen geweest, het behoeft geen betoog, dat hij aan het vaderland meer in het oogloopende diensten zou hebben bewezen, dan thans het geval kon zijn. Thans beperkte zich zijne eerezucht tot het vervullen zijner burgerpligten in die kleinere kringen, waarin hij door de Voorzienigheid in den loop der gebeurtenissen, geplaatst was. Daarin en in den schoot der zijnen gevoelde hij zich ook steeds tevreden en gelukkig. Dat geluk was echter niet in de laatste plaats gebouwd op de waarheid en reinheid van zijn inwendig bestaan; het *nil conscire sibi, nulla pallescere culpa*, was op zijn open gelaat te

lezen, en zelve zoo vrij mogelijk van vooroordeelen zijnde, eerbiedigde hij met veel billijkheid de godsdienstige overtuiging van anderen, zoo lang zij slechts niet de kern der Godsdienst aanrandden, gelijk deze door hem plagt uitgedrukt te worden in de weinige woorden: vreeze Gods en liefde tot den naasten. Zulk een bestaan had ook op zijn uitwendig den stempel van gelijkmatigen eenvoud gedrukt; eenvoud in handelen, in gewaad, in levenswijs. Weinig behoeften voor zich zelve hebbende, beminde hij de weelde niet, ten einde jegens anderen milddadiger te kunnen zijn, en zoo min mogelijk bediening behoevende, was hij gediensdig en hulpbetoonend, vooral jegens den behoeftigen evenmensch. Gunstig te oordeelen over anderen, het kwade moeilijk te gelooven, niet te verspreiden, veel te vergoëliken, was hem in bijzondere mate eigen; daarentegen stelde hij bewijzen van genegenheid, ook de geringsten, van hen met welke hij verkeerde, op hoogen prijs, en zulke zijn hem ook niet zelden ten deel gevallen.

Leyden, 30 April 1851.

L.J.F. Janssen.

Levensbericht van M^r. Arent van Halmael J^r.

Een zestigjarig leven, tusschen de trouwe waarneming van een gewigtig ambt en de ijverige beoefening van wetenschappen en kunsten verdeeld; door liefde, vriendschap en algemeene hoogachting veraangenaamd; door geene rampen verstoord; door menschlievendheid en zucht voor het algemeene welzijn geheiligd, en tot het einde toe met dankbare blijmoedigheid genoten, - zie, dat is een begeerlijk deel op aarde. Liefde en vriendschap mogen dan treuren bij het smartelijk verbreken van zoo innigen band - zij zien ook met erkentenis terug op zulk een welbesteed en gelukkig leven, als eene waardige voorbereiding tot hoogere ontwikkeling in het oord hunner hope.

M^r. ARENT VAN HALMAEL J^r. viel zulk een leven te beurt. Hoe smartelijk zijn verlies mij ook zij, toch verheugt het mij, door het Bestuur der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde uitgenoodigd te zijn, haar de voornaamste levensbijzonderheden van dit verdienstelijk lid mede te deelen. Dáárdóór immers zie ik mij eene gewenschte gelegenheid aangeboden, om eene bloem der dankbaarheid te strooijen op het graf van een beminden man, die, gedurende de twintig jaren, dat hij mij met zijne vriendschap vereerde, door zijne hulp, raad en voorlichting mij van veel nut en groote dienst is geweest. Hij was mij een onwaardeerbare vraagbaak en raadsman. Aan niemand heb ik voor mijne vorming grootere verpligting dan aan hem, die mij het genot van wetenschappelijk verkeer door va-

derlijke toegenegenheid en vertrouwen verhoogde. Hoe aangenaam is het, dit dankbaar en openlijk te mogen erkennen! Anderen zouden dan zijne nagedachtenis met meer bekwaamheid kunnen huldigen - niemand zou dezen pligt met meer liefde en zorg volbrengen; en daarom vraag ik geene verschooning deze taak op mij genomen te hebben, als ik mij naar vermogen daarvan kwijt.

Amsterdam was zijne geboortestad en de 17 October 1788 de dag, waarop hij het licht zag. ARENT VAN HALMAEL, handelaar in effecten, en SARA STADNITSKI had hij tot ouders. De opvoeding van den vurigen en schranderen knaap werd vooral bestuurd door deze brave moeder, die, ten aanzien der godsdienstige vorming van hare kinderen, grooten steun vond in een huisvriend als den beroemden kanselredenaar MARTINUS STUART, wiens onderwijs en lessen vooral op dezen zoon indruk maakten en van duurzamen invloed waren tot regeling van zijne denkbeelden en gedrag. Zijne voorloopige wetenschappelijke opleiding werd toevertrouwd aan een ander beroemd man, aan IJSBRAND VAN HAMELSVELD, vroeger Hoogleraar te Utrecht, destijds ambteloois te Amsterdam gevestigd, bij wien de jonge VAN HALMAEL kwam inwonen. De groote geleerdheid en verbazende werkzaamheid van dezen, toenmaals zoo vruchtbaren, schrijver ontwikkelden in den vatbaren leerling een blakenden lust voor de letteren en een geest van onderzoek en onvermoeide nasporing, welke hem altijd eigen bleven.

Wel voorbereid legde hij zich vervolgens aan het Athenaeum zijner geboortestad op de regtsgeleerdheid toe, waarbij zijne vlugheid van bevassing en ongemeen geheugen hem groote bekwaamheden deden verwerven. Dat Athenaeum, opgeluisterd door mannen als CRAS, VAN LENNEP, KEMPER, HERMAN BOSSCHA, BONN en VROLIK, bloeide toen, in weêrwil van den druk der tijden. Uit het toenmaals buitengewoon groot getal kweekelingen zijn mannen voortgesproten als J.H. VAN REENEN, G. MOLL, H.A. HAMAKER, J. AMERSFOORDT, J. GEEL, C.J.C. REUVENS, F.A. VAN HALL en ook VAN HALMAEL. Vurig beminnaar van

zijn vernederd vaderland, wijdde hij aan deszelfs geschiedenis en letterkunde al den tijd, welke hem van zijne regtsstudie overschoot, en zocht hij vooral in HOOFT en VONDEL voedsel voor zijn dichterlijken geest. Liefde voor vaderland en letteren bragt eerlang ook dien vriendschappelijken kring van jeugdige dichtbeoefenaars bijeen, waarvan VAN HALMAEL, P. BOSSCHA, HARTSEN, ZWEERTS en VAN DER VOORT de voornaamste leden waren. Hoe dieper het vaderland zonk, hoe krachtiger men daarin zijn hart lucht gaf in verontwaardiging en opwekking, als om den geest te verheffen boven den smadelijken dwang van den nog immer in aanzien stijgenden Europeschen veroveraar¹⁾. Doch met dat aanzien zou ook de dwang van het geweld nog stijgen en zware offers eischen.

Nadat VAN HALMAEL met smart dien kring en het Athenaeum had verlaten, werd hij den 20^{sten} Julij 1810 te Leiden tot doctor in de beide regten bevorderd. Hij vestigde zich te Amsterdam als Advocaat, en vond spoedig gelegenheid zich als een bekwaam regtsgeleerde te doen kennen. Weldra werd hij echter in die loopbaan gestuit. De voor zijnen vurigen en onbuigzamen geest onduldbare Fransche overheersching dwong ook hem, in weerwil van krachtigen tegenstand, eerst onder de garde soldée en daarna als garde d'honneur de wapenen op te nemen, en naar Frankrijk te trekken, waar hij een geruimen tijd te Metz vertoefde. De omstandigheden, welke daarbij plaats hadden, verzwaarden niet weinig het grievende van dien uittocht. Vandaar zijn blijvende afkeer van de Franschen en (behalve in de kunst) van alles wat Fransch was. Vandaar, dat hij weinig tijds later de toenmalige gesteldheid des lands zoo krachtig schilderde in de woorden:

- 1) Van de in dien kring voorgedragen dichtstukken, waartoe ook een treurspel, *Coriolanus* getiteld, behoorde, heeft VAN HALMAEL later niets willen uitgeven. De medegedeelde bijzonderheden uit dit tijdperk ben ik verschuldigd aan den Hoogleraar P. BOSSCHA, te Deventer, VAN HALMAEL's veeljarigen vriend, dien ik daarvoor bij dezen mijnen dank toebreng.

De trotsche nagebuur, op Neêrlands welvaart tuk,
 Toen vijand van de deugd, van regt en volksgeluk,
 En 't monsterdier, wiens naam als vloek ons klinkt in de ooren,
 Napoléon, heel de aard' ten geeselroe beschoren,
 Ontrukten 't - alles: Ach! 't was weinig dat de schat,
 De vrucht van eeuwen vlijts, door rooversklaauw gevat,
 In vreemde schatkist smolt; mijn taal, mijn regt, 's volks zeden,
 Beschimpt, vervolgd, verguisd, tot nietig stof vertreden,
 Vergingen; ach! mijn kroost, in slavendienst gesleept,
 Der oudren hart ontrukkt, naar 't slagveld voortgezweept,
 Moest zelfs 't misdadig doel der heerschzucht onderschragen,
 Rampzalig gijzlaar zijn voor diep verdrukte magen!

Maar niet minder krachtig ontboezemde hij zijne vreugde over de spoedig daarop gevolgde verlossing en herstelling des Vaderlands:

Maar 'k zag 't, de Algoedheid waakt! Hij kwam; Euroop werd vrij:
 En, - Moscou's vuur verslond den staf der dwinglandij! -
 Mijns Willems nageslacht verbrak de zwarte keten:
 Het dierbaar Vaderland, der Vadren deugd getrouw,
 Gelouterd in den schoot van tegenspoed en rouw,
 Verscheen hij; aller hart vloog VADER WILLEM tegen!

Deze regelen zijn genomen uit de eerst uitgegevene proeve van VAN HALMAEL's poezij, getiteld: *de Echt, door de Goden gesloten en gevierd. Zinnebeeldige Voorstelling, ter viering van het hooge huwelijk van den Kroonprins der Nederlanden en de Grootvorstin van Rusland*, in 1816. Sedert dien tijd vooral wijdde VAN HALMAEL zich met lust en liefde aan de Dichtkunst, welke vervolgens bestendig in hem een ijverig vereerder en beoefenaar vond. Onwederstaanbaar toch drong zij hem, zijn vol gemoed en rijkdom van denkbeelden in verzen uit te storten. En mogt hij in den beginne zijne gave nog wantrouwen, - BILDERDIJK was het, die zijn moed en zelfvertrouwen versterkte. In laatst genoemd jaar met dezen in kennis gekomen, mogt het VAN HALMAEL gebeuren, een zijner verzen hem voor te lezen, en uit den mond dezes grooten meesters de lofspraak te vernemen: 'Vaar voort, gij zijt Dichter!'

Niet minder boeide hem toen, gelijk reeds vroeger, het Tooneel. WATTIER, SNOEK, BINGLEY en anderen wedijverden tot verheerlijking van den Amsterdamschen schouwburg, welke met nooit gekenden luister was omgeven gedurende de jaren der overheersching, toen men behoefte had aan verstrooijing en aan de vertroosting der kunst tegen het leed des tijds. Het Treurspel inzonderheid verschafte hem het hoogste kunstgenot. Diepe studie van al wat tot het vroegere en latere tooneel, de tooneel-dichtkunst en de tooneel-speelkunst in betrekking stond, legde VAN HALMAEL tot grondslag van zijn streven, om, op het voetspoor van BILDERDIJK en WISELIUS, den bloei der kunst ook door eigene vaderlandsche dichtvruchten te schragen. Bovendien strekte zijne deelneming aan de uitgave van het blad: *de Tooneelkijker*, om, door kritiek van het tooneelspel en van de stukken zelve, de wetten en regelen der kunst tegen verwaarloozing en miskennis te handhaven.

Het eerste door hem uitgegeven Treurspel was *Gerard van Velzen*, en had alzoo een persoon uit de geschiedenis des vaderlands ten onderwerp (1817). In het zelfde jaar gaf hij ook eene proeve, 'om de zoogenaamde hooge Comedie, door de Fransche dichters geschapen, na te bootsen,' in het geestige Blijspel: *de Hekelaar*, later meermalen opgevoerd. De poging van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, ter bekrooning van een oorspronkelijk Nederduitsch Treurspel, moest ook zijne belangstelling opwekken, en dong hij mede door de inzending van een stuk, getiteld: *Antigone*, dat hoogen lof mogt verwerven, doch, even als alle andere ingekomen stukken, onbekroond bleef, waarom hij zelf het in 1820 herzien in het licht gaf.

Intusschen was er in zijne loopbaan eene groote verandering gekomen. In 1815 had hij de pleitzaal verlaten ten gevolge eener benoeming tot *Auditeur Militair* te Amsterdam, en wel in de plaats van BILDERDIJK, hetgeen aanleiding gaf tot de bovenvermelde kennismaking. Ruim een jaar daarna werd hem gelijke betrekking in Friesland opgedragen, welke

hij later over Groningen en Drenthe zag uitgebreid. - Midden in den winter en over land, langs toen nog bijna onbruikbare zand- en kleiwegen, moest hij zich eene gevaarlijke en vermoeijende reis van drie à vier dagen getroosten naar een oord, dat hem als een bar en vèraf gelegen noorden, bewoond door ruwe en onbeschaafde menschen, was afgeschilderd door die beschaafde en kundige Hollanders, welke hem over zijne verbanning naar een Siberië waren komen beklagen. Den 2 Januarij 1817 kwam hij te Leeuwarden aan; doch hoe groot en aangenaam was zijne teleurstelling, het hier geheel anders te vinden dan hij zich voorgesteld had. Op zijne beurt leerde hij ze spoedig beklagen die beschaafde Hollanders, wier onkunde zulk een ongunstig oordeel over een belangrijk gedeelte van hun vaderland kon vellen. Immers, al mogt de beoefening van fraaije letteren en wetenschappen hier destijds niet naar buiten schitteren, hij vond hier weldra hare beoefenaars in een aantal bekwame en dégelijke personen, met welke hij van lieverlede in kennis geraakte. Hij vond hier eene bloeiende *Tooneel-Societeit* of liefhebberij-tooneel onder eenige heeren, die hem spoedig tot werkend lid aannamen, waarom hij in dat zelfde jaar, 1817, zijn *Hekelaar* aan hen opdroeg. Hij vond hier verscheidene letterkundigen, die zich gaarne bij hem aansloten, en met wie hij in 1819 het Taal- en Letterkundig-Genootschap *Constanter* oprigtte, welks ijverige werkzaamheden hij langer dan dertig jaren als Voorzitter leidde en aan welk pleegkind hij met geheel zijn hart verbonden was¹⁾. Hij vond hier weldra ook eene beminnenswaardige gade in Mejufvrouw CATHARINA ANNA RUITINGA, met wie hij den 1 November 1820 in den echt werd verbonden.

1) Van al de menigvuldige werkzaamheden van *Constanter* heeft het alleen publiek gemaakt zijne bewerking van: *C. Huygens Batava Tempe, 't Voor-hout van 's Gravenhage. Met eene Omschrijving in ongebonden stijl en met ophelderende Aanteekeningen*, in 1824 voor rekening des Genootschaps in groot 4^o. gedrukt.

Een man als VAN HALMAEL, die overal op zijne plaats en in iederen kring even aangenaam, onderhoudend en nuttig was, zonder zich op zijne meerdere kennis te laten voorstaan, bragt ook zijne eigene aanbeveling met zich. Hij gaf zich moeite de Friezen en hun land te leeren kennen; hij maakte eene ernstige studie van hunne geschiedenis en letterkunde, en vandaar dat hij veler vertrouwen won, hier spoedig inheemsch werd en eerlang kon verklaren, dat hij ‘wel geen Fries van geboorte, maar toch hartelijk aan Friesland en aan allen, die het wel met Friesland meenen, als een broeder verkleefd was’¹⁾.

Bij het genot van huiselijk geluk wijdde VAN HALMAEL vervolgens al de uren, welke hem van de vervulling zijner, vaak moeitevolle, regterlijke betrekking overbleven, met en voor *Constanter* aan de beoefening van de Vaderlandsche en bijzonder van de Friesche Geschiedenis en niet minder van de Nederlandsche Taal- en Letterkunde. Voor zijne taalstudie had hij veel te danken aan BILDERDIJK, van wiens werken hij een grondig kenner was, en met wiens taalbeschouwing en woordvorsching hij ingenomen bleef, al mogt hij zich immer toeleggen op zelfstandig onderzoek, zonder zich door eenig gezag te laten beheerschen²⁾. Van al de door hem bewerkte stukken en talrijke verhandelingen, waarvan sommige toen en later ook werden voorgedragen in de Winteravond-vergaderingen van het Departement Leeuwarden der Maatschappij: tot nut van 't algemeen, waarin hij vele jaren als een der verdienstelijkste sprekers werd geacht³⁾, was hij eerst in 1828, op aandrang van *Constanter*, te bewegen, iets in het licht te geven.

- 1) Zie de Opdragt van zijne *Schieringers en Vetkoopers*, 1841.
- 2) Als ambtenaar schreef hij echter dagelijks getrouw in de spelling van SIEGENBEEK; doch als letterkundige volgde hij eene spelling, welke hij na rijp onderzoek voor de beste keurde.
- 3) Om die reden werd hij in 1834, bij het plechtig vieren van het vijftigjarig bestaan van dit Departement, uitgenoodigd een Dichtstuk uit te spreken, hetwelk destijds afzonderlijk is uitgegeven.

Wegens onheusche beoordeelingen van recensenten, die hem en zijn dichttrant niet begrepen en miskenden, waarover hij zich herhaaldelijk trachtte te regtvaardigen¹⁾, had hij van elke uitgave willen afzien. In genoemd jaar verscheen dan zijn treurspel: *Reinier en Willem van Oldenbarneveldt* en twee jaren later: *Ats Bonninga*, waarop in 1831 volgde: *Adel en Ida, of de bevrijding van Friesland*²⁾. Beide laatste treurspelen, aan de Friesche Geschiedenis ontleend, baarden geen gering opzien, en verwierven bij de herhaalde opvoering te Leeuwarden en elders grooten bijval, zoowel wegens de schoone en krachtige verzen als door de wijze van inkleeding en voorstelling, die kenmerken droegen van grondige kennis van de historie, waarvan ook de Voor- en Nareden van het eerste getuigden. Als eene andere vrucht van die studie bewerkte VAN HALMAEL destijds het eerste gedeelte van een *Beknopt Overzicht van de Friesche Geschiedenis*, hetwelk, door een zijner vrienden in het Friesch vertaald, geplaatst is in het *Friesch Jierboeckjen trog it Friesch Genoatschip*, foar 1831, 1833 en 1834. Van het oorspronkelijke heeft de Heer J. VAN LEEUWEN uittreksels medegedeeld in zijne Aanteekeningen op de *Kronyk der vrye Friezen*, Leeuw. 1834.

De rijkdom van gewigtige feiten en belangwekkende gebeurtenissen, welke die zoo lang verwaarloosde geschiedenis van Friesland in verschillende tijdperken oplevert, boden hem vervolgens telkens nieuwe onderwerpen tot eene dramatische behandeling aan. Nadat hij zich, ook ter vermijding van eenzijdig- en eenzelvigheid, inmiddels op een geheel ander terrein

- 1) In de Aantt. op *Peter de Grootte*, bl. 7 en in de Voorrede van *de Schieringers en Vetkoopers*. In 1828 vervaardigde hij met den Heer J. VAN LEEUWEN ook den Catalogus der aanzienlijke Bibliotheek van Mr. D.H. BEUCKER ANDREAE, welke, wegens verdeeling en naauwkeurige bewerking, naam verwierf.
- 2) In dit jaar gaf hij mede in het licht: *Nieuwjaarswensch enz. van Thomasvaêr enz.*, benevens een extemporé: *Ter nagedachtenis van van Speyk*.

begeven, en in 1834 en 1837 zijne treurspelen *Peter de Grootte*, en *Mathilda en Struensee* bewerkt en uitgegeven had, was *Radboud de tweede, Koning van Friesland, Treurspel*, in 1839 eene nieuwe proeve van zijn diep indringen in den geest dier geschiedenis. Doch geene zijner dichtvruchten droeg daarvan meer overtuigende blijken dan: *de Schieringers en de Vetkoopers, Romantisch-Dramatische Tafereelen uit de Geschiedenis van Friesland, in de 15^e eeuw*, Leeuwarden 1841. Door deze Historiespelen in den trant van SHAKESPEARE, wilde hij, 'in den vorm van een Drama, de geschiedenis getrouw en wijsgeerig voorstellen, en de personen in hun wezentlijk karakter en met de waarschijnlijke beweegredenen hunner handelingen opvoeren, opdat de geschiedenis inderdaad eene Leermeesteresse der Volkeren mogt zijn.'

Ofschoon niet al zijne tijdgenooten hem en zijn versbouw (welke door kernachtigheid wel eens stroef en gedrongen scheen te zijn)¹⁾ begrepen, en hij zich bij herhaling moest verklaren, dat hij zich den 'vaersbouw van onze *Classici*, VONDEL, HOOFT, HUYGENS, ANTONIDES, en eenige anderen ten voorbeeld had gesteld, en dat hij wenschte, hen op zijde te streven en in het dramatische vak Stukken te leveren, welke ons Tooneel en onzer Letterkunde tot eer mogten strekken,' - zijne pogingen werden echter door hen erkend en naar waarde geschat, op wier oordeel hij den meesten prijs stelde. Blijken daarvan ontving hij door zijne benoeming in 1828 tot lid der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden; in 1838 tot lid van het Provinciaal Utrechtsch. Genootschap van kunsten en wetenschappen; in 1839 tot Correspondent der

1) Vandaar, dat zijne verzen den schijn hebben van met moeite gemaakt te zijn, en toch was het tegenovergestelde het geval. Als hij het plan van een treurspel lang doordacht en uitvoerige bouwstoffen daartoe bijeengebragt had, schreef hij gewoonlijk in ééne avond, van 6 tot 10 uren, een geheel bedrijf of ongeveer 300 alexandrijnen ter neder. Van ongemeene vlugheid, bij zóó veel dégelijkheid, heeft hij vele blijken gegeven.

Tweede Klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, en in 1841 tot Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw. Zeer aangenaam was het hem, het ordeteeken te mogen ontvangen uit handen van Koning WILLEM II zelven, onder bijvoeging van hoogstdezelfs dank voor zijne treffende dichtregelen, vervat in *Frieslands Hulde aan Nederlands Koning en Koningin*, den vorigen avond in den Schouwburg te Leeuwarden, te midden eener jubelende menigte, deze vereerde Vorstelijke personen toegebracht¹⁾.

Bij voortdoring bleef VAN HALMAEL zich met ijver wijden aan de Geschiedenis, de Dichtkunst en het Tooneel, en wel te zamen in een onderling verband. Hoe belangrijk waren niet zijne, in 1840 uitgegevene, *Bijdragen tot de Geschiedenis van het Tooneel, de Tooneelspeelkunst en de Tooneelspelers, in Nederland*; een onderwerp, tot dusverre in ons land bijna geheel verwaarloosd, en aan welks behandeling hij eene verbazende moeite en zorg besteedde, 'om den roem van zijn Vaderland, ook in dit opzicht, te handhaven.' In 1844 en 1846 liet hij daarop twee Blijspelen in verzen volgen: *de Dwaling van den dag* en *Henri Picard, of: de Nederlandsche Zanger te Parijs*. Hij had deze bewerkt bij wijze van ontspanning van een zwaarwigtigen arbeid, welke tot een duurzaam gedenkteeken van zijne ongemeene bekwaamheid en bewonderenswaardige werkzaamheid zal verstreken. Bij zijne grondige studie van Friesche geschiedenis en de bewerking van genoemde Treur- en Historiespelen, gelijk ook van verhandelingen over *Aede Hessels Jonghama*²⁾, over den *Donia-oorlog*, over *Alijdt*

- 1) In 1841 voor rekening des schrijvers gedrukt en daarna geplaatst in den *Friesche Volks-Almanak* voor 1843. Het roerende slot dier *Hulde* mogt het loon der kunst. de tranen der Koningin, ten deel vallen.
- 2) Geplaatst in SCHULL en VANDER HOOP, *Bijdragen tot de Boeken- en Menschenkennis*, Dordr. 1832-35, waarin hij ook twee verzen gaf, een Heldinnenbrief: *Cleopatra aan Octavianus* en *de Twaalf Friesche Grijsaards*.

*Jarla*¹⁾, over *het Geslacht Sjaerdama*²⁾, over *Folckert Aytta*³⁾, over *het kasteel Liauckama*⁴⁾, en eene menigte andere onderwerpen, welke hij intusschen behandelde en in Jaarboekjes, Tijdschriften en Dagbladen mededeelde⁵⁾, werd hij hoe langer hoe meer overtuigd, 'dat men de Geschiedenis van Friesland niet naar de tegenwoordige behoeften kan leeren kennen, zonder bekend te zijn met de bijzondere geschiedenis van die adellijke Geslachten, welke Frieslands grond hebben bewoond en ten deele nog bewonen.' Daardoor ook kon eerst worden nagespoord 'met welke inzichten, en volgens welke grondbeginselen, of waardoor gedreven en bewogen, de Hoofdpersonen op het groot tooneel des lands hunne rollen hebben gespeeld.' Het historisch belang eener kritische bewerking van de Geslachtlijsten des Frieschen Adels; het gewigt van sommige personen

- 1) Beide opgenomen in het *Mengelwerk der Leeuwarder Courant*, waarin hij van 1830-33 ongeveer dertig stukken, waaronder zeer belangrijke verhandelingen, heeft geplaatst.
- 2) Medegedeeld in den *Almanak voor het schoone en goede*, voor 1834. In de jaargangen 1833-1839 vindt men zeven en in den *Muzen-Almanak* dier zelfde jaren negen schoone dichtstukken van zijne hand, meest historische verhalen en romances.
- 3) Voorkomende in den *Friesche Volks-Almanak* voor 1843, in wiens tien eerste jaargangen hij twaalf belangrijke bijdragen heeft geleverd.
- 4) Geplaatst in ROBIDÉ VAN DER AA, *Oud-Nederlandsche Burgten en Kasteelen*.
- 5) Van al de door VAN HALMAEL zoo bereidwillig medegedeelde en overal verspreide dichtstukken en bijdragen in proza heb ik eene lijst gemaakt, welke niet minder dan zeventig stukken aanwijst. Onmogelijk kan ik deze blijken van zijne bekwaamheid en ijver hier alle opnoemen. Bovendien beslaat zijne verhandeling *over de Abtdy van Egmond en hare lotgevallen* het grootste gedeelte der *Wetenswaardigheden uit de Geschiedenis van Noord-Holland*, Hoorn 1843. In 1839 leverde hij ook de vertaling van BOWRING's *Iets over de Hollandsche Taal- en Letterkunde*, bij diens *Brieven* uitgegeven. Van al die geschriften vroeg hij nooit honorarium, maar offerde er wel aanzienlijke sommen bij op. Vele zijner verhandelingen en verzen zijn echter ongedrukt gebleven en, volgens zijne begeerte, thans verscheurd, tot groote smart zijner vrienden.

en familiën, die het vaderland tot roem verstrekt hebben; de voorraad van ongebruikte bouwstoffen, en de onvolledigheid van FERWERDA's *Wapenboek*, - ziedaar de redenen, welke hem bewogen, met Jhr. Mr. M. DE HAAN HETTEMA, de bewerking van een *Stamboek van den Frieschen, vroegeren en lateren, Adel* op zich te nemen.

Toen den 25 November 1842 de Prospectus verscheen van dit werk (in twee groot med. folio deelen met gekleurde Wapens bij Afleveringen uit te geven), was het, volgens betuiging der Schrijvers, in handschrift geheel voltooid. Voortdurende onderzoekingen en later toegevloede bouwstoffen deden VAN HALMAEL echter spoedig besluiten, het geheel om- en over te werken. Hij volbragt dien zwaarwigtigen arbeid met buitengewonen moed en onvermoeide werkzaamheid. Veelal zat hij van 's morgens 6 à 7 tot 's avonds 9 à 10 uur daaraan te arbeiden. Doch vóór de uitgave een aanvang nam, had hij weder zoo vele aantekeningen en bronnen verzameld, dat hij waarlijk besloot, het gansche werk (dat bij den druk niet minder dan ruim 800 folio bladzijden in kolommen besloeg) nogmaals omen over te werken, ten einde zichzelf te voldoen en de meest mogelijke naauwkeurigheid aan volledigheid te paren. Wij zijn getuigen geweest van die bijna ongeloofelijke werkzaamheid, aan een schijnbaar zoo droog en afgetrokken onderwerp besteed, en van de groote moeite en kosten, welke hij, met zeldzame onbekrompenheid en echte humaniteit, aan de nasporing van de waarheid, ook in kleinigheden, besteedde. Wij hebben den bijna zestigjarigen man dikwijls bewonderd bij de betooning van zoo veel geestkracht en het verrigten van zoo uiteenlopende werkzaamheden bij de verschillende rigtingen van zijnen ongemeenen geest: want dikwijls schreef de zelfde pen op den zelfden dag, in zijn ambt, verhooren, conclusiën en vonnissen, - voor het *Stamboek*, ingewikkelde genealogische aantekeningen, - voor het tooneel, een Blij- of Treurspel, en, als tot uitspanning, gespierde verzen, waarin hij zijn gemoed lucht gaf.

In 1846 mogten de schrijvers het *Stamboek* (in 29 Afleveringen, waarvan, de prijs ruim f70 bedroeg) voltooid uitgegeven, en tevens, door de plaatsing van al de 125 daarop gedrukte exemplaren, uitverkocht zien. Aangenaam was het voorzeker hun, die verklaard hadden voor hunne moeite geen honorarium te zullen aanvaarden, daarin een gewenscht blijk van belangstelling te ondervinden, waarop zij aanspraak hadden. Na zoo lange, dégelijke en herhaalde bewerking is dit *Stamboek van den Frieschen Adel* dan ook duurzame waarde verzekerd, welke volgende geslachten mede dankbaar zullen erkennen.

Die rustelooze, zoo niet overspannen, arbeid had echter een ongunstigen invloed op VAN HALMAEL's gezondheid achtergelaten. Herhaalde aanvallen van beroerte ondermijnden blijkbaar zijne krachten. Intusschen bleef hij nog voor het tooneel arbeiden, bleef zijne krachtige dichtäder nog vloeijen en kon hij nog als vroeger historische onderwerpen behandelen en voor *Constanter* werken. Met nauwgezetheid bleef hij ook zijn ambt als Auditeur Militair vervullen. Op den 28 September 1850 hield hij des middags zelfs nog eene openbare teregtstelling, kwam terug op zijne werkkamer, schreef daarvan de officieele rapporten, doch, bij het schrijven van het *laatste woord* daarvan, overviel hem eene aandoening van beroerte, welke op den avond van den volgenden dag een einde maakte aan zijn werkzaam 62-jarig leven.

VAN HALMAEL had van den Gever alles goeds naar verstand en hart groote gaven ontvangen. Dat hij daarvan een verstandig en nuttig gebruik heeft gemaakt; dat hij in den hem aangewezen kring gewoekerd heeft met de hem toevertrouwde talenten, - daarvan hebben wij de bewijzen vermeld, en daarin zoo vele blijken gezien van veelzijdige kennis, groote bekwaamheid en ongemeenen ijver en schrandereid. Als Historicus en Genealogist heeft Friesland zelden iemand bezeten, die in grondige kennis van de geschiedenis dezer provincie met hem

gelijk stond. Als Dichter en bijzonder als dramatisch Dichter en Tooneelkenner bezat hij zeldzame gaven en groote verdiensten, welke misschien eerst later meer erkend zullen worden. Wegens dat alles verdient zijne nagedachtenis duurzame eer en roem, welke hij echter niet najverig zocht, daar hij, met Oud-Nederlandsche dégelijkheid, meer wilde zijn dan schijnen.

Die verdiensten als geleerde en dichter werden in hem niet weinig verhoogd door zijne deugden en zedelijke hoedanigheden als mensch. Even als BILDERDIJK, met wien hij in geestrigting en karakter vele punten van overeenkomst had, was hij in liefde en afkeer, gelijk mede in het godsdienstige, doch op tegenovergestelde wijze, meest zeer overdreven; had ook hij vele gezetheden, vooroordeelen en bijzondere begrippen, en kon ook hij in de hevigheid zijner gemoedsbewegingen soms krachtig uitvaren omtrent alles, wat tegen zijne overtuiging streed. Nog sterker was echter, als een weldadig tegenwigt, zijne aangeborene goedhartigheid, welke, vol van zucht voor billijkheid en regt, gaarne zijn ongelijk erkende en door heusche dienstvaardigheid anderen verpligtte. Uit die bron vloeide ook het genot, dat hij vond in weldadigheid te plegen en hulp te betoonen. Hoe velen hebben geene treffende bewijzen van zijne edelmoedigheid ontvangen! Niet het minst zijne arme gevangenen, die, wanneer ze meer uit onkunde en dwaasheid dan uit boosheid misdreven hadden, in hem niet enkel een regter, maar ook een raadsman en steun vonden, die hen hielp en ophief, waar redding mogelijk was. En welke opofferingen, moeite en vernederingen hij zich kon getroosten, om een werk der liefde te volbrengen, dát heeft hij met bewonderenswaardigen moed, geduld en zelfverzaking betoond bij zijne welgeslaagde pogingen, om zijnen geleerden en vernederden vriend S.v.G. een kommerloozen ouderdom te bezorgen. Doch dáárin vooral verschilde hij verre van BILDERDIJK, dat hij geen rustellozen strijd voerde met de wereld, onder luide klagten over ingebeelde ellende en miskening. Neen, hupsche blijmoedigheid,

dankbaar genot en hartelijke minzaamheid jegens allen bleven onveranderlijk de kenmerken van het huiselijk en vriendschappelijk verkeer van den even edelen als geleerden man, die het geluk, dat hij smaakte, zoo gaarne anderen mededeelde. Een geluk, dat hem nogtans niet dermate aan de wereld bond, alsof deze zijne bestemming en de vervulling zijner wenschen ware. O neen! zijn gemoedsleven achtte alle genot gering en het aanzijn zelfs een last, zonder vertrouwend uitzigt op dát leven der toekomst, waar heen zijne behoeften zich immer uitstrekten, en hetwelk thans, zoo wij geloovig hopen, bevrediging zal schenken aan de hier slechts ten deele ontwikkelde vermogens van zijnen voortreffelijken geest.

Leeuwarden, den 21 Dec. 1850.

W. Eekhoff.

Levensbericht van M^r. Gerardus Wouter Verwey Mejan.

Niet aan alle leden der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde is het gegeven, om werken of geschriften, volgens haar doel en strekking, het licht te doen zien. Hoe ook met die letterkunde ingenomen; hoe de pogingen welke daarvoor door anderen, met uitnemend gevolg worden aangewend, toejuichende en gepastelijk ondersteunende, veroorloven het lot en de bestemming harer leden hun niet altijd zich bepaaldelijk aan hare beoefening te wijden.

Dit was, met hem het geval, van wiens leven ik, op uitnoodiging van het Bestuur der Maatschappij, eenig bericht zal geven.

Beminnaar van zijn Vaderland, was hij het ook van zijne schoone moedertaal. Hij sprak en schreef die zuiver, en niet te betwijfelen is het, of iemand van zijnen aanleg, zijnen geest en zijne studiën, zou wanneer hij zich onverdeeld aan de Vaderlandsche Letterkunde had kunnen toewijden, menige belangwekkende bijdrage hebben kunnen leveren. Ze zijn echter voorhanden. De jaarboeken der Staten-Generaal bevatten, onder anderen, een aantal redevoeringen en rapporten, welke aantonen dat hij in taal en stijl meester was om zijne gedachten sierlijk en duidelijk uittedrukken.

Ook bezat hij de gaaf om vaardig en met klem voor de vuist te spreken, en zijn welluidend orgaan kwam hem daarbij

uitmuntend te stude. Hierdoor had hij, buiten zoo vele andere hoedanigheden van geest en hart, eene eigenaardige geschiktheid, om deel te nemen niet alleen aan inrigtingen van letterkundigen aard of algemeen belang, maar om in het bestuur daarvan eene plaats te bekleeden, en veel nut te stichten.

Een grondtrek van zijn karakter was deelnemende belangstelling in al hetgeen goed en edel is, gepaard met lust tot werkzaamheid, en volhardenden ijver. Ook hij was, gelijk een ieder, niet vrij van zwakheden en gebreken, maar hij werd wel eens miskend, omdat hij niet genoeg gekend was. Zijn voorkomen had soms iets ernstigs, wel eens iets stroefs; doch die rimpels ontplooiden zich op het eerste woord. Met het hart ging spoedig het gelaat open, en ieder die hem veel gekend heeft, zal gewis erkennen, dat MEJAN een beminnelijk mensch was, vervuld met welwillendheid jegens anderen. Groot was zijne zucht om nuttig te wezen, en te dien opzichte verdienen zijne loopbaan en verrigtingen, ook ter eere dezer Maatschappij, en van andere waarvan hij lid was, nader bekend te worden.

GERARDUS WOUTER VERWEY MEJAN, werd op den 26^{sten} Januarij 1797 te 's Gravenhage geboren.

Zijn Vader, M^f. HENDRIK VERWEY MEJAN, lange jaren President van de Regtbank van Koophandel aldaar, en door zijn huwelijk met Vrouwe ANNA ELISABETH JOCHEMS, tevens deelgenoot in het geacht bankiershuis JOCHEMS EN ZOON, spaarde met zijne echtgenootte niets aan de opleiding van hunnen oudsten Zoon.

Deze voldeed door zijnen aanleg en zijne vlijt in alle opzigten aan hunne verwachting. Hij was zeer vlug, ook in het grondig aanleeren van talen, en zeer jong reeds was hij in staat de Akademische lessen bijtewonen. Zich gedurende drie jaren met lust en ijver bezig gehouden hebbende, dacht hij zijne studiën eenige tijd voortzetten, toen op eenmaal de mare der terugkomst van Napoleon, uit Elba in Frankrijk, weêrgalmde, en de geestdrift van Neêrlands jongelingschap

werd opgewekt, om de wapens ter verdediging van den Vaderlandschen grond optevatten. Ook MEJAN begeerde zich daaronder te scharen, doch zijne ouders, vermoedelijk om den jeugdigen leeftijd huns Zoons, die slechts 18 jaren telde, hiermede niet ingenomen, verlangden dat hij alvorens zoude promoveren. Dit vuurde zijnen ijver te meer aan, en hij werd op den 29^{sten} Mei 1815 te Leiden, onder het Rectoraat van KEMPER, op uitgewerkte Theses, tot Meester in de Regten bevorderd.

Hij geeft in het voorberigt van zijn *Specimen* op eene levendige wijze kennis van deze omstandigheid, en hoe hij, om zijn tweeledig doel te bereiken, zich gelijktijdig in de letteren en in de wapenen had moeten oefenen. Met welgevallen ziet hij daarbij terug op hetgeen hij in de regsgeleerde Wetenschappen aan de Hoogleraren SMALLENBURG en TYDEMAN verschuldigd was, en erkent het tevens openlijk, dat het de geleerde VAN ASSEN, (toen nog geen Hoogleraar) was, die hem den weg tot geestbeschaving geopend, en zijnen ijver voor de studiën opgewekt had.

Op eigen kosten trok hij nu met de Compagnie vrijwillige Jagers te paard, uit 's Gravenhage te velde, en lag met deze gedurende eenigen tijd in de omstreken van Parijs.

Dat de hoofdstad van Frankrijk daarbij niet onbezocht bleef, zal wel geene vermelding behoeven, en ofschoon hij later Parijs nogmaals, en ook Engeland te zien kreeg, sprak hij gaarne over dezen uittocht in het jeugdig leven, waardoor hij vroeger dan gewoonlijk menschen en zaken leerde kennen, en zekere zelfstandigheid verkreeg, welke gewis invloed had op zijne verdere ontwikkeling en vorming.

In Maart 1816 werd hij op negentienjarigen leeftijd toegelaten als Advocaat, en zou zich aan dien stand, zoo geheel met zijne natuurlijke begaafdheden strookende, uitsluitend hebben toegewijd, indien hij niet tevens, bestemd ware geweest om zijnen Vader eenmaal in de firma van JOCHEMS EN ZOON optevolgen, en dus verplicht, om aan de werkzaamheden van

het kantoor deel te nemen. In beide betrekkingen was hij met goed gevolg werkzaam. Aan den werkring van Advocaat zou hij echter de voorkeur hebben gegeven, en hiervan strekt, onder anderen, ten bewijze zijn veeljarig lidmaatschap in een regtsgeleerd gezelschap, waaraan hij zeer verbonden was, en waarvan hij de bijeenkomsten niet dan noode oversloeg.

Reeds heb ik hiervoren van zijnen volhardenden ijver in het goede melding gemaakt.

MEJAN onderscheidde zich door standvastigheid in het bijbehouden en behartigen der belangen van die instellingen, waaraan hij zich eenmaal had aangesloten.

Zoo werd hij in 1815, op achttienjarigen leeftijd, lid der Natuur- en Letterkundige Maatschappij *Diligentia* te 's Gravenhage, en bleef dit niet alleen tot zijnen dood, maar in 1819 Secretaris der Maatschappij geworden, ter vervanging van D^f. G.J. VAN DER BOON MESCH, als Buitengewoon Hoogleraar in de Faculteit der Wis- en Natuurkundige wetenschappen naar Leiden beroepen, bleef hij zulks met ijver tot in 1831, als wanneer hij van die betrekking, op zijn verzoek, werd ontslagen. In 1832 tot bestuurder benoemd, werd hij in 1836, in 1841, in 1845 en in 1847, telkens weder herkozen, en vervulde de verplichtingen daaraan verknocht met getrouwheid. Hij behoorde daarenboven tot de werkende leden, en betoonde dit te zijn door het voordragen van onderscheidene redevoeringen; als den 2^{den} April 1819: *over den voortgang der menschheid in verlichting en zedelijkheid*; den 11^{den} April 1828, met *algemeene aanmerkingen over theorie en praktijk*; den 31^{sten} October 1834, *over de publieke opinie*.

In diezelfde mate betoonde hij zijne standvastige aankleving aan een ander genootschap: dat der *Vrij-Metselaren*, waarvan hij reeds zeer vroeg lid werd, en waarin hij met zeldzame goedkeuring werkzaam was. De openbare bewijzen van deel neming, van die zijde bij zijnen dood gegeven, getuigen er van. Meer dan 25 jaren behoorde hij tot het opperbestuur

der Orde, en genoot als zoodanig niet slechts de achting en het vertrouwen zijner medeleden, maar ook van zijne Koninklijke Hoogheid, PRINS FREDERIK DER NEDERLANDEN, den Grootmeester-Nationaal, terwijl aan hem in de Loge: *l' Union Royale* te 's Gravenhage, gedurende negen-en-twintig achtereenvolgende jaren, het voorzitterschap, altijd met algemeene stemmen, werd opgedragen.

Dergelijke daadzaken pleiten voor de bruikbaarheid en geschiktheid van MEJAN in de handelingen des levens, en toonen aan, dat hij, die na doode zijner ouders, en na doode zijner jongere broeders, die allen vóór hem tot zijne droefheid ten grave daalden, - bezitter werd van een aanzienlijk vermogen, geene werkeloosheid beminde maar werkzaamheid, en gaarne daaraan menig ander genot ten offer bragt. Dit verdient te meer in hem gewaardeerd te worden, omdat hij van nature geneigd tot afzondering, niet gelukkiger was dan wanneer hij zich op zijn studeervertrek, te midden zijner schoone boekverzameling bevond. Het liefste was hij echter buiten. Naar zijn *Rijnstroom*, een aangenaam buitenverblijf, onder Aarlanderveen, bij Alphen, dat hij aanmerkelijk verfraaide, werd hij als door het heimwee heen getrokken, en er eenmaal zijnde was het hem eene wezenlijke opoffering zich van daar te moeten verwijderen. Door zijn verblijf buiten werd zijne aandacht gevestigd op de belangen van den Landbouw. Eene verhandeling door Professor JOHNSTON uit Engeland, in *Diligentia* gehouden, bragt hem op het denkbeeld om ook in ons Vaderland eene Maatschappij van Landbouw op te rigten. Hij was van oordeel, dat er in het algemeen alhier strijdige belangen tusschen den eigenaar en den landbouwer bestonden, en vleide zich door die oprigting eene toenadering te bewerken. Zoo werd hij een der eerste en voornaamste oprigters der Hollandsche Maatschappij van Landbouw, en in hunne eerste vergadering op den 19^{den} April 1847, door hen tot hunnen Voorzitter benoemd.

Op de eerste algemeene Vergadering der Maatschappij zelve,

op 13 November van dat jaar te Haarlem gehouden, werd hij mede bij acclamatie tot Voorzitter gekozen, terwijl die onderscheiding hem insgelijks op 29 April 1848 in de tweede Vergadering te beurt viel, toen hij deze in het Odéon, te Amsterdam, met eene aanspraak opende, welke destijds algemeene goedkeuring verwierf.

Geen wonder dat ook andere genootschappen een man van zulke bekwaamheden met het lidmaatschap vereerden.

Zoo werd hij reeds den 5^{den} Julij 1831 Lid onzer Maatschappij; op den 27^{sten} Februarij 1836, Lid van het genootschap: *pro excolendo jure patrio* te Groningen; den 29^{sten} Junij 1847, Lid van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, en den 27^{sten} Mei 1849, honorair lid van het Genootschap voor Tuin- en Landbouw te Dordrecht (Dordrechtsche Flora).

Maar welligt zal het den lezer verwonderd hebben, dat ik bij de opsomming van zoo vele betrekkingen en werkzaamheden nog niet gewaagd heb van zijne verrigtingen in het staatkundige. - Zeer zeker kon ik hem als Lid der Tweede Kamer van de Staten-Generaal, waarin hij gedurende 15 jaren zitting had, niet vergeten: en ik mogt dit te minder doen om dat die wel eens verschillend zijn beoordeeld.

Minder in de gelegenheid geweest zijnde, om MEJAN op die loopbaan te volgen, heb ik getracht om op dit punt inlichting te verkrijgen. Ik erlangde van eene bereidvaardige en bevoegde hand eene opgaaf, welke mij zoo waar en zoo onpartijdig toeschijnt, dat ik mij gelukkig acht daarmede dit levensberigt te mogen versieren.

'In 1835 werd VERWEY MEJAN door de toenmalige Staten der nog ongesplitste provincie Holland tot Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal verkozen, en sedert behoorde hij onafgebroken tot dien tak der Volksvertegenwoordiging. - Bij 's mans optreding als Lid der Kamer hadden zijne vrienden en bekenden een hoog denkbeeld van het standpunt,

dat hij in die staatsvergadering zou innemen. Zij kenden toch zijne veelomvattende kundigheden; velen hunner waren in andere kringen getuigen geweest, hoe in plegtige oogenblikken zijne wegslepende welsprekendheid alle aanwezigen opgetogen hield; en aan zijnen ijver voor het heil des Vaderlands, aan de zuiverheid zijner constitutionele begrippen, aan zijne gehechtheid aan het regerend stamhuis heerschte geen twijfel. Ia de meeste opzigten heeft VERWEY MEJAN aan die hooggespannen verwachting beantwoord. Hij heeft tot den einde toe onder de verdienstelijkste Leden der Kamer behoord. - Als de leden tot de overweging van een of ander belangrijk wetsvoorstel in hunne afdeelingen bijeen waren, toonde hij steeds op de hoogte van het onderwerp te staan en zoo zeer als iemand in de bijzonderheden daarvan te zijn doorgedrongen. Wat van weinigen gezegd kan worden, was bij hem waar: hij was te gelijk financier, staatsman en regsgeleerde. Zeer dikwijls dan ook genoot hij de vereerende onderscheiding van in zijne afdeeling tot voorzitter of rapporteur te worden gekozen, en niet zelden nam hij aan het opstellen van gewigtige staatsstukken een zeer werkzaam deel. Bij de openbare vergaderingen der Kamer behoorde hij ontwijfelbaar tot de beste sprekers, tot hen, naar wie men altijd gaarne luistert. Ook geheel onvoorbereid drukte hij zich met eene gemakkelijkerheid, sierlijkheid en zuiverheid van taal uit, die onder ons tot nu toe slechts in 't bezit van weinigen zijn. Als een onderwerp uitgeput scheen, verraste hij soms de vermoeide aandacht door de behandelde zaak in een nieuw licht voor te stellen, of door het bijbrengen van gronden en redeneringen, die de bekwaamsten zelfs over het hoofd hadden gezien. Wie hem weêrsprak, moest zich op eene krachtige wederlegging voorbereiden. Hij was niet enkel een parlementair redenaar, maar wat de Engelschen zooveel hooger schatten en met een enkel onvertaalbaar woord uitdrukken, een *debater*, van meer dan gewone vaardigheid en oefening.

Indien niettegenstaande dit alles, VERWEY MEJAN's staatkundige invloed en naam in en buiten de Kamer niet grooter waren, schijnt dit aan twee hoofdredenen toe te schrijven. In de eerste plaats rangschikte hij zich nooit onder eene bepaalde banier, of plaatste zich aan het hoofd eener partij. In 't algemeen kon men wel zeggen, dat hij tot de liberale oppositie behoorde, maar er waren toch omstandigheden van gewigtigen aard, waarin hij meer geneigd scheen, om het bestaande te helpen handhaven, dan onder de Staatshervormers te behooren. Als zijne eerezucht grooter, of ook als het landleven en het boekvertrek voor hem minder aantrekkelijk waren geweest, zou zijne staatkundige gedragslijn misschien meer van eene bepaalde rigting hebben getuigd. Maar een tweede hoofdreden lag in den geheelen aanleg van zijnen geest. Als zich eenig vraagstuk van burgerlijk regt, staatsregt of staathuishoudkunde opdeed, was hij gewoon de zaak van alle zijden te bezien, een drom van schrijvers daarover te raadplegen, niet te rusten voor hij bekend was geworden met hetgeen mannen van naam in Frankrijk, Engeland, Duitschland of elders daarover dachten. Maar als hij dan al het voor en tegen kon overzien, viel het hem zwaar eene keuze te doen, of zoo hij tot eene bepaalde overtuiging kwam, bleef deze niet onveranderlijk. Van daar dan sporen van weifeling in zijn staatkundig leven, die zijne tegenstanders hem verweten, en die den ijver zijner vrienden dede verflaauwen.'

Met de juistheid dezer beoordeeling instemmende, veroorloof ik mij echter om, op grond van eenen vijf en dertig jarigen omgang, nog de vraag te opperen, of die weifeling niet ook ontsproot uit de *gemoedelijkheid* welke MEJAN eigen was. Hij bezat die in hooge mate, en het zij ook in andere opzigten ter eere zijner nagedachtenis gezegd: hij nam altijd alles gaarne van de goede zijde op. Het viel hem zwaar anderen in het oordeel hard te vallen, en zoo als het hem met de

personen ging, zoo ging het hem ook met de zaken.

Zal het noodig zijn dat ik iemand van die stemming en van dat karakter ook menschlievend noem? Hij was dit in den volsten zin des woords. Hij deed gaarne in stilte wel, en trok zich de belangen van armen en ongelukkigen met warmte en met ijver aan. Ook was hij jegens zijne minderen nooit stuursch of onbeleefd, maar, tegen een ieder voorkomend, was hij, waar het pas gaf, tot medewerking en hulp gereed.

Voor zijne kinderen, uit het huwelijk met Vrouwe HENRIETTE ELISABETH Baronesse VAN REEDE VAN OUDTSHOORN, was hij een tederminnend Vader, en volgens hunne eigen verklaring, welke ik hier als de schoonste lofrede op hem ter nederschrijf, liet hij niets onbeproefd om hen tot deugd en godsvrucht op te wekken.

Zoo leefde ons verdienstelijk medelid. Sedert lang echter scheen zijne gezondheid hem reden tot bekommering te geven, en hij was gereed, tot beproeving van herstel, met zijn gezin, eene buitenlandsche reis te ondernemen, toen de kwaal op eens eene ernstige wending nam. Hij werd den 27^{sten} Julij ongesteld, en alle pogingen der kunst bleven vruchteloos. Gezond van harte, in de kracht des levens, bedeed met tijdelijke goederen, nam hij met bedaardheid alle de beschikkingen welke aan zijnen toestand voegden. In de laatste uren zijns levens gedacht hij nog aan zijne vrienden, waarvan hij er vele had, ook aan mij, die thans omtrent hem dezen droevigen vriendschapspligt vervul; - maar bovenal, hij onderwierp zich met gelatenheid aan den wil des Allerhoogsten, en ontsliep in de hope des beteren levens, op zijn geliefd *Rijnstroom*, den 6^{en} Augustus 1850.

's Gravenhage.

F.A. VAN RAPPARD.

Levensbericht van S.H. van der Noordaa.

Het veroorzaakte mij eene aangename gewaarwording, op de Algemeene Vergadering onzer Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde, in den jare 1835, toen de door mij voorgestelde Candidaat, mijn vriend SIMON HENDRIK VAN DER NOORDAA te Dordrecht, met algemeene stemmen tot lid werd aangenomen.

Het was niet zoo zeer het gevoel van vriendschap voor den waardigen man, dat mij met blijdschap over deze aanneming vervulde, als wel verheugde ik mij dat eene gepaste hulde was gebragt aan de verdiensten van eenen man, wiens hart zoo warm klopte voor zijn Vaderland, en die deszelfs Letterkunde, Geschiedenis en Oudheden, voor zoo veel zijne beroepsbezigheden hem zulks slechts eenigzins toelieten, in alle vrije uren beoefende. Daarvan kunnen zijne adversaria, daarvan kunnen de door hem bewerkte stukken in proza en poëzy getuigen.

Wij zijn hier niet geroepen om VAN DER NOORDAA te schetsen in zijnen geheelen levensloop. Wij moeten hem voornamelijk slechts beschouwen als Lid der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde en mogen, na korte vermelding van de hoofdpunten zijns levens, alleen zijne overige studiën vermelden, voor zoo verre zij met de vakken die onze Maatschappij zich ten hoofddoel stelt in eenig verband staan: als daar zijn

de afgemeene en vaderlandsche Geschiedenis en Oudheden, en de Geschiedenis der Kunst, der vaderlandsche in het bijzonder.

Wij willen 's mans levensloop kortelijk nagaan.

Hij zag het eerste levenslicht op den 16^{den} April 1793 te Hekelingen, een dorp van het eiland Voorne, waar zijn vader, SIMON VAN DER NOORDAA, toen Predikant was. Zijne moeder heette FLORA THEODORA VERPLOEGH.

Het eerste onderwijs ontving hij te Leiden en te Spaarndam. Later werd hij ter school besteld te Maastricht, waar hij zich niet alleen eene grondige kennis van het Fransch, maar ook eene voldoende der Latijnsche taal eigen maakte. Deze laatste stelde hem later tot vele belangrijke nasporingen in staat.

Jammer inderdaad dat de fortuin zijns Vaders, die, vroeger bemiddeld, door de bankbreuk en de kwade trouw van een kassier al zijne effecten verloren had, dezen niet in staat stelde om zijnen SIMON eene Hoogeschool te laten bezoeken. Daar zoude de leergierige jongeling niet *in naam*, maar *met der daad* Student geweest zijn. Doch anders was zijne roeping.

Eerst was hij eenigen tijd bij eenen Notaris te Leiden werkzaam en in den jare 1810 begaf hij zich met hetzelfde oogmerk naar Dordrecht, waar hij spoedig warme vriendschap sloot met vele onzer toen levende beroemde kunstenaars of kunstvrienden, als daar waren J.C. SCHOTEL, J.C. BENDORP, J. SCHOUTEN, J. SMITS WZ., en meer anderen.

Eenigen tijd daarna werd hij aangesteld tot Commies-Griffier der Regtbank en Griffier der beide Vrederegerten, welke ambten hij tot in den jare 1840 waarnam, gelijk daarna die van Commissaris van Politie en Waterschout, tot aan zijnen dood.

In deze verschillende betrekkingen mogt hij zich de onverdeelde liefde en achting van allen, die met hem in aanraking kwamen, verwerven.

Gloeijende van liefde voor zijn dierbaar Vaderland gordde hij twee malen voor hetzelfde vrijwillig de wapenen aan, de eerste maal in 1813, toen hij als Luitenant van den Landstorm

tegen de Franschen optrok, waarvoor hij in 1819 de zilveren medaille ontving, die hij daarna steeds droeg; de tweede maal ia 1815, toen hij zich voegde bij de Vrijwillige Jagers te paard, met welke hij in Frankrijk en tot binnen Parijs trok.

Gedurende vele jaren was hij bijna aanhoudend Medebestuurder van het Departement Dordrecht der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Tijdens zijn overlijden was hij daarvan Voorzitter. Geruimen tijd bekleedde hij de betrekking van Orateur bij de Vrijmetselaarsloge *la Flamboyante* der stad zijner inwoning. Ook was hij Penningmeester van de Maatschappij tot Nut van Handel en Zeevaart en Regent van het Stads Gasthuis aldaar.

Behalve het Lidmaatschap onzer Maatschappij werd hem ook dat opgedragen van het Noord Brabandsch Genootschap, van het Thuringisch-Saksisch Vereen te Halle en Berlijn, het Bonnsche Vereen van oudheidvrienden en de Société royale des Antiquaires du Nord te Koppenhagen.

Hetgeen VAN DER NOORDAA van wetenschappelijke zaken het meest ter harte nam, was het bijeenbrengen (reeds sedert het 12^e jaar zijns levens) eener verzameling van Gedenkpenningen en Munten. Daarin bepaalde hij zich

1^e tot de Grieksche en Romeinsche.

2^e tot de Nederlandsche (onder welke laatste vooral die der Middeleeuwen zijne aandacht trokken).

3^e tot die van het vaste land van Indië (naar aanleiding van eene bijzonder fraaije bezending, die hij eenmaal door tusschenkomst van een verdienstelijk zee-officier, uit Calcutta ontving).

Wat hem van de Munt- en Gedenkpenningen van andere volken dikwerf in handen kwam, gebruikte hij of tot het doen van geschenken of wel van ruilingen.

Onze waardige overledene bezigde de Munten en Gedenkpenningen tot een echt wetenschappelijk doel. Zij gaven hem aanleiding tot allerbelangrijkste historische en artistische nasporingen.

Geleid door zijnen goeden smaak, keurde hij het in 1831 af, toen men in 's Rijks-Munt de penningen, die men door middel van zeer oude, nog voorhandene, stempels aldaar vervaardigde, liet bronzen, terwijl men toch in de tijden van FILIPS II, van DERUYTER en TROMP en BALTHAZAR BEKKER dit kunstmiddel, om den koperen afslagen van penningen luister bij te zetten, niet gekend had. - Hij was de eenige in Nederland die zijne stem tegen deze onhistorische handelwijjs verhief.

In zijne verzameling heerschte eene netheid en keurigheid die allen lof verdient. Geen slecht bewaard stuk werd daarin opgenomen.

Hij bezat, door gelukkige omstandigheden, vooral onder de antieke munten, stukken van groote zeldzaamheid, en had een groote tact om het valsche van het echte te onderkennen.

Als Schrijver gaf hij eenige belangrijke boekbeoordeelingen in het gedurende veertien jaren door den ondergeteeken de bezorgde Maandschrift *de Vriend des Vaderlands*: onder anderen van het werk *la Belgique et l'Europe*.

In de *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis* van wijlen de H.H. SCHULL en VAN DER HOOP leverde hij ten jare 1831 een geestig en keurig verslag nopens de toen door geheel het numismatisch Europa zoo veel gerucht makende revolutiemedailles der Belgen.

Toen in 1833 door des ondergeteekenden zorgen het *Tijdschrift voor Algemeene Munt- en Penningkunde* het licht zag, welks ondernemen hij van ganscher harte toejuichte, liet hij het niet bij deze toejuiching en de intekening, maar sloeg zelf dadelijk handen aan het werk tot medewerking en ondersteuning.

Van zijne hand zagen in dat Tijdschrift achtereenvolgens het licht, in:

stuk III (1833) *Iets over de vroegere provinciale koperen munt, duiten genaamd*.

Bij deze gelegenheid beschreef hij de verschillende provinciale munten in even zoo vele afzonderlijke coupletten van een

geestig dichtstukje. Ook bij andere gelegenheden bragt v.d. N. offers op het altaar der Vaderlandsche poëzy, welke geenszins van verdienste ontbloot zijn.

In stuk VI (1834) *Over eenen Frieschen verlovings- of pandpenning uit de 17^e Eeuw.*

Hierbij gaf hij eene goede afbeelding van den penning en van het zilveren, met basreliefs versierde, kistje waarin die bewaard werd; want ook de teekenkunst werd door hem met gelukkigen uitslag beoefend.

In hetzelfde stuk:

Gouden Bruilofts- en tevens begrafenispenning.

Doch voornamelijk verdienen hier vermelding zijne:

Geschied- en Penningkundige aanmerkingen, naar aanleiding van eenige hier te lande gevondene munten.

En wel in n.^o VII van het Tijdschrift (1836), van bl. 657-679, *naar aanleiding van eenen Frankischen tiers de sol d'or;*

En verder in n.^o VIII (1837) van bl. 763-858, gaf hij *naar aanleiding van eenen Frankischen denarius te Dorestadus of Wijk bij Duurstede geslagen* een regt kritisch onderzoek naar de ligging, den naamsoorsprong en de lotgevallen van dat beroemde Nederlandsche emporium der middeleeuwen, terwijl hij in eene afzonderlijke afdeeling zijner Verhandeling (want aldus mogen wij dit stuk wel noemen) *Dorestadus* als muntplaats beschouwde.

Door de HH. M^r. H.M.A.J. VAN ASCH VAN WIJCK, M^r. L. PH. C. VAN DEN BERGH en Mr. J. DIRKS is v.d. NOORDAA's Verhandeling later, bij hunne oudheidkundige nasporingen, met vrucht gebruikt geworden.

In deel II, stuk I (1839) leverde hij eene bijdrage *naar aanleiding van eenige Bisschoppelijk-Utrechtsche muntjes en twee Grafelijk-Hollandsche dito.*

Eindelijk in stuk III van dat deel (1843) *over eenen Gedenkpenning op het overlijden van den kunstschilder GOVERT FLINK.*

Wanneer alle Numismatici in den lande zoo ijverig als VAN

DER NOORDAA dit Tijdschrift hadden ondersteund, dat het eerste van dien aard in Europa was, en later gevolgd is door de *Revue de la Numismatique Française*, door de *Numismatische Zeitung* van LEITZMANN; door de *Blätter für Münzkunde* van D^f. GROTE; door het *Numismatic Journal*, later *Chronicle* van AKERMAN of eigenlijk van de *Numismatic Society*; door de *Revue de la Numismatique Belge*, door het *Zeitschrift für Münz-, Siegel- und Wappenkunde* van D^f. KOEHNE, later te Petersburg vervolgd onder den titel van *Mémoires de la Société d'Archéologie et de Numismatique de St. Petersbourg*; - wanneer, zeggen wij, alle Nederlandsche Numismatici hadden gehandeld als VAN DER NOORDAA, dan zoude voorwaar de taak der Redactie niet zóó zwaar op onze schouders gedrukt hebben, dat het ons later niet mogelijk was om, - bij de bezorging der belangen van het Munt- en Penningkabinet der Leidsche Hoogeschool, en bij de bewerking van de Numismatische monographiën onzer Nederlandsche Provinciën, (waarvan het eerste quartodeel, 470 munten van Brabant en Limburg van vóór 1576, met eenen zeer uitvoerigen tekst bevattende, weldra het licht zal zien) - de uitgaaf van het Tijdschrift op dezelfde wijze te blijven voortzetten.

Van de hand van onzen VAN DER NOORDAA is een verslag omtrent Romeinsche oudheden te Kuik in 1823-1825 gevonden, opgenomen in de door Dr. JANSSEN bezorgde *Oudheidk. Mededeelingen* St. IV bl. 365, en omtrent oudheden te *Oud-Alblas*, t.a.p. bl. 390.

In het vorige jaar zond mijn vriend mij ter bezorging in druk een uitvoerig door hem bewerkt levensberigt van wijlen den hoogst bekwamen Dordrechtschen Graveur JAN CHRISTIAAN BENDORP, eenen man wiens werk op prijs zal gesteld worden, zoolang men in Nederland achting koesteren zal voor goede gravures van landgenooten.

Weinig had ik in dit keurig stuk, dat den kunstenaar van zoo vele en zoo aangename zijden te beschouwen gaf, te veranderen of er bij te voegen. Het is achtereenvolgens, naar

aanleiding van de mij door VAN DER NOORDAA te kennen gegevene begeerte, in verschillende Nummers van den *Algemeenen Konst- en Letterbode* van 1850 geplaatst geworden.

Op verzoek onzer Maatschappij vervaardigde hij in dat zelfde jaar het levensberigt van ons overleden medelid, zijnen stadgenoot, M^r. P.F. TIMMERS VERHOEVEN, geplaatst in de *Handelingen der jaarlijksche Vergadering van 1850*.

O! hoe weinig zal toen de krachtvolle man gedacht hebben dat een Leidsche vriend, reeds na weinige maanden, de pen in de hand zoude nemen om voor die zelfde Maatschappij hulde aan zijne onmiskenbare verdiensten en aan zijn edel, onafhankelijk, karakter toe te brengen!

Hij overleed aan de gevolgen eener beroerte op den 3^{den} Januarij 1851, diep betreurd door zijne dierbare betrekkingen en niet minder door allen die het voorregt hadden hem te kennen.

Nog zouden wij uit eene veeljarige briefwisseling hier het een en ander kunnen bijvoegen, doch het bovenstaande zij genoeg.

Eéne zaak mogen wij echter niet met stilzwijgen voorbijgaan.

Voor eenige jaren was VAN DER NOORDAA voornemens om eene *Geschiedenis der Tempeliers* uit te geven; daartoe had hij reeds eene menigte aanteekeningen gemaakt en alle mogelijke bronnen heinde en verre opgespoord, waardoor het werk spoedigen voortgang zoude kunnen gehad hebben. Zijne vermeerderde bezigheden, vooral na 1840, zijne nederigheid en volstrekt gemis aan eerezucht zijn echter oorzaak geweest dat hij de weinige voor hem beschikbare uren niet aan dit werk, maar liever aan zijn talrijk, hem zoo dierbaar, huisgezin schonk.

Het ware zeer te wenschen dat zijne verzamelde bouwstoffen en aanteekeningen niet ongebezigd bleven liggen.

Leiden,

22 Mei 1851.

P.O. VAN DER CHIJS.

Levensbericht van Mr. Jan Frederik Mauritz Ganderheyden.

Een waardig en verdienstelijk Lid verloor de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde door het overlijden van Mr. JAN FREDERIK MAURITZ GANDERHEYDEN, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw en Rijks-Advocaat in Noord-Brabant.

In Zalt-Bommel, waar zijn vader JASPER GANDERHEYDEN, gehuwd met PETRONELLA ADRIANA MAURITZ, de betrekking van Procureur bekleedde, zag hij den 6^{en} December 1787, het levenslicht.

Reeds vroegtijdig openbaarde zich bij hem de zucht voor de beoefening der Regtsgeleerdheid, en gaarne verschaften zijn schrandere vader hem de gelegenheid om zich daartoe voor te bereiden, door hem aan de leiding van den kundigen Rector NAGEL te Zalt-Bommel toe te vertrouwen.

De leergierige knaap maakte gedurende een vijftal jaren van diens onderwijs een vlijtig gebruik, en verliet, behoorlijk toegerust met de noodige kennis der Latijnsche en Grieksche Talen, en bijzonder der Geschiedenis, het Zalt-Bommelsche Gymnasium, om zich aan de voormalige Hoogeschool te Harderwijk uitsluitend in het vak zijner keuze te oefenen.

Gezet woonde hij de lessen zijner Hoogleraren bij, en genoot het voorregt, om in de Professoren ENSCHUT en CLA-

RISSE, twee even kundige leermeesters als welwillende raadslieden en vrienden te vinden.

Na een tweejarig verblijf aan deze wetenschappelijke Instelling bezocht hij de Leidsche Hoogeschool, en genoot daar het scherpzinnig onderwijs des beroemden VAN DER KEESSEL, een man, wiens naam hij altijd met den grootsten eerbied en met dankbare herinnering noemde.

Het was in Leiden, dat hij zich naauw verbond met jongelieden, die, geestverwant met hem, later sieraden zijn geworden der Nederlandsche Balie.

SCHOONEVELD en CRANS, onder meer anderen, waren zijne tijdgenooten en Academievrienden, en voorzeker mag de omgang met hen tot eene afdoende proeve verstrekken, dat hij zijn Academietijd wel besteedde, en zich het liefst in den kring van zulken bewoog, die met hem gelijken lust voor echte wetenschap bezaten.

Na de verdediging van Theses, erlangde hij, den 30^{sten} April 1810, den graad van Doctor in de beide Regten, en vestigde zich aanvankelijk als Advocaat te Zalt-Bommel, waren hij spoedig gelegenheid vond, blijken te geven van zijne bekwaamheid als Pleitbezorger.

Kortstondig was inmiddels zijn verblijf in zijne geboortestad. - Het Keizerlijk Decreet van 14 Mei 1810, krachtens hetwelk Zalt-Bommel en de zoogenaamde Boemelerwaard, waarin hij al zijne betrekkingen had, deel uitmaakten van het *Département des Bouches du Rhin*, met 's Hertogenbosch tot hoofdplaats, was voor hem een wenk, om zijne woonplaats naar 's Hertogenbosch over te brengen.

In 1812 liet hij zich derhalve aldaar in de Rol der Advocaten inschrijven, en dadelijk stelden zijne, in het Kanton Zalt-Bommel als Advocaat aangeknoopte betrekkingen hem in staat, om bij de toenmalige Regtbank van Eersten Aanleg en het Hof van Assisen, doorslaande bewijzen te leveren van zijne regtskennis en warme belangstelling in de behartiging der hem toevertrouwde zaken.

Spoedig vloeide den jeugdigen pleitbezorger de practijk ook uit de Meijerij en het overig gedeelte van het Arrondissement 's Hertogenbosch toe, en vormde de behandeling van een aantal belangrijke Regtsgedingen (waarin hij met of tegen de scherpzinnige en welsprekende Advocaten Mrs. J.H. SASSEN, en den tegenwoordigen Commissaris des Konings in Noord-Brabant, J.A. BORRET, optrad) hem in betrekkelijk korten tijd tot een dier pleitbezorgers, waarop de Balie roem mogt dragen.

Gretig maakte dan ook de administratie der Belastingen, bij de ontleding der betrekking van Advocaat der Administratie, van de gelegenheid gebruik, om den kundigen en ijverigen GANDERHEYDEN aan zich te verbinden, en hem het *patrocinium*, der zaken, 's Rijks Belastingen betreffende, op te dragen, terwijl eveneens het Bestuur der Domeinen, bij den dood van zijnen Advocaat, Mr. JAN HENDRIK SASSEN, zich gelukkig rekende, zijn geleden verlies te kunnen herstellen, door zijne belangen hem mede te mogen toevertrouwen.

Achtereenvolgens werd hij voorts benoemd tot Regterplaatsvervanger bij de voormalige Regtbank van Eersten Aanleg, daarna bij de Arrondissements-Regtbank te 's Hertogenbosch, vervolgens tot Dekan der Orde van Advocaten, terwijl Z.M. Koning WILLEM III, regtmatig zijne onmiskenbare verdiensten en trouwe ambtsvervulling als Advocaat van het Rijk willende huldigen, hem later tot Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw benoemde.

In weerwil van zijne uitgebreide bijzondere practijk, in weerwil zijner menigvuldige ambtsbezigheden, zocht en vond GANDERHEYDEN echter den tijd om meer dan één regtsgeleerd Geschrift in het licht te geven.

Zoo verscheen ruim één jaar na zijne bevordering tot Doctor in de beide Regten zijne uitmuntende Disputatio: *de juribus Patriae Potestatis, vulgo ita dictis, atque Tutelae*, waaruit wij hem als den echt wijsgeerig-wetenschappelijk gevormden Regtsgeleerde leeren kennen. Zoo gaf de behandeling van een

belangrijk Regtsgeding over het Novaal Tiendregt hem, in 1843, aanleiding tot de uitgave zijner doorwrochte pleitrede: *Over het wettig voortdurend bestaan van het Domaniaal Tiendregt, bijzonder ten aanzien der zoogenaamde Novaliën, in de Provincie Noord-Brabant; met eenen brief van den Hoogleeraar J.R. THORBECKE aan den Schrijver.* - In de daad, een schat van nasporingen behelst dit stuk van des Schrijvers regts- en geschiedkundige kennis, gelijk bijna elke bladzijde zijne onvermoeide arbeidzaamheid aantoonst. Tot diezelfde opmerking worden wij geleid door zijn jongst uitgegeven *Vertoog betrekkelijk de uitgiften van Gemeente- en Heidegronden in Noord-Brabant, eene bijdrage tot verklaring der Charters en Octrooijen, houdende zoodanige Uitgiften, door of van wege de voormalige Hertogen van Brabant.*

Alzoo was GANDERHEYDEN niet alleen onverdrooten werkzaam om de belangen van 's Rijks Domein of Schatkist op eene alles afdoende wijze te behartigen, maar beijverde hij zich tevens, om de vruchten van zijn onderzoek aan anderen mede te deelen, en van dáár, dat hij vooral den jongeren Regtsgeleerden tot vraagbaak verstrekke, dat deze zijne grondige kennis in het algemeen, maar bijzonder in het *Costumier-Regt der stad en Meijerij van 's Hertogenbosch* op den hoogsten prijs stelden, en ongetwijfeld met een dankbaar gevoel zijner welwillendheid, om hun gelegenheid tot oefening te verschaffen, zich blijvend zullen herinneren.

Tot omtrent twee jaren vóór zijn dood trad hij onafgebroken als pleitbezorger voor de Arrondissements-Regtbanken en het Provinciaal-Geregtshof in Noord-Brabant op, en, waar hij ook tot het laatste toe eene zaak van slechts eenig gewigt behandelde, daar deed hij zulks met jeugdig vuur, en wedijverde hij met zijne jongere ambtgenooten in welsprekende en warme voordragt ten behoeve zijner cliënten, met wier belangen hij zich misschien *te* veel vereenzelvigde. - Maar wie wil dit den vurigen en ijverigen pleitbezorger, tot een gebrek, wie

niet veel meer tot eene deugd aanrekenen, zoolang zulks slechts binnen behoorlijke grenzen beperkt blijft?

Op het onverwachtste openbaarde zich ten jare 1848 bij den krachtigen man de voorteeuwen der oorzaak van zijnen dood! Trouwens eene bloedspuwing tastte hem zoo geweldig aan, dat hij zelf begreep, zich zooveel mogelijk te moeten onttrekken aan alles, wat hem buitengewone gemoedsaandoeningen of bijzondere inspanning zoude kunnen veroorzaken. Van dáár, dat hij den *Koning* verzocht, hem als Rijks-Advocaat eenen Adjunct, zonder bezwaar voor 's Rijks schatkist, te willen toevoegen, en dat hij later, op zijn verzoek, een eervol ontslag als Advocaat van het Bestuur der Domeinen erlangde.

Met den kundigen Adjunct-Rijksadvocaat M^r. KORTEWEG, die hem in het patrocinium der zaken van het Domein opvolgde, en wien hij eene onbepaalde hoogachting toedroeg, behandelde hij sedert de meeste zaken als Advocaat-Consulent. In April II. begeerde hij echter bij uitzondering eene zaak der Administratie van 's Rijks Belastingen voor de Arrondissements Regtbank te Breda *zelf* te bepleiten, en het was dáár, dat de Voorzienigheid hem plotselings heeft opgeroepen.

In het paleis van Justitie overviel hem eene hevige beroerte, en sneed in weinig tijds zijnen levensdraad af, in weerwil der pogingen, welke de kunst aanwendde, om dien in veelzijdig belang, ware het mogelijk, te verlengen.

Ik herhaal, in veelzijdig belang: want, schetste ik MAURITZ GANDERHEYDEN, door de eenvoudige mededeeling van mij bekende daadzaken, als een kundig, arbeidzaam, naauwgezet Regtsgeleerde, door wiens dood de Balie een smartelijk verlies lijdt: zijne medeburgers missen in hem een even kundigen als trouwen Raadsman, en onze Maatschappij van Letterkunde telt door zijn afsterven een verdienstelijk Lid te minder; aan het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant is een schrander Bestuurder ontvallen, en de geheele Maatschappij, die zijne geestdrift voor het goede

waardeerde, gevoelt diep, met welk regt zijn gezin een zorgvol liefhebbend vader betreurt.

Trouwens dáár, waar tot bevordering van het welzijn van anderen iets was bij te dragen, vond men altijd MAURITZ GANDERHEYDEN onder de eersten. - Als één der Opzigters en Bestuurders van het Departement der *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* te 's Hertogenbosch, legde hij tevens den grondslag van twee door het Departement daargestelde en thans bloeiende hoogstnuttige Inrigtingen: eene herhalingschool voor meergevorderden van jaren, en eene spaarbank voor minder gegoeden.

Meermalen trad hij als redenaar in de Vergaderingen van deze, ons Vaderland zóó vereerende, Inrigting op, en boeide hij, *en* door zijn gekozen onderwerp, *en* door zijne levendige, krachtige voordragt aller aandacht.

Een dier Redevoeringen '*Ter nagedachtenis van Mr. CARL GERARD HULTMAN, Staatsraad Gouverneur van Noord-Brabant,*' zag op vereerende uitnoodiging van het Departementaal Bestuur het licht, en is eene bijdrage tot de kennis van zijn aesthetisch gevoel, zijne welsprekendheid en zijne hoogachting voor dien even geleerden als schranderen Staatsman, met wien hij vele jaren in naauwe vriendschapsbetrekkingen had gestaan.

Bijzonder trok hij zich, na een bezoek van het Instituut voor Doofstommen te Groningen, de belangen dier menschlievende Inrigting aan, en aan zijne ernstige bemoeijingen mag het Hoofdbestuur, veilig voor het grootste gedeelte, de wederoprigting der Afdeeling '*s Hertogenbosch* dank wijten.

Het Protestantsch Weezengesticht te 's Hertogenbosch vond in hem een warm voorstander en Regent, terwijl de waarlijk hulpbehoevenden nooit te vergeefs zijnen bijstand inriepen, maar hem steeds bereid vonden tot hulpe met raad en daad.

Zijne Echtgenootte ANDREA HELENA ROELOFS, met welke hij, in 1814, huwde, en in eenen allergelukkigsten echt leefde, ging hem, een zestal jaren geleden, in de eeuwigheid vooruit. - Innig betreurde hij met zijne zes kinderen het

verlies van deze geliefde gade en moeder. Tijdens haar leven bragt hij zijne meeste snipperuren door in zijnen gelukkigen huisselijken kring, dien hij door zijn opgeruimd karakter steeds verlevendigde. Na haren dood bewoog hij zich echter daarin bijna uitsluitend, en smaakte het grootste levensgenot, wanneer hij zich omringd kon zien van al zijne kinderen en kleinkinderen, voor wie hij een even hartelijk liefhebbend, als ijverig zorgend vader was.

Van zijne kinderen beleefde hij niets dan vreugde. - Zijne oudste dochter zag hij gelukkig gehuwd met den, ook als schrijver over onze Overzeesche Bezittingen, gunstig bekenden Oud-Luitenant-Kolonel van het O.I. Leger, thans kommandant der dienstdoende-Schutterij te 's Hertogenbosch, den Heer H. MERKUS LANGE, terwijl hij zijnen eenigen zoon, Mr. JASPER GANDERHEYDEN, vroeger Kantonregter te Middelharnis, met dezelfde betrekking in zijne geboorteplaats Zalt-Bommel, en dus in zijne nabijheid, mogt bekleed zien.

In Breda, waar hij, zoo als ik mededeelde, ontsliep, rust ook zijn stoffelijk overschot.

Zacht ruste er zijn asch, en in gezegend aandenken en dankbare herinnering blijve zijne nagedachtenis bij allen, die den regtschappen man gekend en tot hem in eenige betrekking gestaan hebben!

's Hertogenbosch, 24 Mei 1851.

M^r. J.D.W. Pape.

Levensbericht van Reyer Hendrik van Someren.

Onder de verdienstelijke mannen, aan de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde in den afgelopen tijdkring, ontvallen, behoort almede vermeld te worden haar werkzaam en zoozeer in hare bemoeijingen belangstellend medelid REYER HENDRIK VAN SOMEREN, die zich door zijne uitgegevene werken als Dichter eene eervolle plaats op den Nederlandsche zangberg verworven, en als beoefenaar onzer Vaderlandsche Geschiedenis menig blijk geleverd heeft van eene zucht tot onderzoek en nasporing, die nuttig en belangrijk mag genoemd worden.

Wanneer men in aanmerking neemt dat VAN SOMEREN, uitsluitend voor den handel bestemd, geene letterkundige opleiding genoten, maar zich-zelf gevormd, zijn talent ontwikkeld en door eigen studie het tot die hoogte, als waarop hij stond, gebragt heeft, dan zal voorzeker ieder onpartijdige het moeten erkennen, dat hij de hulde, die onze Maatschappij thans aan zijne nagedachtenis brengt, ten volle waardig is.

Dat VAN SOMEREN een voortreffelijken aanleg voor de poëzij bezat zal wel niemand ontkennen: oorspronkelijkheid, zonder den trant van dezen of genen na te volgen, kenmerkt zijne stukken, en deze onafhankelijkheid van geest bewijst, dat niet de Kunst alleen, maar de Natuur hem tot Dichter gemaakt had. Of echter de gave der poëzij wel te allen tijde door de Kunst

bij hem is veredeld geworden, zouden wij niet boven allen twijfel durven stellen. Ontegenzeggelijk echter is het, wat wij elders van zijnen dichttrant vonden aangetekend: 'dat men, zijne verzen lezende, spranken, ja dikwijls vlammen van echte poëzij kan aantreffen, die evenwel niet ongestoord in een' zachten en helderen gloed voortbranden; maar soms door een' windstoot wel eens uit de ware rigting geblazen en door den rook van verkeerde beeldspraak overwalmd worden.' Maar genoeg! wij zijn, bij de vereerende uitnoodiging der Maatschappij om een levensberigt van den Heer VAN SOMEREN te geven, niet geroepen als beoordeelaars van 's mans werken op te treden, maar wel om kortelijk VAN SOMEREN in dat licht te plaatsen, waarin wij meenen dat hij moet beschouwd worden; en dan zij in het algemeen gezegd, dat hij, afkeerig van alle belemmerende banden, zich wel eens buiten het rechte spoor liet vervoeren, doch dat daarentegen zeer veel in zijne kunstgewrochten uitblinkt, dat den toets van het ware en schoone, te allen tijde, zal kunnen doorstaan.

Indien VAN SOMEREN zich al eenige modellen ter navolging heeft voor oogen gesteld, dan, dunkt ons, zijn het VONDEL en ANTONIDES geweest. Zijn bekroond Dichtstuk *de Herstelling der moedertaal in de Zuidelijke Nederlanden*, zijn Lofdicht ter eere van SIMON STEVYN, dragen de blijken van echt dichterlijken gang, bezitten fiksche grepen, en hier en daar eene hooge poëtische vlugt, de genoemde sieraden onzer letterkunde waardig. Onder zijne kleine stukken en Romancen bevelen er zich velen door bevalligheid aan; terwijl zijne verzen getiteld: *zwarte Jan, Holland boven al*, zijn lofdicht op *Willem George Frederik*, Prins van *Oranje* en andere, bij hunne dichterlijke waarde, tevens getuigen van het warm vaderlandsch gevoel dat hem bezielde, en dat niet minder doorstraalt in al de stukken, die ter eere van het regerende stamhuis van hem het licht zien. Het laatstgenoemde gedicht werd door de Rotterdamsche Maatschappij ter beoefening van Wijsbegeerte en fraaije letteren: *Verscheidenheid en Overeenstemming*, met haren gouden eere-

penning bekroond. VAN SOMEREN, het zij in 't voorbijgaan gezegd, was een hartstochtelijk voorstander dier Maatschappij. Zij was, onder de leiding en het voorzitterschap van den beroemden Rotterdamschen kerkleeraar JAN SCHARP, voor hem, de geliefkoosde plaats, waar hij zijne redevoeringen en dichtstukken voordroeg en steeds met genoegen en toejuiching werd gehoord.

Als mensch bezat ook VAN SOMEREN zijne eigenheden; en gaven deze welligt aanleiding dat men zich niet zóó aan hem aansloot, als zulks bij anderen wel plaats heeft, het valt niet te ontkennen dat men hem meermalen verkeerd beoordeeld heeft, en niet altijd dat regt heeft laten wedervaren in het erkennen zijner verdiensten, waarop hij billijke aanspraak had. Hoe dit zijn moge, of hij door een misschien wat te hoog gestemd gevoel van eigenwaarde, bij prikkelbaarheid van gestel van zijne zijde, zulk eene opvatting omtrent hem heeft uitgelokt: VAN SOMEREN had, buiten twijfel, veel goedhartigs en hulpvaardigs. Waar iets goeds aan te vangen, door te zetten of te voltooijen was, daar vond men hem gereed tot medewerking, en in zijne betrekking als hoofd der gemeente van Kralingen, waar hij bijna een veertiental jaren den post van Burgemeester bekleedde, heeft hij zulks eervol getoond. De opbouw der Protestantsche kerk, andere voor die plaats nuttige inrigtingen zijn onder zijn bestuur tot stand gekomen: de opbrengst der uitgave van zijnen *Elizabeth's nacht*, een Dichtstuk in drie zangen, bestemde hij voor den opbouw dier kerk, en mogt voor de gemeente gewenschte uitkomsten opleveren.

Wat VAN SOMEREN's zucht tot opsporing van geschiedkundige en plaatselijke bijzonderheden betreft, daarvan kunnen de aantekeningen op die zangen getuigen. Er wordt veel wetenswaardigs in aangetroffen, dat den stempel draagt van met zorg en naauwkenrigheid onderzocht en bijeenverzameld te zijn; en VAN SOMEREN heeft het meermalen in Verhandelingen en Redevoeringen, door hem in letterkundige Genootschappen uitgesproken, getoond, dat hij een vlijtig beoefenaar onzer Geschie-

denis en onvermoeid navorscher van vele harer bijzonderheden was.

Indien steller van dit levensbericht zich niet vergist, dan heeft VAN SOMEREN hiervan ook meermalen (Februarij en October 1837) in de maandelijksche vergaderingen onzer Maatschappij de stalen geleverd, en eene Proeve ter verdediging eens altijd veroordeelden persoons, van WILLEM LUMEY, Graaf *van der Marck* voorgedragen, die de Werken der Maatschappij tot sieraad zoude hebben gestrekt, indien ze, volgens de belofte des Redenaars aan haar tot dat doel ware afgestaan. Wij vermeenen dat, na 's mans dood, hiertoe nog pogingen zijn aangewend, doch dat overwigtige redenen het gewenschte gevolg hebben belet. Belangrijkheid en vernuft moeten deze Proeve gekenmerkt en de bewijzen hebben opgeleverd van hetgeen wij reeds omtrent VAN SOMEREN hierboven aanmerkten.

Zijne talenten en vaderlandsche gevoelens werden dan ook buiten zijne vaderstad erkend en gehuldigd. Vele letterkundige Genootschappen, vooral in België, waar hij, voor zijne handelszaken, dikwijls vertoefde en met vele letterkundigen en geleerden in aanraking kwam, droegen hem haar Eere- of Honorair lidmaatschap op. Dit deden de Genootschappen van Tael- en Letterkunde te Brugge en te Gend, waar het hem gelukte verschillende malen het gouden of zilveren eermetaal, op de beantwoording van uitgeschreven dichterlijke prijsstoffen, weg te dragen; en bij de bekrooning door de reeds genoemde Maatschappij *Verscheidenheid en Overeenstemming* viel hem ook de gouden eerepenning bij het Genootschap *Nut en Beschaving* te Amsterdam, voor zijn gedicht *Gevoel van eigenwaarde*, te beurt. In den jare 1836 erkende de Tweede Klasse van het Koninklijke Nederlandsche Instituut zijne verdiensten, door hem tot haren Correspondent te benoemen; Z.M. Koning WILLEM I schonk hem in 1831 het Ridderteeken der orde van den Nederlandschen Leeuw; en onze Maatschappij, die hem in den jare 1830 onder hare leden opnam, verliest in hem een' man, die, gelijk de geachte Voorzitter in de laatst-

gehoudene Algemeene Vergadering, bij het vermelden van zijnen dood, aanmerkte, 'meermalen belangrijke uitkomsten van zijne geschiedkundige onderzoekingen mededeelde, en met genoegen aan hare vriendschappelijke bijeenkomsten deelnam.'

VAN SOMEREN overleed den 11 Mei 1851, in den ouderdom van 64 jaren; en terwijl onze Maatschappij deel neemt in het verlies dat zijne betrekkingen hebben ondervonden, brengt zij gaarne deze hulde aan eenen man, wiens naam met eere in onze letterkundige geschiedenis behoort vermeld te blijven.

Rotterdam.

J. VAN HARDERWYK RZ.

Eindnoten:

Ten bewijze hiervan kan ook nog strekken VAN SOMEREN's *Verhand. over het volkslied: Wilhelmus van Nassauwen*, in 1834 uitgegeven met eene hem daarover medegedeelde bijdrage van Mr. P.A. BRUGMANS.

Levensbericht van Theodorus van Swinderen.

Het is moeilijk een bericht te geven, voor deze bladen geschikt, van het leven eens mans, dat zoo rijk in veelzijdige werkzaamheid was, als dat van M^r. TH. VAN SWINDEREN. Men wordt, als men zich daartoe zet, overstelpt door de menigte van bijzonderheden, die opgeteld, een dor en levenloos geraamte zouden leveren; overgeslagen, aan het beeld, dat men wil schetsen, kracht en vastheid zouden doen ontbreken. Er moet dus eene keuze worden gedaan. Maar welk eene? Waarom dit verzwegen, dat vermeld?

In deze bladen zal de Nederlandsche Letterkunde het standpunt kunnen zijn, waaruit wij den veelzijdigen man beschouwen; evenwel niet in dezen zin, dat de overige zijden zijns beelds worden verwaarloosd; want zijne uiterlijke betrekking bragt mede, dat hij hoe langer zoo minder zich aan die Letterkunde kon wijden, zoodat eene beschouwing, uitsluitend uit dat standpunt genomen, zeer eenzijdig en onbillijk zou worden; maar in dezen zin, dat ik over het geheel hier veel minder let op zijne praktische werkzaamheden, waarin hij eigenlijk het grootste was, dan wel op zijnen letterkundigen en wetenschappelijken arbeid, en bijzonder doe uitkomen, waarom ook deze Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde een waardig lid in hem verliest.

THEODORUS VAN SWINDEREN werd den 13 September 1784 te Groningen geboren uit een zeer aanzienlijk geslacht. Zijne

ouders waren menschen van uitstekende godsvrucht, goedwilligheid en menschenliefde, die hunne kinderen bovenal in de vreeze des Heeren opleidden, en het hun voorts aan geene gelegenheid tot veelzijdige oefening en ontwikkeling deden ontbreken.

Onze VAN SWINDEREN beantwoordde op voortreffelijke wijze aan die opvoeding. Hij werd een godvreezend kind, en bleef godvreezend zijn geheele leven door, en hij maakte van alle gelegenheden, hem tot vorming van zijnen aanleg aangeboden, een naauwgezet gebruik, ten deele uit lust, ten deele uit godsvrucht.

Intusschen schijnt zijne kindschheid niets bijzonders te hebben opgeleverd, tot dat in 1795, toen hij tien jaren oud was en reeds één jaar op de Latijnsche school had vertoefd, de Fransche krijgsmagt in ons land trok, waardoor eene geheel andere orde van zaken ontstond en ook VAN SWINDEREN's vader in de regering zijner stad werd geplaatst. Deze zaak gaf eenen eersten grooten schok aan den jeugdigen knaap. De omwenteling zelve trof hem diep; de betrekking zijns vaders deed hem er veel meer van hooren en zien, dan menig ander kind; de Fransche officieren, die zijn ouderlijk huis bezochten, lokten de oefening uit, om zich gemakkelijk en vrijmoedig ook in eene vreemde taal uit te drukken; en bovenal de vele, alles belovende, proclamaties, die hij nu las, maakten hem begeerig ook daarin zijne kracht te beproeven, en zóó stelde hij toespraken en oproepingen, betreffende zijne kinderlijke zaken, die het eerst zijnen stijl oefenden en den grond legden tot zijne later zoo groote vaardigheid, om redevoeringen te stellen en toespraken te houden.

Den 10 Julij 1799 werd hij Student, om zich naar de begeerte zijns vaders aan de regten te wijden, terwijl zijne innerlijke zin hem veelmeer dreef, de natuurkunde te beoefenen. Van hier dat hij den 28 Februarij 1801, zestien jaren oud, met medehulp van eenige andere Studenten, het Natuur- en Scheikundig genootschap oprigtte, 't welk, bovenal door zijne

zorg gekweekt en in bloei gebragt, nu onlangs zijn halveeeuwfeest vierde, waarbij VAN SWINDEREN, als oprigter, de plegtige rede hield - zijn' zwanenzang - en het Bestuur des Genootschaps hem hoog vereerde, als die de ziel er van geweest was, vijftig jaren lang.

Zijn eerste letterkundige arbeid van beteekenis was eene *Dissertatio Juris Groningani de famulis domesticis*, welke hij den 18 Mei 1805, onder voorzitting van Prof. VAN TWIST, verdedigde. Zij is in der tijd zeer gunstig opgenomen en zelfs in het Hoogduitsch vertaald.

Nog in hetzelfde jaar werd hij doctor in de Philosophie, na den 28 September te hebben verdedigd eene *Dissertatio de atmosphaera ejusque in colores actione*, welke mede de eer eener vertaling in het Hoogduitsch genoot.

Eindelijk den 26 November 1806, promoveerde hij met de kap in de Regten op eene Dissertatie *de Legibus* en met het houden eener rede *de Platone, optimo in Legibus condendis Principis magistro*. Bij die gelegenheid hield zijn leermeester, S. GRATAMA, Professor in de regten, tevens eene, VAN SWINDEREN hoog vereerende, rede.

Zoo verliet hij de Hoogeschool, terwijl hij de grootste verwachtingen had opgewekt, wat ijver, lust, geschiktheid voor velerlei werk, omvattende kennis, en bovenal wat zijne onbegrensde welwillendheid, reine deugd en innige godsvrucht betrof.

Op ééne zaak moet ik nog opmerkzaam maken, wat zijn Academisch leven betreft; op eene zaak, welke den grootsten invloed op zijne geheele vorming als geleerde, als mensch en als Christen uitoefende. Doch ik moet haar eenigzins hooger ophalen.

Langen tijd heb ik VAN SWINDEREN gekend. Ofschoon hij 18 jaar ouder was dan ik, stelde hij van mijne kindschheid af veel belang in mij. Reeds vroeg, maar vooral nadat ik zijne collegies bezocht, bemerkte ik in hem een eerbied voor de

deugd, een aandringen op het streven naar zedelijke volmaking, een stellen van het wezen des Christendoms in het gelijkvormig worden aan God, zoo als ik nog van niemand had gehoord en ik uit zijne opvoeding (zijne ouders waren mij ook zeer goed bekend) en uit de opleiding, welke hij van zijne leermeesters had ontvangen, niet kon afleiden. Hoe meer ik later als Hoogleeraar en Schoolopziener in dubbele ambtsbetrekking, en bovenal als hartelijke vriend, met hem verbonden werd, des te meer vond ik in hem een helder inzicht in 't wezen der deugd en eene strenge toepassing van dit inzicht op alle voorvallen en onderwerpen. Blijkbaar werd het mij hoe langer zoo meer, dat de Kantiaansche wijsbegeerte grooten invloed op hem had uitgeoefend, misschien zelfs meer, dan hij zich zelven bewust was. Deze invloed nu van KANT op hem dagteekent van het jaar 1803. In dat jaar werd hij te Leiden toevallig bekend met den Heer D. FRANÇOIS, toen aldaar Student, die een vriend werd, met wien hij jaren lang briefwisseling hield. Deze wekte zijnen vroeger wakkeren, nu sluimerenden zin voor de dichtkunst weder op, zoodat hij zich daar nu meer dan ooit in oefende, en maakte hem met KANT bekend, wiens wijsbegeerte hij nog niet zelfstandig had onderzocht. Daarna in 1805 haalde hij te Groningen in eene oppositie eene plaats uit KANT aan. Dit werd opgemerkt door GABINUS DE WAL, toen jong Student, die gaarne KANT's werken wilde bestuderen. Deze verzocht hem bij zich en sprak over zijnen wensch, waarop zij te zamen met eenige andere Studenten een gezelschap oprigten, *Veritas et Officium*, ter onderzoeking der wijsbegeerte van KANT. VAN SWINDEREN legde zich nu met te meer ijver op de kennis van dezen uitstekenden wijsgeer toe, en maakte voor dit gezelschap nog in 1805 eene verhandeling over KANT's *Critiek der zuivere rede*, en eene over die der *practische rede*, en in 1806 over de *Critiek der oordeelskracht*, welke hij als overzicht en inleiding, om KANT te leeren kennen, aan de overige leden dicteerde. Van dien tijd af had hij ter beschaving van zijn verstand, ter

veredeling van zijn hart, ter verfijning van zijnen smaak en ter standvastige beoefening der deugd en godsvrucht, als ook ter hoogere waardering van de zedelijke strekking des Christendoms, aan dit gezelschap en deze studie, onberekenbaar veel te danken, zijn geheele leven lang.

In het jaar, nadat hij de Hoogeschool had verlaten, in 1807, werd hij tot eene betrekking geroepen, waarin hij het uitgebreidste nut voor geheel het vaderland, ook tot in volgende geslachten, heeft gedaan; hij werd den 28 Februarij Schoolopziener, en reeds den 3 Junij van dat jaar Secretaris der Commissie van onderwijs in de Provincie Groningen, welke betrekking hij 44 jaren onafgebroken met nooit verflaauwden ijver, heeft waargenomen.

Zal ik over hem als bevorderaar van het schoolwezen uitweiden? Maar eene opgave van bijzonderheden over dit onderwerp voegt in deze bladen niet; en 't algemeene is overbekend. Elk weet, dat VAN SWINDEREN's naam met dien van NIEUWOLD, VAN DER PALM, VAN DEN ENDE, om nu van anderen te zwijgen, voor altijd in de geschiedenis van Nederlands schoolwezen eervol zal prijken. Hij was een mensch, die, door hoevelen miskend en bespot, door nog oneindig meer gekend, geëerd, geacht, bewonderd en geliefd werd, en aller achting en liefde, vooral ook door zijnen heiligen arbeid voor de verlichting en veredeling des volks, in zeldzame mate verdiende.

Elders worde hij dan als schoolopziener en bevorderaar van onderwijs en opvoeding geschetst! Maar hier, als lid van allerlei letterkundige en weldadige inrigtingen? Ze zijn naauwelijks alle te vermelden! Alleen zijne ambten, waardoor hij aan de Hoogeschool van Groningen werd verbonden, zal ik noemen.

Den 30 April 1812 werd hij onder den titel van *Inspecteur der Academie van Groningen*, toen de Fransche inrigting van onderwijs bij ons was ingevoerd, belast met het opzigt over

al de middelbare en lagere scholen in de departementen van de Ooster en Wester Eems (Groningen en Oostfriesland), en tevens in nauwe betrekking gesteld tot den Rector der Groningsche Hoogeschool, HERMAN MUNTINGHE. De post hield in 1814 op, maar toen werd hij, na meermalen als Hoogleraar, 't zij in de wijsgeerte of regtsgeleerdheid, 't zij in de natuurkundige wetenschappen in aanmerking of op de voordragt te zijn gekomen, den 23 September, in deze laatste wetenschappen als Hoogleraar aangesteld, en begon hij weldra de Natuurlijke Historie te onderwijzen, waarbij hij zich tot zijnen dood toe heeft gehouden, ofschoon hij ook een enkel jaar de Logica en Metaphysica en vele jaren de Paedagogica, nog langer de Encyclopaedie heeft gedoceerd.

Ook als Hoogleraar heeft zich VAN SWINDEREN groote verdiensten verworven. Het Museum van Natuurlijke Historie, nu een sieraad onzer Hoogeschool, bestond in 1814 niet; geen enkel voorwerp was voorhanden dan op de Bibliotheek het schild van eene schildpad, die in den Hortus had geleefd. VAN SWINDEREN's ijver, die betrekkingen aanknoopte in Frankrijk, Duitschland, Engeland, aan de Kaap, op Java en in China, en honderden meesters en studenten en vele geleerden wist over te halen, hem alles te zenden wat zij konden vinden en missen; VAN SWINDEREN's ijver, die bovendien geheele kabinetten, als van CAMPER, DE RIEMER, JOH. MULDER, G. BAKKER, wist aan te koopen voor onze Hoogeschool, heeft dat Museum geschapen. Door de voorwerpen van dit Museum en vele platen te vertoonen, als ook door kort en aanschouwelijk te verhalen, boeide hij de studenten zoo zeer op zijne collegies, dat in zijnen besten tijd genoegzaam alle studenten zijne lessen over de Natuurlijke Historie bijwoonden, en velen dit volhielden al de vier of vijf jaren lang, dat zijn cursus, van de zoogdieren af tot de delfstoffen toe, voortduurde. In zijnen omgang met de studenten was hij voorts de welwillende, weldadige, deugd- en godsvruchtlievende vriend van allen, die vele honderden op het innigste aan zich heeft ver-

bonden, en velen door ernstige en nadrukkelijke, somtijds harde, altijd liefdevolle toespraak en teregtwijzing voor dit en voor een beter leven heeft behouden.

Bij deze Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde werd hij den 7 Julij 1813 tot lid benoemd. Hij verdiende deze eer van wege zijne dichtproeven, vooral achter de Dissertaties van zijne vrienden, LULOFS, DE WAL en anderen te vinden, waaronder zeer goede voorkomen; van wege zijne vele, in krachtigen en zuiveren stijl gestelde redevoeringen, bij vele gelegenheden uitgesproken; en van wege zijnen ijver voor de letterkundige geschiedenis. Aan deze geschiedenis wilde hij ook vooral den *Almanak der Akademie van Groningen* dienstbaar maken, welke hij van 1813 af twintig jaren lang uitgaf. Bovendien zorgde hij voor haar op vele wijzen door de verdiensten te eeren van uitstekende mannen. Niet ligt heeft iemand even veel redevoeringen en toespraken gehouden over voortreffelijke tijdgenooten als hij, gelijk over J.J. MODDERMAN, W.H. CRULL, H. WESTER, S. STRATINGH EZ., en schier over alle Professoren, die tijdens zijne ambtsbediening overleden; van welke opstellen enkele zijn gedrukt, vele aan anderen dienst hebben bewezen voor hunne berigten over die mannen.

Verwant met deze werkzaamheid was zijne zucht, om edele mannen en groote gebeurtenissen in aandenken en eere te houden. Zoo zorgde hij, dat de versleten steen op het graf van REGNERUS PRAEDINIUS werd vernieuwd, dat er eene zuil werd opgerigt op het slagveld van Heiligerlee voor Graaf ADOLF VAN NASSAU, een gedenkteeken voor HENDRIK WESTER in de Grootte Kerk te Groningen, monumenten op de Zuiderbegraafplaats voor den Gouverneur VAN IMHOFF, voor de in den tiendaagschen veldtogt gesneuvelde Groninger schutters, en voor de Officieren VAN VALKENBURG en LEWE VAN ADUARD, elk afzonderlijk. Ook was hij het, die den gedenkdag van

Groningen's bevrijding in 1672, den 28 Augustus, weder in eere bragt en, na bijna vijftigjarig vergeten, weder door volksfeesten deed vieren.

Deze zucht, om elk, die in letteren en wetenschap, in zedelijkheid en godsvrucht groot en goed was, al wat voor 't vaderland en de menschheid belangrijk en weldadig is, te gedenken en te vereeren, en al wat voor verlichting, veredeling en heiliging des menschdoms kan dienen, aan te moedigen en te bevorderen; deze edele zucht spreekt ook luide in zijne van allerlei zijden zoo hoogst merkwaardige gifte van 22 April 1850, aan het Groene Weeshuis te Groningen, waarbij ongeveer dertig verschillende inrigtingen voor opvoeding, menschlievendheid, vaderlandsliefde, wetenschap en godsvrucht worden bevoordeeld, en wel op die wijze, dat het betrekkelijk kleine kapitaal (van honderd certificaten Nederl. Werkel. Schuld van f1000, 2½ pCt.) jaarlijks moet aangroeijen, tot dat het een rijk fonds is geworden, waardoor ook nog de verste nakomeling zal gezegend kunnen worden.

Geen wonder, dat de gevaarlijke ziekte van zulk een man Groningen in bezorgdheid, zijn dood, den 11 April 1851, Stad en Ommelanden, ja menige plaats en woning in verder afgelegene vaderlandsche oorden, in rouw en droefheid dompelde.

Geene grootere lofspraak is op hem denkbaar, dan zijne begrafenis. Ofschoon de familie het lijk geheel in stilte wenschte ter aarde te bestellen, was geheel de Stad op de been, stonden straten en pleinen vol van rijken en armen, geleerden en ambachtslieden, grijzen en kinderen. En er kwamen Onderwijzers, Predikanten en andere vroegere leerlingen uit alle omliggende streken, en sloten zich met Studenten, Hoogleraren en tallooze burgers aan den trein, die al langer en langer werd.

Het was, als of er een Koning werd ter aarde besteld. En er was ook - een Koning gestorven in het rijk van deugd, menschenliefde en godsvrucht.

Groningen, Julij 1851.

P. HOFSTEDE DE GROOT.

Eindnoten:

Bl. 80. VAN SWINDEREN had ook een ruim aandeel aan de *Brieven geschreven op eene wandeling door een gedeelte van Duitschland en Holland in den zomer van 1809*, welke hij met vier andere leerlingen der Groninger Hoogeschool aldaar in twee deelen, in 1809 en 1810 het licht deed zien.

Levensbericht van M^r. Pibo Antonius Brugmans.

Op den 2^{den} Mei 1851 overleed te Amsterdam M^r. PIBO ANTONIUS BRUGMANS, in den ouderdom van bijna 82 jaren.

Hij was de jongste zoon van den Groningschen Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkunde ANTONIUS BRUGMANS en te Groningen den 26^{sten} Julij 1769 geboren.

Reeds vroeg toonde hij een uitstekenden aanleg en werd op de Latijnsche school, maar vooral onder de leiding en door het onderwijs van zijn voortreffelijker vader, voor de Akademie voorbereid. Aan de Groningsche Hoogeschool oefende hij zich daarop, gedurende, eenige jaren, met den meesten ijver in het vak zijner keuze, de Regtsgeleerdheid, en vertrok later naar de Leidsche Hoogeschool, waar hij die studie voortzette en voleindigde. De aanleiding tot die verandering van Akademie lag zeker eenigzins in zijn ouderen broeder, SEBALD JUSTINUS BRUGMANS, die toen te Leiden, als Hoogleeraar in de Kruidkunde en Natuurlijke Historie, met grooten roem werkzaam was en die, door zijn jongeren broeder innig geëerd en bemind, na den dood van hunnen vader, den grootsten invloed op zijne vorming uitoefende; maar inzonderheid was het toch de naam der voortreffelijke Leidsche Hoogleeraren in de Regtsgeleerdheid en vooral van den beroemden PESTEL, die hem aantrok en bewoog, om de leiding inzonderheid van den laatstgenoemde te volgen. Van den aanvang af werd hij door zijne leermeesters om zijn gelukkigen aanleg, buitengewone vlijt en

reeds gemaakte vorderingen op de meest eervolle wijze onderscheiden. Slechts ééne proeve mag daarvan hier gegeven worden. Toen hij ééns, met zijn vriend CORN.

FELIX VAN MAANEN, verhinderd was geworden het collegie van PESTEL bij te wonen, ging deze, hunne afwezigheid terstond bemerkende, niet voort; maar herhaalde voor zijne overige talrijke leerlingen een vroeger behandeld stuk en vervolgde eerst daags daarna in de behandeling van zijn onderwerp, met de uitdrukkelijke vermelding, dat hij den vorigen dag, om de afwezigheid van BRUGMANS en VAN MAANEN, die behandeling had uitgesteld. Van een student, die door zoodanigen Hoogleeraar zoo bijzonder onderscheiden werd, mogt men gewisselijk hooge verwachtingen koesteren.

Te Groningen en te Leiden om zijne talenten en karakter geacht en geëerd, werd hij aan eerstgenoemde Hoogeschool tot Doctor in de beide Regten gepromoveerd, den 19 September 1792, na het verdedigen eener Dissertatie: *de legum collatione ejusque usu in earum interpretatione*.

Slechts weinige maanden had hij zich te 's Gravenhage als Advokaat gevestigd, toen hij, in Junij 1793 tot tweeden Advokaat der Oost-Indische Maatschappij benoemd, naar Amsterdam vertrok, waar hij sedert dien tijd steeds gewoond heeft.

In die betrekking geplaatst begreep hij terstond, dat hem die ondervinding en vooral die kennis van zaken, den koophandel betreffende ontbrak, die noch door ijverige regtskundige studie aan de Hoogeschool, noch door een juist oordeel en gezond verstand kan worden aangevuld en vervangen. Om zich die ondervinding te spoediger te verwerven doorlas en bestudeerde hij, van den eersten dag af, met stalen vlijt en in letterlijken zin nacht en dag werkende, alle proceduren en geschilstukken, die bij de O.I. Compagnie van den beginne af waren voorgekomen en hield voor eigen gebruik aanteekening van het belangrijkste. Hij deed dit met eene inspanning en voortvarendheid, die alleen bij zijne zielskracht en ligchaamssterkte mogelijk was en had na weinige maanden het genoegen te zien,

dat zijne adviezen, die zich niet alleen door een juist gebruik van regtskundige gronden aanbevelen, maar ook altijd door de aanhaling van gelijksoortige gevallen werden toegelicht, bij voorkeur door de Bewindhebbers dier Maatschappij werden gevraagd en in den regel werden gevolgd.

De omwenteling maakte een einde aan die eervolle en door hem zeer gewaardeerde betrekking. In 1796 werd hij, gelijk zijn mede-Advokaat en alle Bewindhebbers, uit die betrekking ontslagen. Wel werd hij, ofschoon bekend als voorstander van het huis van Oranje, om zijne erkende bekwaamheid, door de nieuwe Bewindhebbers, op nog voordeeliger voorwaarden, uitgenoodigd, op nieuw als Advokaat der O.I. Compagnie werkzaam te zijn, maar hij sloeg dit aanbod af, tenzij ook de oude, aanzienlijke en waardige Bewindhebbers in hunne eervolle ambten werden hersteld; iets, waartoe men in dien stand van zaken niet besluiten konde, noch wilde.

Van nu aan wijdde BRUGMANS zich gedurende meer dan 30 jaren als Advokaat te Amsterdam aan de uitoefening der burgerlijke praktijk en verwierf zich de algemeene achting. Grondige regtskunde, vereenigd met eene levendige en krachtige voordragt voor de balie, benevens een karakter, welks onkreukbare goede trouw en standvastige ernst door allen erkend werd, deze waren de grondslagen, waarop zijn roem als Advokaat gevestigd werd. Bijzonder groot was bovendien de schranderheid, waarmede hij de ingewikkeldste zaken wist te ontwarren en te doorgronden, te ordenen en open te leggen, en de vaardigheid, waarmede hij de hem opgedragene en toevertrouwde zaken voleindigde. Hij genoot dan ook bij de rondheid en openheid, waarmede hij zijne adviezen gaf en bij zijne groote minzaamheid het algemeenste vertrouwen.

Van den eerbied voor zijne talenten en onbaatzuchtige werkzaamheid, die zijne medeburgers, in onderscheidene standen, te Amsterdam en elders voor hem koesterden, zag en hoorde de ondergeteekende meermalen de ondubbelzinnigste bewijzen en getuigenissen. De stad Amsterdam erkende die door hem

in 1806 tot Weesmeester, later tot haren Advokaat te benoemen. Door verschillende Vorsten, wier persoonlijke of landsbelangen hij had waargenomen, werd hij met ridder-orden ver sierd. Hij werd in 1815 benoemd tot Ridder der orde van den Nederl. Leeuw, in 1818 tot Ridder van de Burgerl. Orde van Verdiensten van Saksen en in 1819 tot Ridder der Orde van Burgerl. Verdiensten van Beijeren.

Het was echter niet alleen om zijne uitstekende talenten, in zijne maatschappelijke betrekking ten toon gespreid, dat aan BRUGMANS welverdiende blijken van eer en hulde van de zijde zijner stadgenooten en medeburgers ten deele vielen. Hij was in het staatkundige een getrouw burger en een waar vriend des vaderlands, met onverwrikte standvastigheid gehecht aan het huis van Oranje.

Geen wonder dan ook, dat hij in den tijd der Fransche overheersching, toen zijne bekwaamheden hem voor persoonlijke terugzetting bewaarden, hoezeer ook aangezocht, voor alle ambten, eereposten en bedieningen volhardend bleef bedanken en in 1813 een der eersten was, die de afwerping van het vreemdenjuk toejuichten en krachtdadig hielpen daarstellen. Zoodra te Amsterdam, op den 15 November 1813, het lang vertrapte volk zich tegen zijne verdrukkers had verzet en het noodzakelijk was geworden, bij de bestaande regeringloosheid, een ander bestuur op te rigten, welks Leden het vertrouwen der burgerij in genoegzame mate genoten om de orde te herstellen en moed en kunde bezaten om tegen de Fransche krijgsmagt, die nog in de nabijheid was, de noodige maatregelen van verdediging te beramen en tot stand te brengen, was BRUGMANS gereed om zich aan andere goedgezinden aan te sluiten en die moeilijke en hagchelijke betrekking te aanvaarden. Op den 16 November liet hij zich volgaarne benoemen tot lid van het Provisioneel Bestuur der stad Amsterdam, en werkte zoo mede tot versterking van de in stilte te 's Hage verbondenen, die, na het vernemen van den opstand te Am-

sterdam, op den 17 November, zich tot het vormen van een Provisioneel Bestuur verenigden en de heuchelijke omwenteling krachtdadig bevorderden. BRUGMANS nam van die betrekking zijn ontslag, in 1814, zoodra het gevaar daaraan verbonden geweken was.

In het herstelde vaderland zag hij zich weldra benoemd tot onderscheidene bedieningen en nam de werkzaamheden daaruit voortvloeiende gaarne op zich. In 1814 voor het eerst benoemd tot lid der Provinciale Staten van Holland, werd hij telkens weder ingekozen, tot dat hij lid der Eerste Kamer was geworden. In 1814 werd hij ook aangesteld tot Houtvester in het Tweede Jagtdistrict van Noordholland. In 1823 werd hij lid van het Amortisatie-Syndicaat en lid van de Permanente Commissie bij hetzelfde. Tweemalen werd hij door de Staten van Holland benoemd tot lid der Tweede Kamer der Staten-Generaal; eerst in Julij 1819, toen hij om bijzondere redenen zich verplicht gevoelde voor die eervolle betrekking te bedanken: daarna in Julij 1829. Deze laatste benoeming was, bij de bestaande spanning tusschen de toenmalige Noordelijke en Zuidelijke Provinciën des rijks, van staatkundig gewigt, zoo om de bekende beginselen van den gekozene, als om zijne erkende talenten en groote bekwaamheid. Terstond vond dan ook die keuze bij de Belgen grooten tegenstand. Om hem te kunnen verwijderen, beweerden deze, dat hij in zijne betrekking van lid der Permanente Commissie van het Amortisatie Syndicaat aan den lande comptabel was en dus niet als afgevaardigde konde optreden. Na langdurige discussiën werd hij in de Tweede Kamer, door de Belgen, met eene kleine meerderheid, van 45 tegen 41 stemmen, afgewezen. Hij verzocht daarop van den Koning zijne demissie en verkreeg die den 27 November 1829. Vier dagen later, op den 1 December 1829 werd hij door den Koning benoemd tot Staatsraad in buitengewone dienst.

Tien jaren later, den 29 September 1840, werd hij door den Koning, die ook vroeger in belangrijke omstandigheden

hem gaarne en dikwijls raadpleegde en zijn helder doorzigt en ongemeene bekwaamheden hoog waardeerde, tot nieuwe werkzaamheden geroepen door zijne benoeming tot lid van den Raad van State en den 28 October 1841 tot lid van de Eerste Kamer der Staten Generaal. In de laatste betrekking was hij werkzaam, nog op het laatst met jeugdigen ijver, tot aan de grondwetsherziening in 1848.

In alle deze betrekkingen heeft BRUGMANS met groote getrouwheid, somtijds boven zijne krachten, gewerkt tot heil des vaderlands. Aan zijne staatkundige beginselen bleef hij steeds getrouw. Hij wist te zwijgen in tijden, waarin onbedachtzame woorden niet alleen aan hemzelve, maar ook aan zijne beginselen zouden geschaad hebben; hij sprak met kracht, waar de verdediging dier beginselen naar zijn inzien gepast was en gevorderd werd. Van zijne opregte vaderlandsliefde en warme gehechtheid aan het huis van Oranje was men steeds ten volle verzekerd, en noch vleijende lof van andersdenkenden, noch hunne smaad en bestrijding konden hierop immer eenigen invloed uitoefenen.

Kunsten, letteren en wetenschappen vonden in BRUGMANS steeds een ijverigen voorstander en beschermer, hoewel hij door de menigte zijner bezigheden in verschillende betrekkingen verhinderd werd door eigene geschriften tot hare bevordering mede te werken. Van zijne hand is, behalve zijne dissertatie, alleen eene feestrede in druk uitgekomen, gehouden op den 24 October 1817, bij gelegenheid van het vijftigjarige bestaan van de *Maatschappij tot redding van drenkelingen*, wier mede-Bestuurder hij sedert October 1803 geweest was, en eene toelichting van het oud-Vaderlandsche Wilhelmus-lied, eenige belangrijke bijdragen voegende bij de verhandeling daarover van den dichter VAN SOMEREN (1834). Zijne liefde echter voor wetenschap en kunst was altijd levendig en werkzaam; en, als lid van de Tweede Klasse van het Instituut, sedert Julij 1809 en nader bevestigd in Mei 1816; als lid der Hollandsche

Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen, sedert 1809; als lid van het Genootschap voor Oudheidkunde te Bonn, sedert 1842; en vooral als lid der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde, sedert 1810, toonde hij dikwijls, dat de bevordering vooral van Vaderlandsche letteren en geschiedenis hem grootelijks ter harte ging.

Hij was inzonderheid ook voor de studie der monumentele oudheid met groote liefde bezielde en volgde de nieuwe ontdekkingen op dit gebied met eene levendige belangstelling, die hem tot aan zijn dood is bijgebleven. Hij beklagde het somwijlen, op vergevorderden leeftijd, dat zijn zeer bezet ambtsleven hem zoo weinig tijd tot die studie had overgelaten; ten gevolge waarvan hij zich ook liefst met bescheidenheid een liefhebber dier studiën noemde. Hij was echter meer. Hij was ook beschermer en zelfwerkend bevorderaar daarvan. De volgende feiten zullen daarvoor als bewijzen kunnen gelden.

Hij was de eerste, die voor ruim 30 jaren de ontdekking der zoo zeldzame houtwegen in de Valther-veenen bij de Tweede Klasse van het Instituut ernstig ter sprake bragt, en die aanleiding gaf, dat er van wege dit geleerde ligchaam eene speciale Commissie van onderzoek benoemd werd, die hare uitkomsten bekend gemaakt heeft in de Verslagen en Handelingen dier Klasse van het jaar 1819 en 1821. Hij was de eerste die aangaande den oorsprong dier brug een nieuw, van alle anderen afwijkend, gevoelen durfde voorstaan, dat ook niet van gronden ontbloot was en alleen voor een nieuw onderzoek, dat door latere ontdekkingen werd voorgelicht, heeft moeten wijken.

Hij was ook de eerste, die in 1842, toen de bekende opgravingen bij Wijk bij Duurstede geschieden, krachtig en werkzaam aan die ontdekkingen deel nam, ontdekkingen, die zoo vele nieuwe bouwstoffen voor de algemeene oudheidkunde bevatteden en die in de vaderlandsche eene leemte aanvulden. Hij reisde met den hem bevrienden D^r. JANSSEN van Leiden derwaarts, zocht zelf op de akkers met jeugdigen ijver mede

en vond met eigen handen eenen op die plaats geheel éénigen Romeinschen tegel met het merk van het XXX^{ste} legioen. Grootelijks verblijdde hij zich, toen hij de belangrijke verzameling van Wijsche oudheden in eigendom verkregen had, die door denijver van den Heer J. VAN DE VEUR te Zoelmond was bijeengebragt.

Onbekrompen stelde hij die verzameling te Leiden onder het toezigt van D^r. JANSSEN, ter bezigtiging van wie zulks wenschen mogt en bepaaldelijk met oogmerk, dat de laatstgenoemde daarmede voor de wetenschap voordeel mogt doen (zie de *Oudheidk. Mededeelingen* van D^r. JANSSEN, St. I en II.). Hij zelf deed aangaande de Wijsche ontdekkingen eene belangrijke mededeeling aan de Tweede Klasse van het Instituut en schonk van zijne verzameling een groot gedeelte weg aan de oudheidkundige verzamelingen te Groningen, Leeuwarden, Utrecht en Leiden, opdat de kennis daarvan zooveel mogelijk in ons vaderland verspreid mogt worden.

Toen hij in 1842 te Birten bij zijn vriend, Baron MARTELS, logeerde en zij over dien klassieken grond wandelende oudheden zochten, raapte zijn vriend een glazen afgietsel op voorzien van beeldwerk, welks waarde terstond door BRUGMANS werd ingezien en dat zijn vriend hem gaarne afstond. Dit fraaije antieke beeldwerk stelt Bacchus voor, met den thyrs, staande op een zegewagen, bespannen met vier dartelend galopperende paarden, die door eene Victoria gemend worden. Het werd door de zorg van D^r. JANSSEN weldra uitgegeven in de *Jahrbücher des Vereins von Alterthums-Freunden* te Bonn, St. III. S. 129, Taf. III. 9, met ophelderingen van Prof. URLICHS, en is onlangs nog door Prof. WIESELER te Göttingen belangrijk genoeg geoordeeld om nogmaals bekend gemaakt te worden, in zijne *Denkmäler der alten Kunst*, B. II. H 3. Taf. XXXVIII, 446.

Van zijne jeugd af had hij eene verzameling van gedenkteekenen der vaderlandsche oudheid aangelegd en zich van lieverlede eene niet onbelangrijke verzameling van Oud-Germaansche en Celtische voorwerpen verworven, vooral uit de provin-

ciën Drenthe en Groningen afkomstig en rijk in allerlei middeneeuwsche en latere wapenen. De meeste dier Germaansche oudheden had hij, die reeds in zijne vroege jeugd bij de opening van een der Hunnebedden was tegenwoordig geweest, zelf gevonden, of op de plaats waar zij gelegen hadden van de vindere aangekocht of verkregen.

Behalve deze studie der oudheden behoorde tot zijne met groote belangstelling en ijver voortgezette onderzoekingen, de kennis van den alouden toestand onzes vaderlands. Door de gesprekken en eene verhandeling van zijn vader was hij al vroeg opmerkzaam geworden op de geologie en den natuurlijken staat van Nederland. Door den voorgang van zijnen broeder, en de geologische wandelingen met dezen door Groningen en Drenthe, later ook door eene buitenlandsche geologische reis in 1791 met denzelfden, was de lust tot die studie aangewakkerd en versterkt. Alles wat daarover in ons Vaderland werd uitgegeven trok zijne levendigste belangstelling. Hij bezat vooral van de in dit opzigt zoo belangrijke provincie Groningen de naauwkeurigste en tot in bijzonderheden afdalende kennis en van hetgeen door Oude en Middeneeuwsche of latere schrijvers over den alouden toestand onzes lands was medegedeeld of in het licht gesteld, was niets hem onbekend of vreemd gebleven. Om zijne groote en diepe kennis van dit voor de oud-vaderlandsche geschiedenis zoo belangrijke onderwerp, is het zeer te betreuren dat hij door gewigtiger bezigheden is verhinderd geworden, de slotsommen van zijn onderzoek door den druk bekend te maken. Ook hadden wij gaarne van zijne hand bijdragen ontvangen tot de geschiedenis van het begin van den tachtigjarigen oorlog, met wier bijzonderheden hij in buitengewone mate vertrouwd was.

Overigens nam hij, zooveel hij konde, het levendigste aandeel in alles wat op wetenschap betrekking had en had hij de belangrijke ontdekkingen, die gedurende zijn leeftijd vooral in het Oosten gedaan zijn, met dat gevolg gade geslagen, dat hij hare gewigtige resultaten zich had eigen gemaakt. Zijn

helder hoofd en sterk geheugen, zijn juist oordeel en standvastige wil deden hem alles, wat hij wenschte te weten, van de hem belangrijkste zijde aanvatten en bij zijne voorvarendheid meestal op gelukkige wijze verkrijgen. Die hartelijke liefde voor de studiën is hem tot aan het einde zijns levens bijgebleven.

Uit zijn huwelijk in het jaar 1798 gesloten, met Vrouwe ANNA RYSENDAAL, werden hem drie zonen en vier dochters geboren, van welke laatste drie hem in bloeienden leeftijd tot zijne zeer groote smart door den dood ontvielen. Hij zelf genoot tot in hoogen ouderdom doorgaans eene goede gezondheid, die hem tot zijne buitengemeen talrijke werkzaamheden in staat stelde. Eerst laat begon bij den grij saard het vaste en forsche ligchaamsgestel en de kracht van den geest eenigzins te verminderen. Zijn overlijden op den 2 Mei 1851 was voor zijne Weduwe en Kinderen eene oorzaak van billijken rouw, gelijk voor de vele vrienden van den ontslapene, die in hem een trouwen vriend missen, en voor de stad zijner inwoning, die in hem een verdienstelijken burger heeft verloren.

Leiden, 15 Julij 1851.

A. Rutgers.

Levensberigt van Karl Lachmann.

KARL LACHMANN werd den 4 Maart 1793 te Brunswijk geboren. Zijne eerste wetenschappelijke opleiding ontving hij in het Catharineum daar ter stede, en de liefde voor de letterkunde, die hem van nature eigen was, werd daar nog sterker aangevuurd door de voortreffelijke leiding, die CONRAD HEUSINGER zijnen leerlingen wist te geven. Na een kortstondig verblijf te Leipzig vertrok hij naar de Hoogeschool te Göttingen. Hier werden zijne taalkundige oefeningen met ijver voortgezet. DISSEN, de ernstige philoloog, die aan de studie van het lierdicht des Griekschen meesters de bespiegelingen der wijsbegeerte verbond; ERNST SCHULZE, die door zijne betooverde Roos en menige andere vrucht van zijnen edelen geest geheel het Duitsche vaderland mogt boeijen en onze LACHMANN stichtten aldaar in 1811 het Philologische gezelschap. Gedurende de honderd dagen diende hij als vrijwillige jager in het Pruissische leger en na het herstel van den vrede bleef hij tot zijnen dood toe aan Pruisen verbonden. Eerst colloborator aan het Werdersche Gymnasium te Berlijn, werd hij vervolgens naar Koningsbergen verplaatst, waar hij in 1816 eene betrekking aan een der scholen, in 1818 het buitengewoon Hoogleeraarambt aan de Universiteit aanvaardde. In 1825 keerde hij in laatstgemelde betrekking naar Berlijn terug, en nauwelijks verlieden er twee jaren, toen hij reeds tot gewoon Hoogleeraar werd bevorderd. Na gedurende het vierde gedeelte

eener eeuw daar ter plaatse de wetenschap met verbazingwekkenden ijver beoefend, tallooze leerlingen van allerlei rang en rigting gevormd, en getracht te hebben de philologische kritiek op een vasten en zekeren grondslag te bouwen, werd hij in de maand Maart l. l. op acht-en-vijftigjarigen leeftijd aan de wetenschappen en aan de Hoogeschool, waarvan hij een sieraad was, door den dood ontrukkt.

Het is hier de plaats niet te wijzen op de menigvuldige geschriften, waardoor hij poogde de beginselen, die hij voor de eenige ware hield, op de overblijfselen der klassieke oudheid toe te passen¹⁾. Evenmin mogen wij hier uitweiden over zijne beide uitgaven des Nieuwen Verbonds, of aangaande de schriften, waardoor hij ULPIANUS en DOSITHEUS ophelderde of den tekst van GAJUS²⁾, na zoo vele uitstekende pogingen van andere geleerden, aan een hernieuwd kritisch onderzoek onderwierp. Wij willen hier alleen wijzen op de voornaamste zijner veelvuldige werken, die de letterkunde en het volksleven in de Germaansche wereld gedurende de Middeleeuwen in een nieuw licht stelden, en die ook onze Maatschappij noopten hem in 1842 haar lidmaatschap aan te bieden.

Hiertoe behooren vooreerst zijne studiën betrekkelijk de Nibelungen. Reeds in 1816 gaf hij te Berlijn eene voorlezing ter perse³⁾ *Ueber die ursprüngliche Gestalt des Gedichts von der Nibelungen Noth* (111 blz. 8^o), waarin hij het voorbeeld, door WOLF ten aanzien der Homerische zangen gegeven navolgde, en GÖTTLING, den schrijver der *Nibelungen und Gibelinen*, bestreed. Hierop volgde in 1826 (311 blz. 4^o.) zijne

- 1) 1829. Catullus, Tibullus; 1834. Genesisius; 1836. Terentianus Maurus; 1845. Babrius, Avienus; 1849. de Agrimensores; 1850. Lucretius.
- 2) Met hoeveel verlangen naar zijne uitgave van GAJUS door de geleerde wereld werd uitgezien, blijkt uit de *Adnotatio ad GAI Comment. I.* van Prof. VAN ASSEN. Zie de voorrede der editio sec. en der ed. tertia.
- 3) In hetzelfde jaar verscheen ook zijne overzetting van P.E. MÜLLER's *Sagaenbibliotheek* met letterkundige aantekeningen, 282 blz. 8^o. Hij liet het bij het eerste deel berusten.

eerste uitgave van *der Nibelungen Not mit der Klage*, waarvan de tweede in 1841 (Berlin, Reimer, 372 blz. 8^o.) verscheen, op talloze plaatsen verbeterd, een boek, bij welks lezing men nauwelijks ontberen kan het in 1836 uitgegeven werk van onzen LACHMANN *Zu den Nibelungen und zur Klage*, misschien het heerlijkste gedenkteeken van zijne scherpzinnigheid en uitstekende talenten. Voeg hierbij het prachtwerk, hetwelk bij gelegenheid dat het vierde eeuwfeest der drukkunst in Duitschland gevierd werd, in 1840 door den Berlijnschen hofboekdrukker DECKER werd uitgegeven, welligt het schoonste voortbrengsel van de Duitsche pers uit de eerste helft der 19^{de} eeuw. Het bevat op 155 bladzijden in atlas-formaat *Zwanzig alte Lieder von den Nibelungen, herausgegeben von KARL LACHMANN*. Slechts twee afdrukken op perkament en honderd op papier werden van dit werk gemaakt; geen enkel exemplaar kwam in den handel. Deze afzonderlijke uitgave der twintig liederen, zeide een bevoegd beoordeelaar, bevestigde weêr de waarheid des ouden spreekwoords: 'vaak is de helft meer dan 't geheel.' Van zijne verdere geschriften maken wij slechts opmerkzaam op de uitgave¹⁾ der '*Gedichte WALTHERS VON DER VOGELWEIDE*', in 1827 te Berlijn in het licht verschenen (228 blz. 8^o.) en in 1841 herdrukt; op die van WOLFRAM VON ESCHENBACH (Berl. 1833), om van anderen niet te gewagen²⁾. Niet alleen bezorgde hij met zijnen leermeester BENECKE eene uitgave³⁾ van HARTMANN's *Iwein* (Berl. 1837. 2^e editie, 1843), maar ook den *Gregorius* deed hij

- 1) Nagenoeg de helft van het werk bevat de kritische vergelijking der varianten.
- 2) Opmerking verdient zijne *Specimina linguae Francicae*, Berol. 1825, 34 blz. 8^o., grootendeels uit de Bibliotheek van St. Gallen geput, werwaarts hij in 1824 eene reis had ondernomen.
- 3) L. schreef de voorrede en vergeleek de Codices, waarvan door BENECKE afschriften waren genomen. De eerste druk behelst, blz. 299-420, een schat van gewigtige aanmerkingen en ophelderingen. De tweede is ons niet ter hand.

in 1838 in een verbeterd gewaad te voorschijn treden, nadat GREITH in het *Specilegium Vaticanum* de varianten uit het Romeinsche HS. had openbaar gemaakt en JACOB GRIMM den tekst (*Gött. Gel. Anz.* 1838, n^o. 14 en 15) op veelvuldige plaatsen had verbeterd. Aan LACHMANN komt, volgens het gevoelen van deskundigen, de eer toe, ook dit werk voor het eerst in eenen zuiveren en edelen vorm te hebben in het licht gezonden.

Wij onthouden ons¹⁾ van de vermelding der menigvuldige opstellen van zijne hand in Tijdschriften verspreid²⁾, en der verzamelingen van den arbeid van anderen, waardoor hij voor sommigen, b.v. LESSING en KLENZE, een schoonen eerzuil oprigtte. Gelijk de beroemdste wetenschappelijke inrigtingen van Europa hem hare hulde boden, zoo mag het ook onze Maatschappij tot eer gerekend worden, dat zij KARL LACHMANN eens onder hare leden mogt tellen!

Leiden, Junij 1851.

J. DE WAL.

- 1) Zijne bescheidenheid blijkt uit de volgende woorden van zijn *Kritischer Beitrag zu ULPPIANS Fragmenten*: 'Zu bewundernswürdigen Verbesserungen lässt die Trefflichkeit der Vorgänger keinen Raum, und von den meinigen ist auch vielleicht keine einzige scharfsinnig: ich will sagen, sie lassen sich fast alle aus den Gegebenen rein heraus rechnen.' *Zeitschrift für Geschichtl. Rechtswiss. von SAVIGNY*, Th. IX. S. 174.
- 2) Vooral in de Werken van de Berlijnsche Akademie, ook in het *Rheinisches Museum*. Zie voorts het *Conversations-lexicon*, in v.

Bijlage. Zie Handd. blz. 18. r. 11.

Verslag van het bij de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden, weleer verrigtte, ter vervaardiging van een Algemeen omschrijvend woordenboek der Nederlandsche taal, gedurende de jaren 1770-1796.

VOORGELEZEN IN DE MAANDELIJKSCHE VERGADERING VAN 6
DECEMBER 1850; DOOR J. T. Bergman.

Gij herinnert U, M.H., dat verleden jaar, omstreeks dezen tijd, in onze Vergadering het voorstel gedaan werd, om een *Algemeen Omschrijvend Woordenboek* van onze Moedertaal door deze Maatschappij te doen vervaardigen; en Gij weet, wat er dien ten gevolge in de Commissie voor Taal- en Letterkunde deswegens verhandeld en door dezelve gerapporteerd is¹⁾. Hielden toen ter tijd welligt sommigen uwer dat voorstel voor iets geheel nieuws en oorspronkelijks, anderen daarentegen, oudere leden der Maatschappij en beter bekend met hetgeen hare oprigting omstreeks het midden der vorige eeuw en het eerste tijdperk van haar bestaan betreft, zagen daarin niet veel meer dan de vernieuwing van een lang te voren geopperd voorstel, de wederopvatting van een vroeger verijdeld voornemen, de voortzetting van een' weleer gestaakten en afgebroken arbeid. Het lust mij, ter vervulling van de voor heden op mij

- 1) *Handel. van de Jaarl. Vergad.* van 1850, bl. 31, 32. Het was mij bij dit Verslag alleen om onze Maatschappij te doen: anders had ik bovendien nog kunnen spreken van hetgeen er op de beide jongstleden Nederlandsche Congressen, het eerste te Gent, in Augustus 1849, en het tweede te Amsterdam, in September 1850, aangaande het wenschelijke van een *volledig Nederduitsch Taalkundig* of een *Algemeen Nederlandsch Woordenboek*, en de zamenstelling daarvan, onder de afgevaardigden beide van Zuid- en Noord-Nederland, beraamd, besloten en vastgesteld is. Zie *Handelingen van het Nederl. Congres, gehouden te Gent, den 26-29 Aug. 1849*, (Gent 1850. 8^o.) bladz. 87-91; en het *Programma* van het *Tweede Nederl. Letterk. Kongres*, Amst. 15 Julij 1850, bladz. 2, 3; benevens zoo vele berigten als, na de sluiting van dat Congres, daarvan in verschillende Dagbladen en Tijdschriften gegeven zijn.

genomene spreekbeurt, u het bewijs van deze stelling te leveren, door middel van een getrouw verhaal en een beknopt overzicht van hetgeen, gedurende de laatste helft der vorige eeuw, ten aanzien van de toereiding van zulk een Woordenboek in deze Maatschappij voorgesteld en aanvankelijk door haar voorbereid en verrigt is. Zulk een overzicht zal tevens kunnen strekken, om hare verdiensten te dezen opzichte des te beter in het licht te stellen; verdiensten, die zelfs aan menigeen onzer hedendaagsche Medeleden, bij gebrek aan de noodige bescheiden, zoo goed als geheel onbekend zijn.

Reeds in het derde jaar van het bestaan der Maatschappij, opgericht in 1766, kwam de vervaardiging van een Woordenboek van onze Nederlandsche Taal ter sprake, en werd die terstond, ik zal niet zeggen met algemeene stemmen aangenomen, maar, wat meer is, met bijkans eenparige kracht, lust en ijver aangegrepen. De eer van het allereerst een voorstel daartoe leidende gedaan te hebben komt toe aan AHASUËRUS VAN DEN BERG, een man genoeg bekend als Godgeleerde en Kerkleeraar, een van de oudste leden dezer Maatschappij, en tevens een gansch niet onbedreven kenner noch ongelukkig beoefenaar van onze Nederlandsche taal en letteren¹⁾. Hij deed dit bij Brief aan de Maatschappij van 30 Augustus 1769. In de Handelingen van de Jaarlijksche Vergadering van 1770, bl. 22 en 23, vinden wij deswege het volgende opgeteekend:

‘De Heer VAN DEN BERG prijst in zynen brief van den 30 van Oegstmaand 1769 aen als een nuttig werk, het toereden van een volkomen omschryvend *Nederduitsch Woordenboek*; en als deswege lezenswaardig de uitnodiging van D^s. VAN IPEREN in N^o. 47 van de *Maendelijksche Bydragen*.’ [Dl. II, bl. 509-514. Verg. N^o. 48, bl. 541-551.]

1) Geboren in 1733, Lid der Maatschappij geworden in 1768, gestorven in Jan. 1807. Zie zijn levensbericht door J.W. TE WATER, in de Handel. van dat jaar, bl. 11-13.

‘Hy oordeelt dit geen werk van éénen dag of van éénen man. Hiertoe, zegt hy, moeten zeer vele boeken gelezen, en uitgetrokken worden; allerlei soorten van kunstenaers en handwerkslieden geraedpleegd; alle de byzondere streken van ons Gemenebest niet alleen, maer zelfs der naestaenliggende Landschappen als doorkropen worden, en de tael der landlieden en stedelingen in alle byzondere oorden een voorwerp van byzondere opmerking zijn, zelfs de straettael niet uitgezonderd.

De Maetschappy oordeelt hy best geschikt voor zulk een werk, als wordende door 't wegsterven van den enen of anderen het werk niet gestaekt; zy bestaet uit Leden van allerlei landstreek, stand, kundigheid en verkiesing, die met elkanderen lichtelijk zoo veel konden samen brengen als hier geëischt wordt, zelfs zonder dat elk voor zich zelve daeraen zwaren arbeid deed, noch te minder, omdat men zich aen genen tijd behoefde te binden.

Ter bereiking van dat oogmerk geeft hy in bedenking, of men niet een besluit zoude behoren te maken, waerby elk der Leden verzocht werd, naer zyne gelegenheid, op het vergaderen van voorraad tot dit Woordenboek bedacht te zijn, en telkens in den Brief van Beschryving tot de Jaerlijksche Vergadering wel uitdrukkelijk te verzoeken, dat de Leden hun vergaderde voorraad der Maetschappy op die Vergadering toezonden of overgaven.

Tot dat einde konde men den Leden verzoeken:

1°. Om zich den enen of anderen Schryver uit te kiezen, by wien men wat byzonders verwachtte, om denzelven met een taelkundig oog te doorlezen, en het opmerkelyke en tot dit oogmerk dienende met de aenhaeling van plaets op te teekenen.

2°. Om een byzonder werk te maken van Landrechten van byzondere steden en streken; de tael, die in dezelve voorkomt, voor al opmerking verdienende, dewijl die enigermate openbaer gezag gekregen heeft.

3°. Om vooral te letten op de tael der Landlieden, en wel

op die der meestaafgelegene landstreken, als welke de minste gelegenheid gehad heeft om besmet te worden.

4°. De moeite te nemen tot het navragen van Kunstenaers en handwerkers, aengaende de woorden, aen hun beroep byzonder eigen.

Dezen voorraad dus verkregen hebbende konde men laten liggen, tot dat men, ziende wat 'er door den tijd van werd, naer eisch van zaken schikkingen maekte.'

'Dit voorstel door de Maendelijksche Vergadering ter onderzoek aan de Heeren VAN LELYVELD, VAN DEN BOSCH en VALK overgegeven zijnde, hebben dezelve schriftelijk bericht:

Dat het voorstel van den Heer VAN DEN BERG opmerking verdiende, doch dat huns agtens eerst een vollediger Plan van zulk een Woordenboek zoude moeten worden gemaekt, alvorens de Leden tot iets deswege te verzoeken: in welk Plan nader bepaeld werd,

Op welke zaken in het toereden van zulk een Woordenboek voornamelijk acht moet worden gegeven.

Welke hoofdzaken in 't algemeen den inhoud daarvan zouden moeten uitmaken.

Uit welke bronnen voornamelijk zoude moeten geput worden.

En op welke wijze dat werk onder de Leden der Maetschappy, die daertoe mochten genegen zijn, verdeeld zoude kunnen worden.

Tot het maken van welk Plan de Heer VAN DEN BOSCH is benoemd; die het bewerkt hebbende zyne bedenkingen daerover der Maetschappye zal voordragen.'

Tot dus verre het getrokkene uit de Handelingen voornoemd. Het was noodig dit stuk hier in zijn geheel woordelijk en letterlijk over te nemen, omdat het als het ware de eerste kiem bevat van het geheele werk, en bijna van al wat in latere jaren dienaangaande besproken en verrigt is. De eerste vrucht er van was het, reeds in 1771 ontworpen en in 1773 voltooide en voor de Leden gedrukte,

Beredeneerd Plan tot het vervaerdigen van een Algemeen, Omschryvend Woordenboek der Nederlandsche Tale, door de Maetschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden. Aen alle de Leden der Maetsch. voorgedragen door de Maendelijksche Vergadering. 16 bladzz. in fo.

Hoe dit Plan tot stand gekomen is, zegt ons het korte voorberigt, ter inleiding aan het hoofd daarvan geplaatst, luidende als volgt:

‘Het voorstel van den Heer AHAZUËRUS VAN DEN BERG, om een Woordenboek der Nederl. Tale te vervaerdigen, met zynen Brief van den 30^{sten} van Oegstmaand 1769, aen onze Maetsch. medegedeeld, en gedrukt achter de Handelingen der Jaerl. Vergad. van het jaer 1770, bl. 22 en 23, heeft aanleiding gegeven tot het maken van een Ontwerp van een Nederduitsch Woordenboek, waer toe de Heer PIETER VAN DEN BOSCH benoemd is, welke het zelve in de Maendelijksche Vergad. van Hooim. 1771 heeft ingeleverd.

‘De Maendel. Vergad. heeft dit Ontwerp van den Heer VAN DEN BOSCH, benevens het gemelde Voorstel van den Heer VAN DEN BERG, ter overweging gezonden aen de Leydsche Leden, en aen eenige daer toe gekommitteerde Leden buiten Leyden, by welke gelegenheid de Heeren VALCKENAER, VAN LELYVELD, HINLÓPEN, VAN DEN BERG, KLUIT en KREET hunne aanmerkingen en bedenkingen opgegeven hebben, en daerdoor de Maendel. Vergad. in staet gesteld om dit *Beredeneerd Plan* optestellen, en ter overweging voor te dragen aen alle de Leden der Maetschappye, om in den Brief van beschryving voor de naestkomende Jaerl. Vergad., tot de raadplegingingen en het maken der noodige besluiten op dit stuk, beschreven te worden.’¹⁾

- 1) Behalve eenige meerdere bijzonderheden, als de vervaardiging van een *nader beredeneerd plan* door den kundigen en werkzamen F. VAN LELYVELD, 't welk men zelfs bij den druk gevolgd schijnt, komen hiermede in de hoofdzaak overeen de *Geschreven Notulen* (mij, met verlof van het Bestuur, door den Secretaris der Maatschappij, bij het herzien van dit Verslag, goedwillig ter bezigtiging verstrekt) der Maendelijksche Vergaderingen van den 5 en 19 van Hooim. 1771, bl. 25 onderaan en 50; den 2 van Wijnm. en den 5 van Slagtm. 1772, bl. 114 en v. 119 en v.; den 8 van Louwm. en den 5 van Sprokkelm. 1773, bl. 123, 125 en v. Op de Maandel. Vergad. van den 5 van Lentem. daaraanv. (bl. 126) waren de *afdruksels* gereed. Alleen voor de Leden van de Maatschappij gedrukt, en bestemd om op de Jaarlijksche Vergadering eerstkomende ter tafel gebracht te worden, werd dit *Beredeneerd Plan*, door de onvoorzigtigheid of de voorbarigheid van een Lid der Maatschappij, nog voor dien tijd publiek gemaakt in het Mengelwerk van de *Nederlandsche Bibliotheek*, Dl. I, N^o. 4, bl. 166-170, bij wijze van uittreksel, ondertekend F. Dit werd, en te regt, door de Maandel. Vergad. van den 7 van Bloeim. (volgens de Geschr. Not. bl. 135) zeer kwalijk opgenomen, en, om dergelijke ontijdige en overhaaste gemeenmaking van stukken, voor de Maatschappij in het bijzonder gedrukt, voortaan te beletten, terstond daarop een Berigt van wege de Maatschappij aan den Uitgever van genoemd Tijdschrift, den Boekhandelaar M. DE BRUYN, te Amsterdam, ingezonden; (Not. bl. 136, 137) welk berigt, *voor zooveel het zakelijke betreft*, achter het eerstvolgende 5de N^o. geplaatst is (Not. bl. 139), denkelijk op den omslag gesteld en daardoor uit de meeste exemplaren verloren geraakt. Van dit *Beredeneerd Plan* bevindt zich nog een met schrijfpapier doorschoten exemplaar bij de Maatschappij, door den Secret. F. VAN LELYVELD ‘overgezien en naar de Byvoegselen en Aanmerkingen en de nadere besluuten der Maetsch. verbeterd, in 1780’ en toegerust met vele geschrevene aantekeningen van de hand van H. SCHOLTEN, A. KLUIT, J.K. VALK, C. VAN ENGELEN en andere Leden; opgegeven in den Catal. van de Bibliotheek, Dl. I. bl. 60 (N^o).

In dit Plan worden, overeenkomstig het te voren bepaalde, de vier volgende punten achtereenvolgens behandeld:

I. het *oogmerk* van een algemeen, omschrijvend Nederduitsch Woordenboek bepaald en beredeneerd; bl. 2, 3.

II. opgegeven, welke de *vereischten* zijn van zoodanig een Woordenboek; en welke *hoofdzaken* in het algemeen den inhoud van dat werk zouden moeten uitmaken; bl. 4-6.

171). Daaruit blijkt, dat men destijds meer of min voornemens was, om dit stuk vroeg of laat onder de Werken van de Maatschappij in 't licht te geven: dit is echter nimmer geschied.

III. uit welke *bronnen* (in *zeven* tijdperken verdeeld) tot dat einde voornamelijk zoude moeten geschept worden; bl. 6-10.

IV. op welke *wyze* deze arbeid onder de Leden der Maetschappij, welke genegen mochten zijn hiertoe het hunne toe te brengen, zoude kunnen verdeeld, en aen de gang geholpen worden; bl. 10-14.

Eindelijk wordt aan het geheel ten voorbeeld toegevoegd eene *Proeve van het woord V a r e n*, in zijne verschillende beteekenissen, afleidingen en zamenstellingen; bl. 15, 16.¹⁾

Op dit Plan volgden weldra de insgelijks nog vóór de Jaarl. Vergadering van 1773 afgedrukte:

Byvoegsels en Aenmerkingen op het Beredeneerd Plan tot het vervaerdigen van een Algemeen, Omschryvend Woordenboek der Nederlandsche Tale, door de Maetschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden. 24 bladzz. fol.

‘Toen, namelijk,’ dus luidt de voorafpraak tot dit stuk, ‘het Beredeneerd Plan voornoemd genoegzaam was afgedrukt, zag de Maetschappij zich op eene aengename wyze verrast door een geschrift van den Heer A. KLUIT, ten titel voerende: *Aenmerkingen op het maken van een Woordenboek der Nederduitsche Taal, waarin de woorden uit hun oorspronkelijk afgeleid, en met voorbeelden uit de beste Schryvers in hunne verschillende beteekenissen opgehelderd worden. Deze Proeve van Aenmerkingen behaegde der Maetschappij te wel, om dezelve niet onder het oog van alle hare Leden te brengen, zoodat*

1) Eene dergelijke proeve, ten dienste van de Maetschappij, leverde, omstreeks dien zelfden tijd, of iets later, de Heer A. KLUIT, eerst vele jaren daarna, met vergunning van den Opsteller, door den Hoogl. M. SIEGENBEEK uitgegeven in den *Algem. Konst- en Letterbode* voor 1801, N^o. 45-48, en tevens afzonderlijk gedrukt onder den titel van: *Proeve van 't woord B o o m, dienende tot eenen toets, hoe men een algemeen omschrijvend Woordenboek der Nederduitsche Tale zoude behooren op te maken, in navolging der bekende Hoogduitsche, Fransche en Engelsche Woordenboeken. Te Haarlem, bij A. Loosjes Pz. 1801. 32 blz. gr. 8^o.* Zie den Catal. onzer Biblioth. DI, I. bl. 140.

zy het besluit nam om den Heer KLUIT te verzoeken dat hy zyne Bedenkingen in eene orde stellen wilde, waerin zy gevoeglijk als een Byvoegsel op het beredeneerd Plan zouden kunnen dienen. Doch die Heer gaf, in eenen brief van den 25^{sten} van Sprokkelmaend dezes jaers (1773), der Maendel. Vergaderinge te kennen, daertoe geene gelegenheid te hebben, en te wenschen “dat de Maetschappy, indien zy gebruik van zijn werk maken wilde, den vorm veranderde, zoo als zy best voeglijk zoude oordeelen, zoo hy slechts voor het drukken het gezicht daarvan hebben mogte.” In gevolge van dit verzoek [zoo zeggen verder de Opstellers] hebben wy de Aenmerkingen van den Heer KLUIT met den inhoud van het reeds bekende Plan vergeleken, en alles in zulk eene orde geschikt, als waerin wy meenden dat die Heer het zoude voorgesteld hebben, indien dat Plan hem in handen gekomen ware, eer hy zijn stuk voltooid hadde.’

Zoo bestaan dan deze *Byvoegsels en Aenmerkingen*, voor verre het grootste gedeelte, in uittreksels uit het voornoemde stuk van den Heer KLUIT; en heeft men daarbij tevens gebruik gemaakt van eenige Aanmerkingen, welke de Heeren ALEWIJN, BRUINING, TE WATER en ARNTZENIUS, alsmede de Harderwijksche Leden, HERM. TOLLIUS, JOH. TH. ROSSYN, EV. SCHEIDIUS en P. BONDAM gezamenlijk, op het hun aangebodene Beredeneerd Plan ingezonden hadden¹⁾. Om de waarde van deze Bijvoegselen en Aanmerkingen juist te bepalen, moet men ze met het Beredeneerd Plan zelf vergelijken; zij dienen deels tot bevestiging, deels tot opheldering, deels tot uitbreiding, deels ook tot nadere wijziging van het daarin voorgestelde.

Beide deze stukken, het *Beredeneerd Plan* zoowel als de *Byvoegsels en Aenmerkingen* daarop, waren het een vroeger,

1) Vergelijk de Geschreven Notulen der Maandel. Vergad. van den 5 van Sprokkelm. 1773, bl. 125-127. Op die van den 2^{den} van Grasm. daaraanvolgende besloot men tot het doen drukken van dit stuk (Not. bl. 130); en op die van den 5 van Zomerm. (Not. bl. 138) was het afgedrukt.

de andere later, aan de Leden der Maatschappij tijdig genoeg rondgezonden, dat op de Jaarl. Vergad. van Hooimaand 1773, de President, D. VAN ALPHEN, in zijne Aanspraak daarvan eene allezins eervolle melding maken kon, te gelijk met het voorstel, om daaruit een verkort, doch wel geschikt en geregeld Ontwerp van zulk een Woordenboek te doen maken; en om dan dit verkort Ontwerp vervolgens bij het Derde Deel der Werken van de Maatschappij te voegen, en op die wijze der Geleerde Nederlandsche Wereld mede te deelen¹⁾. Ten gevolge hiervan werd opzigtelijk deze beide stukken, het *Bered. Plan* met de *Byvoegsels en Aenmerkingen* daarop, besloten: ‘Dat de Maetschappy zich zal benaerstigen, om een *Nederduitsch Woordenboek* toetereeden, grootendeels gevormd naer het ontwerp in het Plan en de Byvoegsels en Aenmerkingen op dat Plan vervat; uit welk Plan, en de gemelde Byvoegsels en Aenmerkingen, zy een nader *Kort Ontwerp* zal doen vervaerdigen, om te dienen tot een Leidraad voor allen, die denzelven in het bewerken van hunne onderwerpen zullen verkiezen te volgen, zonder echter iemand daeraen te willen bepalen.’ En tot Gekommitteerden om dit nader Ontwerp te vervaardigen werden benoemd de Heeren VAN LELYVELD, HINLÓPEN, VAN DEN

- 1) Handel. van de Jaarl. Vergad. van 1773, bl. 8-10. Aan dit voorstel is echter geen gevolg gegeven. De eerste openlijke bekendmaking van het voornemen der Maatschappij om een Woordenboek te vervaardigen, is te vinden in het Voorberigt voor het IIde Deel harer Werken, in 1774 uitgegeven, bladz. 1: ‘Het toereeden van een *Omschryvend Nederduitsch Woordenboek*, ter opheldering, verdere beschaving, en uitbreiding van onze Tale, is der Maetschappye zoo nuttig voorgekomen, dat zy het zelve tot eene van hare voorname bezigheden genomen heeft: En zy mag zich reeds verheugen in den yver van die Leden, welke, zoodra het eerste ontwerp tot het vervaardigen van zulk een Woordenboek hun onder het oog kwam, op zich genomen hebben om stoffen daertoe te verzamelen: Zy brengt dat ontwerp thans in die orde, in welke zy hetzelve aen het algemeen hoopt mede te deelen.’ En later gaf de Maatschappij nog een en andermaal bij herhaling het zelfde te kennen in het Voorb. voor het IIIde Dl. 1777, bl. 1. en in dat voor het IVde Dl. 1779, bl. IX.

BERG, KLUIT, FORTMAN, KREET en VANDEN BOSCH; welke dit ontwerp in de Maandel. Vergad. zouden inleveren, door welke het vervolgens in de Jaarlijksche zoude worden gebragt¹⁾.

Verder besloot men, op die zelfde Jaarl. Vergad. van 1773, ter bevordering van dit voornemen, om zulk een Woordenboek uit te geven, het navolgende verzoek in de Handelingen te plaatsen:

‘Allen den Leden dezer Maatschappye, die enige Aentekeningen, welke zy tot het vervaerdigen van een Nederduitsch Woordenboek dienstig zullen oordeelen, bezitten; of die genegen zullen zijn tot bereiking van dit groot oogmerk in 't vervolg medetewerken, wordt verzocht, alle hunne Aenmerkingen aen de Maetsch. te zenden, welke dezelve zal bewaren; en aen de Maetsch. te melden, welk werk zy voornemens zijn tot dat oogmerk te lezen en uittrekken, waarvan de Sekretaris aenteekening zal houden; zullende de Maetsch., wanneer 'er genoegzame voorraad zal verzameld zijn, het nodige gebruik van de ingekomene Aenmerkingen, tot het samenstellen van zulk een Woordenboek, maken, en in een Voorbericht de namen der genen, welke hunne verzamelingen daertoe hebben ingezonden, melden.’

Daarop leverde, staande die zelfde Vergadering, de Heer KLUIT reeds dadelijk eenige bij hem gemaakte uittreksels in; en allermerkwaardigst, ten opzichte van de toezeggingen, terstond door verschillende Leden gedaan, is de brief van den Secretaris der Maatschappij, bij het rondzenden van de Handelingen dezer Jaarl. Vergadering, in Herfstmaand daaraanvolgende daarbij gevoegd.

Op de eerstvolgende Jaarl. Vergadering van 1774, door den Voorzitter, D. VAN ALPHEN, geopend met eene over het nuttige en doelmatige van zulk een Woordenboek merkwaardige

1) Handelingen van de Jaarl. Vergadering voorn. bl. 14. Verg. Geschr. Not. der Maandel. Vergad. van den 31 van Lentemaand 1774, bl. 192.

toespraak¹⁾, werd het te voren aan de Leden medegedeelde verkort Ontwerp ter tafel gebracht. Dit stuk, getiteld:

Ontwerp van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden, tot, het vervaardigen van een Algemeen, Omschryvend Woordenboek der Nederlandsche Tale. 8 bladz. fol.

bestaat uit XXVII Artikelen, van welke de IX eerste het Woordenboek in het algemeen, en de XVIII daarop volgende de wijze van bewerking en verzameling van bouwstoffen, en wat verder daarmee in verband staat, meer in het bijzonder betreffen. Er werd ‘besloten, het zelve by voorraad vast te stellen, voornamelijk, om te kunnen dienen tot eene handleiding voor die genen, welke de stoffen voor dit Woordenboek zouden verzamelen; dat men echter, vermits sommige Leden zeiden daerop nog enige aenmerkingen te hebben, alle de bedenkingen, welke der Maendel. Vergaderinge daarop door de Leden der Maetschappij zullen worden toegeschikt, zal aennemen, en dezelve ter kennis van de Jaerl. Vergadering brengen, om te zien, of ze tot meerdere volmaking van dit plan dienen kunnen²⁾.’ Vervolgens werden die Heeren, welke de Commissie tot het vervaardigen van dit Ontwerp bekleed hadden, verzocht, overeenkomstig Art. XIV van 't voornoemde Ontwerp, ‘ene *Lijst van Nederduitsche Taalgebruiken* op te maken, om dezelve aan de Leden der Maatschappye voor te stellen, ten einde door voorbeelden uit de beste Schryvers gestaefd of ontkend te worden, en is den Briefschryver gelast, de Leden der Maatschappye, by den brief, met welchen de Handelingen dezer Vergad. verzonden zullen worden, uit te nodigen, om aen de Maendel. Vergadering, voor het einde van de naestkomende Slachtaend, op te geven, wat zy meenen zouden, dat in die Lijst geplaetst behore te worden³⁾.’

1) Handel. van de Jaerl. Vergad. 1774, bl. 3-10 bovenaan.

2) Handel. voorn. bl. 13.

3) Handel. voorn. bl. 16 onderaan, en v. Verg. Geschr. Not. der Maandel. Vergad. van den 7 van Grasmaand 1775, bl. 261.

Als de vrucht van dezen herhaalden arbeid der Commissie voornoemd, ontstond weldra een vierde stuk, insgelijks voor de Leden gedrukt, en ter tafel gebragt op de eerstvolgende Jaarlijksche Vergadering, getiteld:

Taalkundige Vragen, voorgesteld aan de Leden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden, den 11^{den} van Hooimaand, 1775. met drie Bylagen, te zamen 34 bladz. fol.

Om u met den inhoud van dit merkwaardige stuk eenigzins nader bekend te maken, zal het genoeg zijn het beloop er van op te geven, gelijk dit aan het slot er van aangewezen staat. De Vragen I-XXXVIII handelen over de *Spelling*; XXXIX-LIX, over de *Werkwoorden*; LX-LXII, over de *Voor- en Achtervoegsels* der woorden; LXIII, over het *Lidwoord* DE; LXIV-LXXVIII, over de, *Zelfstandige Naamwoorden*; LXXIX-XCI, over de *Byvoeglyke Naamwoorden*; XCII-CIX, over de *Voornaamwoorden*; CX-CXIII, over de *Adverbia*; CXIV-CXVII, over de *Praepositiones*; CXVIII-CXX, over de *Conjunctiones*, enz. eindelijk CXXI, over de *Kunst-termen*. Van de drie daarachter gestelde *Bylagen*, behelst de I^e de *Nederduitsche Werkwoorden*, welke, met alle hunne *composita*, *ongelijkvloeiend* gebezigd worden (bl. 17-22); de II^e, de *Nederduitsche Woorden*, welke, met alle hunne *composita*, onderscheidenlijk met *ei* of *y*, met *e* of *ee*, met *o* of *oo*, geschreven worden, en in de eerste Byl. niet te vinden zijn (bl. 23-32); en de III^e, eenige *Nederduitsche Woorden*, welke, in zommige streken van ons Vaderland, denzelfden *klank* hebben, doch in de *spelling* onderscheiden worden (bl. 32-34).

Welk oogmerk men met het opgeven van deze Taalkundige Vragen eigenlijk gehad hebbe, blijkt uit de aan het hoofd daarvan gestelde voorafpraak of korte inleiding, namelijk, ‘opdat men, onder het verzamelen van voorraad voor het Woordenboek, ook bedacht zoude zijn op het verzamelen van de noodige bouwstof tot het opmaken van eene volledige *Grammatica der Nederlandsche Tale*.’ Te dien einde, werden

daarbij tevens vooraf eenige Vragen van algemeene strekking aan de Leden in overweging gegeven.

Bij de behandeling dezer Taalkundige Vragen, op de Jaarl. Vergadering van 1775, ‘besloot men, dat alle de Leden deezer Maetschappye zouden verzogt worden, om hunne andwoorden, byvoegsels, bedenkingen of ophelderingen aen de Heeren, die in deeze Commissie geweest waren, en de Vraegen opgesteld hadden, te doen toekomen, voor de Maendel. Vergad. van Lentemaand 1776’¹⁾. Ten gevolge waarvan, onder anderen, de Heer ALEWIJN daarop eenige bedenkingen inleverde, gedrukt in de Handel. van de Jaarl. Vergad. van 1776, bl. 6-8, en van welke het eenigzins vollediger eigenhandige opstel zich alsnog onder de Handschriften van de Maatschappij bevindt, Catal. Dl. I, bl. 60 onderaan.

Wij keeren van dezen uitstap terug tot de zaak des Woordenboeks. Van den jare 1774 af, tot nagenoeg aan het einde van de vorige eeuw, bevatten, overeenkomstig de bij Art. XXIV van 't voornoemde Ontwerp vastgestelde bepaling, de Handelingen van de Jaarlijksche Vergaderingen, telken jare, een *Verslag van de Maandelijksche Vergadering over 't Woordenboek*. Men vindt die Verslagen achtereenvolgens, in de Handelingen van de Jaarl. Vergaderingen van 1774, bl. 13-16; 1775, bl. 18 en 19; 1776, W. 8-13; 1777, bl. 11 en 12; 1778, bl. 6-9; 1779, bl. 3; 1780, bl. 4 en 5; 1781, bl. 6 en 7; 1782, bl. 5; 1783, bl. 7 en 8; 1784, bl. 4 en 5; 1785, bl. 6 en 7; 1786, bl. 6-10; 1787, bl. 3 en 4; 1788, bl. 4; 1789, bl. 6; 1790, bl. 2; 1791, bl. 2; 1792, bl. 4; 1793, bl. 13; en 1794, bl. 5. Deze Verslagen zijn nu eens meer, dan weder minder uitgebreid, zaakrijk en belangrijk, al naar mate de voorraad van ingekomene bouwstoffen meer of minder aanzienlijk, en het werk zelve daardoor meer of minder bevorderd en voortgezet was. Er verliep echter naauwelijks één enkel jaar, zonder de eene of andere meer of min aanmerkelijke aanwinst. Voor

1) Handel. van da Jaarl. Vergad. 1775. bl. 18.

een geregeld uittreksel zijn ze niet wel vatbaar: de hoofdpunten, waar het hier voornamelijk op aankomt, zijn deze:

Volgens het bij Art. 1, 2 en 6 van het voornoemde Ontwerp bepaalde ten aanzien van het oogmerk, den inhoud en de vereischten van het bedoelde Woordenboek, zoude het moeten bevatten: 1^o. alle *Nederduitsche Woorden*, die of bij goede Schrijvers gevonden worden, of alsnog in de levende volkstaal gangbaar zijn; 2^o. *Kunstwoorden*, d.i. die aan allerlei kunsten, wetenschappen, handwerken en bedrijven bijzonder eigen zijn; 3^o. Woorden, in deze of gene der Nederlandsche Provinciën hedendaags in 't spreken en schrijven in gebruik, anders gezegd verschillende *Dialecten of Tongvallen*; 4^o. zoodanige woorden uit het *Moeso-Gothisch*, *Angel-Saxisch* en andere aanverwante talen, als welke strekken tot opheldering van het Nederduitsch; terwijl, volgens Art. 9, alles zooveel mogelijk gestaafd zoude moeten worden met voorbeelden van goede Schrijvers, oudere en latere, en van allerlei meer of min gezag hebbende schriftelijke oorkonden, als Landregten, Keuren, Privilegiën, Handvesten, en wat des meer is; gelijk dit alles meer uitvoerig in het voormelde Beredeneerd Plan uiteengezet en aangewezen was. Ten einde dezen voorraad des te eerder en des te gemakkelijker bijeen te brengen, waren reeds voorlang, deels, uit eigene beweging, deels op uitnoodiging van de Maatschappij, door vele Leden toezeggingen gedaan, om zich met het een of ander bij voorkeur te belasten, of den een' of anderen schrijver uitsluitend te lezen en te excerpereen; terwijl onderscheiden hunner van tijd tot tijd verschillende uittreksels en aantekeningen inleverden en die ten gebruike der Maatschappij stelden. Om deze toezeggingen zoowel als deze mededeelingen. meer algemeen, ter kennis van allen te brengen; daartoe strekte allereerst en voornamelijk dit Verslag van de Maandelijksche Vergadering aan de Jaarlijksche, en de stof daartoe voorhanden was doorgaans verre van onaanzienlijk. Men zie deswegens onder anderen den bovenvermelden Geleidebrief van de Handelingen van 1773, vergeleken met het

Verslag in de Handelingen van 1774, bl. 13-16; en vele latere opgaven van gelijken aard.

Een tweede punt van geen minder aanbelang was het *gekrui*k, dat men van den aldus opgezamelden voorraad maken zoude, en de wijze hoe deze bouwstoffen in behoorlijke orde te rangschikken en te bewaren. Daartoe was reeds in het Beredeneerde Plan voorgeslagen het aanleggen van tien verschillende *Portefeuilles*, ieder van onderscheiden inhoud en bestemming, te zamen met een ruim met schrijfpapier doorschoten, exemplaar van HALMA's *Nederduitsch-Fransch Woordenboek*, als Ligger of Register¹⁾. Al spoedig evenwel, het omslagtige en moeilijke van zulk eene wijze van doen zeer wel inziende, besloot men eene eikenhouten Loketkast te laten maken, met even zoo vele Laden van verschillende grootte, naar evenredigheid der letteren van het Alphabet, om daarin den geheelen woordenschat op te zamelen, en ieder woord met zijne uittreksels, op halve quarto-blaadjes van gewoon schrijfpapier geschreven, terstond op zijne letter en plaats over te brengen. Deze Kast, allereerst voorgesteld in de Bijvoegsels en Aanmerkingen op het Bered. Plan, ten jare 1773, bladz. 22, en vastgesteld bij het verkort Ontwerp, Art. XIX, was gereed in Wintermaand 1777, en werd in de Secretarye of het boekvertrek der Maatschappij opgezet²⁾. Zij staat thans nog, met da daarin opgezamelde Excerpten, op de tegenwoordige Leeskamer van onze Bibliotheek, en is, nagenoeg in den vorm van Secretaire, in hare soort een proefstuk van even degelijke als keu-

- 1) Zie Bered. Plan, bl. 11. Byv. en Aenm. bl. 23, in de noot; Ontwerp, Art. XXIII; en wegens Uittreksels in den doorschoten HALMA overge-gebragt, Handel. 1778, bl. 7; en 1781, bl. 6.
- 2) Zie Geschreven Notulen van de Maandel. Vergad. van 5 van Oogstm. 1774, bl. 348, en van 5 van Winterm. 1777, bl. 94; vergeleken met de Handel. van de Jaarl. Vergad. 1778, bl. 8 onderaan en 9; benevens het aangeteekende op den Catal. van de Biblioth. der Maatsch. Dl. I, bl. 59. Die Kast werd gemaakt door DAN. TENGNAGEL, Schrijnwerker, en kostte aan de Maatschappij f137.50.

rige bewerking van den ouden tijd. Het bovenstuk, op twee derden van de geheele grootte, bevat de voornoemde Laden, en het onderstuk een paar kleinere bergplaatsen voor papieren van verschillenden aard en inhoud, alles naar behooren afgesloten. Bovendien werden, op voorstel van den Heer F. VAN LELYVELD ter Jaarl. Vergad. van 1776, op kosten van de Maatschappij, een paar Afschrijvers in het werk gesteld, om de door de Leden overgezondene uittreksels en aanteekeningen, des noodig, over te schrijven, en anderen meer slaafschen en tijdroovenden arbeid ten dienste der Maatschappij te verrigten. Een van die Afschrijvers werd, onder anderen, aan 't werk gezet, om eene volledige *Woordenlijst* op MELIS STROKE naar de uitgave van HUYDECOPER tot stand te brengen, welke *Woordenlijst*, vervolgens door eenige deskundige Leden nagezien en goedgekeurd, bij den overigen voorraad voor 't *Woordenboek* bewaard werd¹⁾. Eindelijk moeten wij hierbij nog verwijzen naar hetgeen over het aankopen van Boeken uit de letterkundige nalatenschap Van JAN JAC. SCHULTENS in 1780, bepaaldelijk *ten dienste van het Woordenboek*, bereids gezegd is in het Voorberigt op den Catalogus van de Bibliotheek der Maatsch. bl. VIII.

Alzoo werden de voorbereidselen tot het groote werk, gedurende eenige jaren, zooveel mogelijk, onafgebroken voortgezet, nu eens met meer dan eens met minder gunstig gevolg; tot dat in den jare 1783, op voorstel van de Maandel. Vergad. eene vaste Commissie werd benoemd, onder den naam van *Gekommitteerden tot het Woordenboek*, 'ten einde dit groote werk der Maatsch. met des te gezamenlyker ernst worde voortgezet; en de noodige middelen aangewend, om, zoodra mogelijk zijn zal, door eene Proeve te toonen, hoe verre het met het *Woordenboek* der Maatschappye, binnen eenige weinige jaren, zal kunnen gebracht worden; hoedanig eene Proeve de Maandel.

1) Handel. van de Jaarl. Vergad. 1776, bl. 10 en volg.; 1777, bl. 12; 1778, bl. 8, 9; 1779, bl. 3. Catal. Dl. I. bl. 61.

Vergad. zeer dienstig oordeelt, ter vermeerdering van den iever der Taalkundige Leden onzer Maatschappye, tot het inleveren van den voorraad, welken zy reeds bezitten of verders genegen zouden wezen te verzamelen: terwijl men tevens, door eene zoodanige Proeve, best zoude kunnen oordeelen, in hoe verre het Ontwerp der Maatschappye, tot het toereeden van het Woordenboek, zoude behooren gevolgd, in hoe verre veranderd te worden.' De daartoe benoemden waren de Heeren VAN LELYVELD, CLIGNETT en STEENWINKEL¹⁾.

Op de Jaar. Vergadering van 1785 werd 'beslooten, Gecommitteerden [aan welke inmiddels reeds de eerstgenoemde door den dood ontvallen, was] te verzoeken tot het vervaardigen van een bericht wegens den tegenwoordigen staat des werks van het Woordenboek, en wat 'er nog byzonder vereischt worde, om eens eindelijk met vrucht hand aan het werk te slaan'²⁾.

Gekommitteerden waren op de eerstvolgende Jaarl. Vergad. gereed met hun *Bericht*, vergezeld van een drietal *Bylagen* tot opheldering: A. *Opgave van HSS. en gedrukte Boeken, volgens de verdeeling der (zeven) Tydperken, in het beredeneerd Plan, aan de Leden der Maatschappye in 1773 voorgesteld, welke reeds zijn geëxcerpeerd*; B. *Woorden, betrekkelijk tot Kunsten en Handwerken*; C. *Woordenlijst der gemeene Landstale*. Een inderdaad merkwaardig stuk, waarvan, wat het *eerste* punt betreft, *den tegenwoordigen staat des werks*, de inhoud hoofdzakelijk hierop nederkomt: 'Dat de voorraad tot het toereeden, van het Woordenboek nog zeer onvolkomen was, ja misschien nog niet toereikende zoude zijn, om een *Specimen* of Proeve te geven. Dat in geen der onderscheiden tijdperken de Verzameling van Excerpta vollediger was, dan in de beide eerste; dat het meer mangelde aan goede voorbeelden uit Schrijvers van lateren tijd, ook bijzonder uit de werken van *Rederykers*,

1) Zie Handel, der Jaarl. Vergad. van 1783, bladz. 7, 8 en 18.

2) Handel, der Jaarl. Vergad. van 1785, bl. 6 en 7.

en uit onze beste Dichters en Prosaschrijvers, met name uit VONDEL. Dat het niet beter gelegen was met den voorraad van woorden tot *Kunsten* en *Handwerken* behorende. Dat die uit de levende *Volkstaal* slechts een gering gedeelte van de inwoners van ons Vaderland bevatten. Dat eindelijk de verzameling van woorden uit *verwantschapte Talen* mede nog zeer gering is.'

Wat het *andere* punt betreft, de *vereischen om eindelijk met vrucht kanden aan het werk te slaan*, in aanmerking genomen de zwarigheden, waaraan men, volgens het oordeel van Gecommitteerden, den tragen voortgang in het vervaardigen van het Woordenboek hebbe toe te schrijven, 'namen zij de vryheid aan de Vergadering voor te dragen, of niet te dien einde en tot spoediger voortgang van het geheele werk van het Woordenboek, dienstig zijn zoude, dat de geheele voorraad van Excerpten, in den boezem der Maatschappij ingebracht, by wyze eener *Alphabetische Woordenlijst* gedrukt wierd, welke, na het oordeel van Gekomm., in dezer voege behoorde te worden ingericht, dat ieder woord slechts wierde opgegeven met byvoeging van den Schryver by wien, en de plaats waar hetzelfde gevonden wierd,' - ten einde een ieder in de gelegenheid te stellen om, uit die Woordenlijst wetende wat er voorhanden was, dit verder te vermeerderen en aan te vullen.

Het besluit daartoe genomen zijnde, waren weldra de zes eerste vellen van deze *Woordenlijst* afgedrukt, en werden op de Jaarl. Vergad. van 1787, door Gecommitteerden ter tafel gebracht, te gelijk met een Rapport, waarin zij zich wegens den tragen voortgang van het werk verontschuldigten, uit hoofde van de toenmaals in het vaderland heerschende onlusten, en van een verschil met den Drukker, dat evenwel gelukkig vereffend was. Die vellen werden in Oogstmaand daaraanvolgende aan de Leden rondgezonden, voorafgegaan van een' Geleide-brief van den Secretaris J.A. CLIGNETT, tevens een der Gecommitteerden, en van een *Naamlyst der Aucteuren*, waar uit de *Excerpten* getrokken zijn.

Ik moet hier, om alle aanleiding tot anders misschien niet ongegronde aanmerkingen af te snijden, ten aanzien van het oogmerk, waarmede die *Woordenlijst* gedrukt werd, U wel degelijk doen opmerken, dat dit geenszins was om eene voorloopige proeve van het Woordenboek te leveren; - immers daartoe zoude die Lijst weinig geschikt en veel te onvolledig zijn; - maar enkel en alleen, om van de voorhanden zijnde Excerpten aan alle de Leden der Maatschappij kennis te geven, en hen langs dien weg in staat te stellen om des te eerder en gemakkelijker het nog ontbrekende aan te vullen en het gebrekkige te verbeteren. Die *Woordenlijst* was eigenlijk niet meer dan een *Register* op den reeds verzamelden voorraad en; uit dit oogpunt beschouwd, was zij zeker een niet geheel ongeschikt hulpmiddel. Zij is echter nimmer voltooid, en niet verder voortgezet dan tot in Letter H, op 't woord *Hits* voor *Hittig*.

Het vroegtijdig afsterven van den kundigen en werkzamen VAN LELYVELD (in 1785), en de uitlandigheid van den Heer STEENWINKEL (in 1788), die dit werk voornamelijk op zich genomen had, veroorzaakten niet alleen dat er in het eerstvolgende jaar aan den druk der *Woordenlijst* weinig verrigt werd, maar tevens, dat uit de drie vroeger tot het Woordenboek Gecommitteerden de Heer CLIGNETT alleen tegenwoordig was. Niemand verwondere zich daarom, zoo men op de middelen bedacht werd, om die breuke te herstellen. Dit geschiedde op de Jaarl. Vergad. van 1789, waarop, bij gelegenheid van het gewone Verslag, de President, H.A. SCHULTENS, voorstelde 'eene *Commissie* te benoemen van *zeven Leden*, om, by rapport, ter volgende Jaarl. Vergadering voortestellen, wat er, hunnes oordeels, diene gedaan te worden, om met den meesten spoed ter eindelyke voltoyninge en uitgave van het Woordenboek werkzaam te zijn, en naar welk plan de samenstelling best kunne worden ingericht.'

'Dit voorstel' - zoo lezen, wij verder - 'werdt algemeen goed gekeurd, en zijn, in gevolge van het zelve, dadelijk tot

deze Commissie benoemd de Heeren VAN DEN BERG, HINLÓPEN, KLUIT, TE WATER, VALK, CLIGNETT en NOZEMAN. Voorts is goed gevonden, om ter bevordering van spoed, bepaaldelijk één Heer uit deze Commissie te verzoeken tot het vervaardigen van een opstel, geschikt, om aan den verderen Gecommitteerden ter beoordeeling te worden medegedeeld, en, na met hunne aanmerkingen verrijkt te zijn, tot een grondslag te dienen voor het bedoelde rapport, 't welk alsdan, bij gemeene raadpleging der geheele Commissie, zoude kunnen worden opgemaakt.

'Tot dit werk is de Heer N. HINLÓPEN verzocht, terwijl voorts besloten is, de gezamenlyke Leden der Maatschappij, by de Handelingen dezer Vergadering, te verzoeken, om de bedenkingen, welke zy op dit onderwerp mogten hebben, voor de maand October aan den Heer CLIGNETT toetuzenden, ten einde den Heere HINLÓPEN te kunnen worden medegedeeld.' Handel. van 1789, bl. 6.

Op de eerstvolgende Jaarlijksche Vergadering van 1790, berigtte de Secretaris 'van Heeren Gecommitteerden tot het Woordenboek, bij mangel van stoffe, geen verslag ontvangen te hebben;' - en de Heer HINLÓPEN 'in de Commissie, zijn Ed. ter laatstgehoudene Jaarl. Vergadering opgedragen, niet behoorlijk werkzaam te kunnen geweest zijn, uit hoofde van verschillende voorgekomene zwaarigheden, onder welke voornamelijk ook deeze, dat zijn Ed. niet genoegzaam onderricht was, in hoe verre zich te moeten regelen naar een Plan, in vroegere jaaren nopens het Woordenboek ontworpen, en als toen ten dienst der Leden gedrukt.' Na den Heer HINLÓPEN deswege eenige nadere opheldering gegeven te hebben, besloot de Vergadering 'de Commissie te continueeren, en dezelve te verzoeken, om, in haaren arbeid, ook het gemelde voor handen zijnde Plan in het oog te houden.' Handel. bl. 2.

Op de Jaarl. Vergadering van 1791 bragt de Secretaris ter tafel 'het opstel, door den Heer HINLÓPEN vervaardigd, en door deszelfs Medegecommitteerden goed gekeurd, om te dienen

tot rapport der Commissie, by de Jaarl. Vergadering van 1789 benoemd, en by die van 1790 gecontinueerd.'

Dit stuk, als Bijlage tot de Handelingen van den dag gedrukt en getiteld: *Ontwerp tot het opstellen en bewerken van een Nederduitsch omschrijvend Woordenboek*, 11 bladz. in fol., wel te onderscheiden van het bovengenoemde *Ontwerp* van den j. 1774, komt daarmede, wat den aanleg en de vereischten van het Woordenboek betreft, in de hoofdzaak overeen; doch verschilt daarin van het eerste, dat het niet zoo zeer het *verzamelen der bouwstoffen* op het oog heeft, maar veeleer de *zamenstelling zelve van het Woordenboek uit die bouwstoffen*, en de wijze hoe dat werk 't best zoude kunnen verrigt worden. De Heer HINLÓPEN stelt voor, den aanwezigen voorraad in een ruim doorschoten exemplaar van HALMA's *Woordenboek* over te brengen, en dat werk bij voorkeur onder de Leidsche Leden, als op de plaats zelve tegenwoordig, te verdeelen. Voorts wil hij, dat men te gelijker tijd aan de zamenstelling van eene *Spraakkunst* arbeiden zal; welke taak aan een drie- of viertal daartoe geschikte Leden buiten Leiden zoude kunnen opgedragen worden.

'By de deliberatiën over dit Rapport verder gehouden,' - zoo vervolgen de Handel. van 1791, bl. 3, - 'werdt door den Heere SCHULTENS het voorstel gedaan, om, na dus op nieuw te zijn toegelicht, thans ter laatste voorbereiding tot het groote werk zelf, eene nadere Commissie te benoemen, byzonderlijk tot deze vier punten:

'1°. Om, zo uit het beredeneerd Plan en verdere daar toe behoorende stukken, als naar aanleiding van het nu ingeleverd Rapport, een bepaald ontwerp te vormen, en den gehelen aanleg des werks stellig te regelen.

'2°. Om, door eene nauwkeurige opneming van den voor handen zynde voorraad, juist aan te wyzen wat, volgens dit gemaakte ontwerp, nog zoude ontbreken, en hoe dit ontbrekende best kunne worden aangevuld.

'3°. Om, indien mogelijk, één of meer Leden op te spoo-

ren, welken het zoude lusten de dadelyke toereeding des werks op zich te nemen, en het Woordenboek samen te stellen.

‘4°. Om, by da voorwaarden, op welken aan zodanig Lid, of zodanige Leden, die gewigtige arbeid zoude kunnen worden opgedragen, ook te bepalen de beste wyze van uitgave.’

‘Dit voorstel in overweging gebragt en algemeen goedgekeurd zijnde, werden dienvolgens tot deze Commissie benoemd de Heeren KLUIT, SCHULTENS en C. BOERS, en is voorts den Secretaris DE KRUYFF, op deszelfs verzoek, vergund, om de zittingen dier Commissie van tijd tot tijd te mogen bywoonen.

‘Wijders, daar, by het uitgebragt Rapport, de Heer HINLÓPEN met kracht van redenen hadt aangedrongen op de noodzakelijkheid, om bij het Woordenboek ook te voegen eene *Nederduitsche Spraakkunst*, stelde de Heer SCHULTENS al mede voor, om het opstellen eener zodanige Spraakkunst te stellen tot eene byzondere take, afgescheiden van die des Woordenboeks, en dus ook daar toe dadelijk eene byzondere Commissie van drie Leden te benoemen.

‘Ingevolge van dit voorstel, 't welk algemeen is goed gekeurd, werden tot de volvoering van dien arbeid verzogt de Heeren HINLÓPEN, SCHEIDIUS en FORTMAN.’

Dus verre de voornoemde Handelingen van 1791. Gekommitteerden tot het Woordenboek gaven op de eerstvolgende Jaarl. Vergadering van 1792 berigt ‘dat zij niet nagelaten hadden, aan de uitvoering van dezen hunnen last zoo veel yver en vlijt te besteden, als hunne ambts- en andere bezigheden hadden willen gedogen; - dat zy in de daad merkelyk op hunnen weg gevorderd waren, en zich vleiden, dat zy, door onderlinge hulp, de voorkomende zwarigheden overwinnende, het gewenschte einde langzaamerhand bereiken, althans veel dichter hetzelfde naderen zouden, dan zy zich in den beginne durfden voorstellen; - dat zy echter voor als nog buiten staat waren een volledig Rapport van hunne Commissie uit to brengen, en derhalve de continuatie hunner Commissie verzochten.’ Waarbij nog de Heer SCHULTENS, ‘ter nadere proeve van den

arbeid der Commissie, een zakelijk berigt voegde van hetgeen door dezelve, in voldoening aan het eerste punt van haren last, nopens het plan van den aanleg des Woordenboeks reeds was vastgesteld.' Handel. 1792, bl. 4.

Middelerwijl was, door tusschenkomst van de Maandel. Vergadering, gedurende het afgelopen jaar, een begin gemaakt met de uitvoering van het voorstel door den Heer HINLÓPEN bij zijn Ontwerp gedaan, daartoe strekkende om den reeds vergaderden Woordenschat in een met wit papier ruim doorschoten Woordenboek van HALMA te doen overbrengen. Om in dezen van de vereischte naauwkeurigheid verzekerd te zijn, bediende men zich van de kundige en geoefende hand van CORN. HEYLIGERT, een geletterd Boekhandelaar hier ter stede, onder het opzicht van den Heer KLUIT. Een en andermaal bij herhaling gaf de Secretaris hieromtrent berigt, op de Jaarlijksche Vergaderingen van 1793 en 1794¹⁾. Maar voor het overige stond de zaak zoo goed als stil, waartoe vooral de sedert eenigen tijd wankelende gezondheid van SCHULTENS het hare bijdroeg. Op de Jaarl. Vergadering van 1793 Meld het berigt der Commissie in 'dat zy, byzonderlyk uit hoofde der voortduurende ziekte van den Heere SCHULTENS, zo wel als door eenige andere beletzelen, verhinderd was, de haar aanbevolene take af te werken, en dus buiten staat alsnog het beloovde rapport in te leveren.' Handel. 1793, bl. 13.

Eer nog de Jaarl. Vergadering van 1794 bijeenkwam, was H.A. SCHULTENS, wiens doorzigt en ijver ook in deze Commissie bijzonder hadden doorgestraald, reeds niet meer; en

1) Zie Handel. van de Jaarl. Vergad. van 1793, bl. 11, vergeleken met de Geschr. Not. der Maandel. Vergad. van 2 Maart en 1 October 1792, W. 213 en 222, en van 6 Mey 1793, bl. 224; benevens de gedrukte Handel. van de Jaarl. Vergad. 1794, bl. 6. Van dien doorschoten HALMA zijn alsnog de twee laatste deelen, van Letter K-Z, bij de Maatschappij voorhanden, vermeld op den Catal. van de Biblioth. Dl. I, bl. 91. Het eerste deel, van Letter A-J, is helaas! vermist, en denkelijk onherroepelijk verloren.

viel er dus ditmaal omtrent het Woordenboek, van wege de Commissie, niets verder te berigten. En - om dit in het voorbijgaan te zeggen - van de op de Jaarl. Vergadering van 1791 voorgestelde Commissie voor eene *Spraakkunst* kwam volstrekt niets, nadat van de drie daartoe benoemde Leden, de Heeren HINLÓPEN, SCHEIDIUS en FORTMAN, de beide eersten achtereenvolgens, in 1792 en 1793, aan de Maatschappij door den dood ontvallen waren (Handel. 1793, bl. 2-4, en 1794, bl. 1, 2.) en de laatstgenoemde tegen de Jaarl. Vergadering van 1793 een geheel weigerend antwoord ingezonden had (Handel, bl. 11).

Van het onrustige omwentelingsjaar 1795, - ofschoon ook toen nog de Jaarlijksche Vergadering voortgang had-valt er voor het Woordenboek zeker niet veel te verwachten. En zoo bleef de zaak slepende, tot dat op de Jaarl. Vergad. van 1796, de Heer P. WEILAND, eerst sedert 1789 Lid der Maatschappij, zijn voornemen aankondigde om op eigen hand een Woordenboek te bewerken. In de Handelingen van dat jaar, bl. 8, vinden wij daaromtrent het volgende opgeteekend:

‘De Heer WEILAND bericht aan de Vergadering, dat hij voornemens is een *taalkundig Nederduitsch Woordenboek* zamen te stellen en in het licht te geven, beandwoordende aan eenigen der vereischten, in het *Beredeneerd Plan tot het vervaardigen van een algemeen omschrijvend Woordenboek der Nederduitsche Tale* opgegeven, in zo verre dezelve alleen de regte spelling der woorden betreffen; deelt der Vergadering wijders eene kleine proef van zodanig een Woordenboek mede; en verzoekt de vrijheid te erlangen, om, ingevolge het 22^{ste} lid van het Ontwerp der Maatschappij tot het vervaardigen, van het Woordenboek, uit den voorraad der Maatschappij zodanige aantekeningen en voorbeelden afteschrijven, als hij tot zijn oogmerk dienende daarin zoude vinden.’

‘De Vergadering bedankt den Heer WEILAND voor dit bericht, verklaart zich ten volle genegen, hem ter volvoering der ontworpen moeilijke take, alle mogelijke hulpmiddelen te

verleenen, enz.' Waarmede overeenstemt wat de Heer WEILAND zelf schrijft in het Voorberigt tot zijn Woordenboek.

Na dien tijd vinden wij van de voortzetting van den arbeid des Woordenboeks geen enkel spoor meer. Jammer voorzeker, dat eene zoo grootsche taak, met zulk eene algemeene goedkeuring bejegend, en met zulk eene bijkans eenparige medewerking ondernomen en gedurende een tijdvak van meer dan vijf en twintig jaren voortgezet, tot geen meer bevredigend resultaat heeft mogen leiden, en sedert de herleving dezer Maatschappij uit den staat van werkeloosheid, waarin zij van 1799 tot 1803 gedurende drie jaren achtereen verzonken lag, tot nog toe niet weder voor goed is opgevat. Gelukkig evenwel, dat er toch iets tot stand kwam, WEILAND's *Nederduitsch Taalkundig Woordenboek* namelijk, van den jare 1799 tot 1811 in 11 deelen in het licht verschenen. Het is hier de plaats niet, en ook thans de tijd niet meer, om in eene opzettelijke beoordeeling van dat werk te treden. Met beroep op het gestelde door YPEY, *Gesch. der Nederl. Taal*, Dl. I, bl. 561-564, houden wij ons aan de drie volgende aanmerkingen. Vooreerst, voldoet WEILANDS Woordenboek niet in allen deele aan de eischen van een *algemeen omschrijvend Woordenboek der Nederlandsche Taal*, gelijk de Maatschappij zich dit voorstelde; bestemd om den geheelen Taalschat te omvatten, dit was ook zijn doel niet, gelijk hij zelf duidelijk te kennen gaf bij zijn berigt aan de Maatschappij, vergeleken met zijn Voorberigt bl. 5. Ten tweede, het maakt dan ook een Woordenboek, als dat, hetwelk de Maatschappij beoogde, in geenen deele overtollig: 'Zulk een Woordenboek,' - zoo zegt hij, van het zijne sprekende, bl. 6, - 'is immer een dringende behoefte voor velen mijner Landgenoten geweest; en het zou dit blijven, *zelfs dan nog, wanneer het*, door de Letterkundige Maatschappij ontworpen, *algemeen omschrijvend Woordenboek, voortgezet en voltooid wierd.*' Ten derde, WEILAND heeft den voorraad van de Maatschappij niet uitgeput: hij heeft er, insgelijks volgens eigene bekentenis bl. 7, slechts *zoodanig gebruik* van gemaakt, *als hij tot de zamenstelling*

van *sijn Nederduitsch Taalkundig Woordenboek noodig oordeelde*. Het is duidelijk, vooral uit deze laatste zinsnede, dat het bij de Maatschappij verzamelde door WEILAND wel *gebruikt*, maar niet *opgebruikt* is. Wat ook hij en anderen, vroeger en later¹⁾, daaruit tot eenig bijzonder doel mogen gebruikt hebben - wat er ook, door lengte van tijd en herhaalde plaatsverwisseling, van verloren moge geraakt zijn - die voorraad, voor zooveel die tot ons gekomen en voor ons bewaard gebleven is, bevat nog steeds eene niet onaanzienlijke menigte van bouwstoffen van verschillenden aard, waarde en gehalte, van stuk tot stuk aangewezen in den Catalogus van onze Bibliotheek, onder de opgave van onze *Handschriften en Drukwerken met geschreven aantekeningen*, inzonderheid Dl. I, bl. 59-66 en 90-92, en Dl. II, bl. 483 en 490. Moge het door het voorgeslacht met zoo veel zorg en ijver bijeen gebragte voor het nageslacht niet geheel ongebruikt te loor gaan! - Met dezen wensch besluit ik mijne rede.

- 1) Overeenkomstig Art. XXII van het eerstgenoemde *Ontwerp* was de bijeengebragte voorraad steeds toegankelijk voor diegenen van de Leden der Maatschappij, welke verlangen mogten daarvan tot hun bijzonder oogmerk iets te gebruiken. Toen derhalve, om hiervan een enkel voorbeeld te geven, in den jare 1780, de Heer F. VAN LELYVELD te kennen gaf, voornemens te zijn om eene nieuwe uitgave van HUYDECOPERS *Proeve van Taal- en Dichtkunde*, met bijvoegsels en aanmerkingen vermeerderd, in 't licht te geven; verzocht hij tevens de vrijheid te erlangen, om uit den voorraad der Maatschappij zoodanige aantekeningen en voorbeelden af te schrijven, als hij tot dat gebruik daarin zoude vinden; met bijvoeging dat hij niet zoude nalaten, in de Voorreden van deze uitgave, of waar hij het voeglijkst zou meenen, daarvan erkentelijke melding te maken: en werd hem, volgens de Handel. van 1780, bl. 5, dit verzoek terstond toegestaan. Waarmede overeenstemt, wat hij in zijne Voorr. tot het Eerste Deel van dat werk, uitgegeven in 1782, schreef bladz. XXXIII, vergeleken met zijne Aanteekeningen op bladz. 472 en elders. Meer andere voorbeelden van dien aard zouden er, wilde men zulks opzettelijk nasporen, denkelijk wel te vinden zijn. Bekend is het, dat gedurende de laatstverloopen jaren eenigen van de tegenwoordige Leden der Maatschappij zich van tijd tot tijd bediend hebben van de bij haar voorhandene Provinciale Woordenlijsten.